Narodny Povisti i Stichi

NAPISAL:

EMILIJ A. KUBEK

IV. TOM (VOLUME)

CÍNA: 90 ¢.

NARODNY POVÍSTI I STICHI.

MARKO ŠOLTYS

ROMAN IZ ŽIT'JA PODKARPATSKOJ RUSI.

NAPISAL: EMILIJ A. KUBEK.

ILLUSTROVAL: ANTONIJ E. KUBEK.

IV. TOM (VOLUME)

"OBRANA" Scranton, Pa.

MARKO ŠOLTYS.

III.

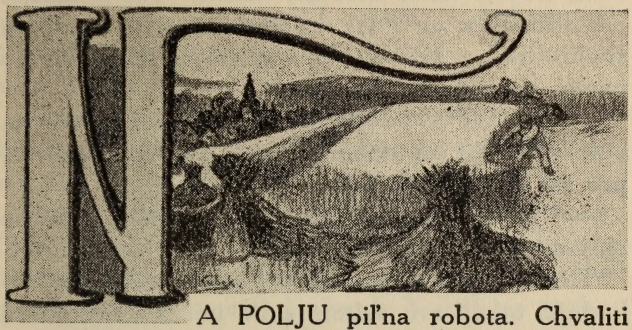

A POLJU piľna robota. Chvaliti Boha, jesť okolo čeho pracovati. Hospoď požehnal urožaj, pašu, ovoč', jak ljudi davno ne pamjatajut. Ljudi pracujut na polju, a na farí Eva s dvuma služnicami prjače, čistit, čuchat, bílit! Eva taka zlostna, nič ne ljubitsja jej; ssoritsja s dívkami, jak nikohda ne bylo jej obyčajem:

— "Han'o, to ne dobrí, tu isči poroch, — a totu paučinu ne vidíla jes'? A tu špljach na dyljach! . . . Zusko, smoť-le toty graty! A to majut blisčatisja? . . . . Bertusja prijdut domu, budu sja pro vas han'biti? Rušaj toty ručiska . . . ty isči tu stojiš'?" . . . . To ne byl jej obyčaj, taj i ona lem služnica, jak i tí dví.

No pro to, Hanja i Zuzka bez slova povinujutsja. Dobrí s nohach ne spadut, robjat, pracujut, šikujutsja, bo prichodit domu . . . ich malen'ka Bertusja! I sam otec Andrej musil vyprjatatisja s domu.

Janko, kočiš, uže druhij den' okolo vozika, sersanu, konej: čistit, smaruje, mastit. Vse blisčitsja, jak striblo; a on i tak ne zadovolennyj s robotu svoju. Snova načne. Až i ostričisja dal! 'Bo po pannu Bertusju rychtujetsja.

— "Janku!" — Kričit otec Andrej, iduči na pole. — "Ty isči doma? Stríla do tvojej pečeni, pro što ne ideš' na pole?"

— "Ja ne idu!" — Otpovídat Janko, a ni ne ohljanesja na pana.

T'fu! Nigda take čudo! Panu otcu jeden čeljadnik, otkoli svít svítom stoit, isči tak neotpovil! Až i Eva perestala oblaki uterati. Take isči ne stalosja na farí, choť sama ne pamjatat otkoli tam služit. Ot dítinstva. Jak malu, desjat lítnu sirotu, pozberali s drahi i vzjali do sebe pokojna pani, koli prišli do sela na parochiju. Vera tomu už hev-tam dvadcať šesť roki! A to uže ne dnes'.

Otec Andrej až ostopil. A takoj s kljubaku, ko prokljatomu "pangartu" to byl vyraz, najboľšej zlosti i hníva, u otca Bogdana.

— "Naj mnja b'jut, a ja na pole ne idu!" — So strachom, no otvažno hovorit daľše Janko. — "Zavtra ideme po našu malen'ku pannusju Bertusju, a dašto by našli v neporjadku, taby mi oči vytekli iz han'by!"

Otca Andreja hnív, na slova "Bertusja," sčez jak dym. Palicu spustil, a uže ne daleko byla Jankovoho chrebeta; usmíchnulsja, no za to vykričalsja dobrí na Janka: na podljaka, daremnika i ostavil . . . Janko Jankom,, a koni kon'mi, sam pustilsja na pole . . . hvizdajuči . . . To primnoho bylo

i pro samoho Janka, take-što ne choť koli čul ot pana, pro to i sam vzjalsja do hvizdanja, a čistil sersan, že jemu až znoj tek s čela. I dívki začali spívati, po pri prjatanju: zavtra prijde ich "premilenna malen'ka pannusja."

Na Alexija, nikto a ni ne pomyslil. Čeljad i jeho rada vidíla, ibo dobryj byl ko každomu, no pan ne ljubili jeho.

Druhij den', takoj po polnoči, vse na nohach. Otec Andrej už o četvertoj hotovyj do drahi, a s neterpelivosti, žeby lem skorej vidíti svojeho ljubimca, vykričal vpered Janka, že línjuch ne pozberannyj, choť pravi už polhodiny čekat na nich na voziku, — a tak vyčitajut kapitulju Eví, už na pered i za totu večerju, što isči lem rychtovati mat pro Bertusju, — a tak i druhim vsím priobícajut "buki" ked ne najdut vse v porjadku, — vydajut roskaz gazdovi, pro poľnu robotu, — Eví isči raz, što jak mat porychtovati, na što merkovati, što dozerati: dvor zamesti, choť čistyj byl, jak dajakyj grofskij park, — vykričali isči i "Pluta", žeby ne opovažilisja s dvora vystupiti i do lísa, za zajacami pojti, — poobzerajut isči raz sersan na konjach: to ne čisto, tu remen' prevernutyj, zubadlo zaržavenne, choť pravi vse v najlípšom porjadku, a tak pokljapkajut koni, pohlaskajut Pluta, perežehnajutsja i sjadut na vozik:

— "Buďte zdorovy! Merkujte na vse!... No, žen' že, ty podljaku!"

— "D'i!" — i cvenkne Janko s jazykom, bo tot titul "podljak" stoľko značit: — "žen', moje ditja mile Janču!" — Poznajet Janko slabosti svojeho

gazdy, no i dobre serdce, i znajet, že jeho pan teper' s nim barz zadovolennyj. — Lem že to už taka čudna natura, što vmísto pokazati svoju dobrotu, ljubov' i čeljadniku krasnymi, dobrymi slovami, oni uže musjat vykričatisja dobrí, že dakto by myslil, že sjídjat čelovíka!

— "A prisam Bohu," — rozmyšljat Janko daľše, — "nít takoho druhoho pana. Kotryj by to druhij zrobil, jak oni vloni so mnoju, koli jem byl na zapalínja chvoryj; vzjali do pan'skoj chiži, do svojej posteli, prizvali doktora, a sami obchodili mene. A išči a ni na doktora ne stjahli mi s placy!" — Janko o tom rozmyšljat cílu dorohu.

Otec Andrej, že radostno myslit na svoi díti, — už to radostno by myslil i na Alexija, jesli by sej znal pomíritisja s želanijem otca, so svjasčenničeskim stavom!?

Prišli v horod (do místa), na sam pered zašol, do seminarii. Kleriki prošlaho dnja poroschodilisja. Rektor seminarii otkrovenno povídal jemu, že Alexij ne imíjet zvanije na svjasčenstvo, a lem iz vzhljadu na otca Andreja, perepustili jeho na ispytí. I radil Bogdanu ne siliti syna na popovstvo, na tichoje žiťje seľskoje. Andreja to strašenno merzílo.

A, tak pojíchal na kvartiru Bertusi, kotora u odnoj vdovicy svjasčennika, očen' obrazovannoj osoby, byla pomísčenna i dobrí zaosmotrenna. Radostno vitalsja otec s don'koju, kotru majže polhoda ne vidíl. Jak by lem snimok, kopija jeho pokojnoj ženy, no vysša i krasníjša, jak mati. Dívuška tonen'ka, a vozrasta krasivoho.

— "Taton'ku moj, taton'ku, jak ty mi posívil! Boľše uže ne ostavlju tja!" — Otec dvih na ruki svojeho ljubimca, jak malu dítinu, s predannostju otcevskoj ljubvi, jak u seho ostroho čelovíka, nikto ne spodívalsja by.

— "Jesli uže ty porychtovanna, to pojdem domoj, holubočko moja! Alexij hde?"

— "Teper' byl tu, idu prizovu jeho."

Bertusja pošla v druhu komnatu, a domašnja pani ponukla otca Andreja s kreslom, i sama sjala na protiv neho.

— "Blahodarju Vas, sestro," — hovorit otec Andrej ko nej, ibo po žení jakas' obdaľna rodina byla, — "za vaši trudy i vaše vospitanije. Teper' by lem nam porachovatisja. Skoľko dolžen ja vam išči za moju don'ku?"

— "O, baťku, to ne velika starosť. Malo što. Vy zasylali hroši dlja potrebnostej don'ki vašej, bohato vpered. Ne možu na dosť, dlja mojeho serdca, vychvaliti vašu don'ku. Mnoho dívušek propitala ja uže, no take mile, ljubezne, šanovlive ditja, ne imíla ja pod svoimi rukami. Vy sčastlivyj otec. Možete hordyj byti na nju. Prebačajte, ja dolžna byla Vam siju pochvalu izjaviti. Baťku, mi by ne míšatisja vo vaši familijarny ríči, odnak pozvoľte mi ničto vam skazati. Što namírjajete s vašim synom Alexijem?"

— "Oženju jeho, i vysvjatitsja, a tak prijde za kapeljana do mene."

— "Baťku, Vy sovístnyj svjasčennik, čelovík, no otec . . . ne dobryj!"

— "Pro što?" — Skočit staryj s kresla, i s udivlenijem smotrit na odvažnu vdovicu.

— "Prošu, ne hnívajtesja, sjaďte i posluchajte mene. Ja Vas oskorbiti ne choču. Vaš syn, ne za svjasčennika; jeho duch, svojstva, ponjatija, sposobnosti ne na svajsčenstvo. Vy ne znajete i ne chočete znati, no ja znaju, ja na svojem žiťju ispytala, že ne jesť nesčastlivšoho i požalovan'ja dostojníjšoho čelovíka, jak jeden svjasčennik, bez .... zvanija!.... Ja tu ne rozumiju tích, kotory svjasčenstvo lem na stoľko sobí cinjat, jak choť jake nibuď ine činovstvo, ili remeslo . . ."

— "Za propitanije, za chlíb! Takomu vse ravno: dnes' popom, zavtra teatralistom, pozavtra voinom byti, bodaj lem byl pevnyj chlíb na stolí! A, meždu svjasčennikami polovina takich jesť . . . Vy, otče, mojeho pokojnoho muža lično ne poznali? .... On byl pervorjadnyj učennik vsehda, dobroho, svítloho rozuma čelovík. Protiv voli, zvanija, mati jeho prisilila na bohoslovije . . . Pripomnu, že jeho pervoho blahoslovenija ne dožilasja. Ja vydalasja za neho, choť svítskich roditelej don'ka, lem pro to, ibo čerez jeho sočinenija, i pro jeho čestnyj charakter, svítlyj um, hluboki mysli, poljubila jeho. Na jeho pervu parochiju, dali nas na Verchovinu, na nepristupnoje místce, hde my čerez místjacy, ne vstrítilisja s obrazovannym čelovíkom. Znajete ponjati, što to značilo pro mene, jak v místí vychovannu, i pro neho?"

— "Znaju! Na to terpíla i "Zoren'ka."

— "Zoren'ka? Kto i hde že ona? Davno ne čitala ot nej ničeho."

— "Pokojna moja supruha. A, o tom ja ne znal, až po jej smerti."

— "Vot otče! . . . Dochody, boľšinstva našich parochij, Vy znajete tože? Malo kotoromu posčastilo sbohatítisja, i ne každyj imíjet k tomu talant i slučajnosť. Poki moje víno dostarčalo, vse išlo v porjadku, my ne terpíli nuždu, jak velika časť svjasčennikov, osobenno hde boľše dítej Boh dal. U nas ni dítiny ne było. — Vy čitali jeho staťi, dopisy, stichi, povísti po gazetam?! Pravda že ostroumnyj, ne každodennoho darovanija čelovík byl? — Jeslib episkop pros'by naši byl vysluchal, i imenoval jeho ko kathedrí svojej, choť lem za kapeľana . . . otče, on byl teper' pervym čelovíkom byl v eparchii! No tam takich ljudej ne chotjat, ne potrebujut. Ja vidíla, i sama perečuvstvovala jeho terpínija, kohda s dochodov našich ne vystarčalo na potrebny, obrazovannomu čelovíku, gazety, knihi i na samy potrebnosti domašny. Dovhi ne robil, pomoč ne prosil, ne dajkal ot nikoho, k tomu hordyj byl, . . . terpíl v nedostatkach materiaľnych duševno, a . . . potomu upadal, poka lem ne upal sovsím: otdalsja horílki!"

Vdovica zaplakala; no soterla slezy, peremohla žaľ svoju, a tak daľše hovorila:

— "Vmísto spomoči jemu, načali prenaslídovati jeho. Sosídy, i sam namístnik, iz zavisti opisali episkopu. Ja sama, choť rozumíla jeho duševnoje sostojanije, ne skoro opamjatalasja."

— "Uže pervyj hod uprašal mene, daby pošla s nim v Ameriku, ili tu začali nove žiťje, v inom

zvanii. Ja vsehda vírovala v lasku i spravedlivosť episkopa, što takomu čelovíku ne dajut propasti.. No što že Vam, baťku, daľše hovoriti? — Ne silujte syna vašeho, jeho. Vy sam nesčastlivym sdílajete.... On tut u mene, no boitsja pered Vas postavitisja... pro dolhi!"

— "Skoľko vseho?" — Prositsja zimno otec Andrej.

— "Pro mene by prevelika summa byla, no Vy ju ne počuvstvujete. Vseho pjať sto koron!"

— "A mojej don'ki dolh?"

— "Prošu, vseho lem sorok korun."

— "Djakuju sestro!"

Otec Andrej vyňal hroši s karmana (kešeni). Otrachoval šesťsto koron i prosit vdovicu:

— "Buďte sestro laskava polahoditi dolhi, — a štoby ostalo, za Vaš trud. Prošu, ne otperajte."

Berta s druhoj komnaty s slezami v očach, no radostno pribíhne k otcu:

— "Oj, taton'ku moj dorohij, jakij ty milyj i dobryj!" — I obcíluje otca i vdovicy ruki. Bogdan nič ne otpovíl. A ni k synu, kotoryj prišol i pocíloval jeho v ruku, ne prohovoril ni slova. Alexij byl radníje sluchal otca hnívači slova, nadavan'ja jak sije molčan'je. Žaľ bylo jemu, že otcu žaľ, smutok narobil, a pro dolhi svoi, stydalsja sam sebe.

V hotelí poobídali ticho, bezslovno. Otec malo što vzjal v usta. A tak posidali na povozku, i jíchali domoj.

Otec Andrej za cílu dorohu rozmysljal nad slovami vdovy, na poslídok sam musil uznati, čto

ona soveršennu pravdu imíjet! — Alexij dvadcať-tri lítnyj, jesli teper' vybere sobí novoje zvanije, najmilši, najkrasši líta svojeho žitja utratit. Ci pravo, ci líkarstvo, ili professorstvo vybere sobí, jednak choť lem šesť líta potrebno, poka okončit školy novoho zvanija. — Razmysljal i sovítovalsja sam sebe.

Priznal, že ne mal prava, syna svojeho siliti na take poprisče-zvanije, kotore soprotivitsja jeho svojstvam. Prišli jemu na zdohad i poslídni slova, pros'by jeho umeršoj ženy. Teper' už lem to merzílo jeho, že syn narobil dolhi; ne pro tí pjať sto koron, no on hnušalsja, osuždal samoje dílanije dolhov, jak prestuplenije i bezkarakternosť. O lehkomyslennych perestupkach syna nič ne znal, ne otvažilsja jemu nikto podšeptati, donošati. Što očen' dobrí bylo, tak dlja Alexija, jak i pro neho samoho.

Alexij o tom rozmysljal, jak by bylo možno otca pomíriti? Byti svjasčennikom? Tomu vsí čuvstva jeho protivilisja. — No, jesli uže ne vozmožno inače, to radníjše propade jeho budučnosť, a otcu na djaku dast vysvjatitisja. — Ženitisja ne namírjal, žeby i semejstvo ne terpílo s nim. — Bude usilovatisja, naprositi episkopa, aby jeho prijal v kancelariju. Tak može isči, v kruzí obrazovannych ljudej, a ne otpovídnyj za duši vírnikov, dajak prožijet, tot korotkij son žiťja. No, jak že uprositi otca za lehkomyslenny dolhi? A, ci znajet otec o jeho prestupkach? To, jeho nespokoilo.

Bertusja nad tím lamala holovu, jak by pomí-

riti otca s bratom? Ci ne lípše bylo by naprositi otca, žeby Alexija zaslal na dajakij čas, k svojemu bratu Stefanu svjasčenniku? Jej stryko i teta, na skoľko pamjatajet na nich, mily, dobry, ljudi. Alexij, ot stryka Stefana, mnoho by naučilsja.

Janko že, o čem razmysljal? — "Što že to s moimi panami? Tak sidjat na voziku, jak by lem na pohreb išli, a ne domoj. Što stalosja? Molodyj pan, okončennyj klerik, Bertusja, idut domu, a staryj pan ne radujutsja?" — On to ponjati ne moh. Štos' ne dobrí, choť lem by vykričalisja, ta by im doraz polehčalo. A tu, nikto a ni jedno slovičko ne perehovorit!?

A koni? — Nič ne rozmysljali, lem cílymi silami vperlisja do zbruja (do sersanu) a ponahljalisja domoj, nakormitisja i otpočiti.

Okolo sedmoj, vbíhli do dvora. Eva svoju "rostomilennu pannočku," na rukach snjala z vozika, a pannočka obcílovala staru dívku, pribratu svjatočno, jak by lem: mamu.

— "Evko, Evko, sto roki jem tja ne vidíla!"

— "Moja zlata dušička, a ni sja ne han'bit mene!" — A cílovala jej ruku. Ona Bertu sobí prisvoivala; ona ju vychovala, vyleličila. — "Drahotočko moja!"

Cíla čeljad obstupila Bertu, nič ne hovorjat, každe smíjesja radostno na nju, a cilujut jej ruki. Bertusin holos, jak zvonok zvenit, a k každomu potrafit mile, dobre, vesele slovo prehovoriti. A Janko pyšno sidit na voziku, s prezrínijem pozerat na vsích, jak by hovoril:

— "A precin' (odnakože) ja privital, ja privezol našu 'milu pannjusju'!"

Tak lem iskrenna, vírna ljubov znajet privitati, priimati.

— "Nič novoho?" — Sprositsja staryj pan. — "Chvala Bohu!" — A otec Andrej išol do prikleta, a díti za nim. Privítstvoval Bertusju po staromu . . a syna pocíloval.

— "Vitajte!" — A takoj kričit: — "Evo! Hotova večerja, bo my vyholodnílisja. Zakryvaj stol! . . . No . . . . rozbertesja díti, ibo ja holoden." Pravda, toho dnja malo što užil. Jak viditsja, jeho rozmyšljan'je i molčan'je na dorozí, uspokoilo jeho.

— "Taton'ku, lem polhodiny. — Vpered pojdeme s Alexijem ko mamočkí."

— "Tak serden'ko moje, po večerí i ja zajdu k mamočkí pohovoriti."

Bertusja stisla ruku Alexija, jak by chotíla jemu skazati: — "ne bojsja, tatko ne hnívajetsja."

Prišli ko hrobu. Ohorožennyj s želíznymi staketami, obsažennyj cvítami. Pri pamjatniku dví traurny, vysoki verby, s vítvjami, jak so serebrjannym volos'jem, pokryvajut kamen' i chranjat hrob ot pekučich lučej solnca i buri. Pri pomniku, derevjanna lavka. Vidno, že ktos' chodit ko hrobu častíjše, jak pokazuje vychoženna stežka, i sidajet na lavku.

Díti pokljakajut k hrobu i moljatsja. Alexij zakryl lice rukami i krasnyj molodec, a okončennyj bohoslov, plakal. Pro što? Vyprošal, maminu pomoč', žeby otcovu volju moh vypolniti. A choť

Bertusja razumíla jeho tuženije; i samoj potekli slezy. A tak vstali oboje. Alexij cílkom uspokojennyj. Ne hovorili nič; i ruka v ruki, prišli domoj, a posidali k zakrytomu stolu.

Večerjali smačno, spokojno, no ticho.

A tak minuli dni, tyždni. Bertusja hospodarila, provadila domovstvo, otec že gazdovstvo ochotno, po staromu obyčaju svojemu. Alexij čital, učilsja, časami vychodil v lísy, k robotnikam, no pri nich strašenno nudilsja. Jeho poľna rabota, sovsím ne interesovala.

Otec pomalu pomírilsja so znaťjem, že iz Alexija svjasčennik ne bude, i že može sobí, jake choče zvanije vybrati. No, jak by za pokutu, otložil svoje prizvolenije na pozdnijše, na konec vakacij. Alexij že uspokoilsja, što na želan'je otca svojeho, stanesja svjasčennikom. No izjavlenije svoje, s dnja na den', otkladal, na čas, koli svojeho otca, v sootvítnom raspoloženii ducha najde.

Bertusja porazumíla i othadala, otčuvstvovala obiich mysli, i svoim milen'kim sposobom, predu-hotovljala ich zaimnoje predprinjatije. Spokojna, vesela byla.

Cholodnosť otca i syna, s dnja na den' rastaivalasja. Jeden raz hovorit Alexij otcu:

— "Tatku, ja na slídujusču nedílju, jesli pozvoliš', propovídati budu!"

Otec posmotríl na neho, jesli ne lehkomyslenny dolhi, to byl obnjal syna i uže teper' skazal jemu, že pozvolit jemu reverendu sovleči. Odnakože ostavil na den' pohrebenija ich mamočki, kotoryj uže približalsja.

LIV.

O OTCA ANDREJA teper' ne prichodit nikto, choť v domí krasavica don'ka i syn okončennyj bohoslov byli. Okresnyj notar, staren'kij mužčina, v selí otca Andreja perebyval, no ne stykalisja, ne schodilisja, čto boľše, jak by v neprijatnosti žili byli.

Bogdan boronil svoich vírnikov, protiv notarija. Merkoval na neho, žeby ich ne zderal, što ne mala pričina k postojannomu neprijateľstvu. Staryj notar iz bídníjšoj zemljanskoj familii proischodil, odnakože sebe za štos' lípšoho deržal, jak odnoho "sprostoho popa."

Hde jaka zabava stolična, zemjanska spravljajetsja, notar vsjadi pervyj byl, jak srodnik to toho, to seho "slivkarja", urjadnika; k čemu ne vystarčali jeho dochody notarski. Vicišpana baba, jeho vlastna sestra; orsackoho mati, jeho brata don'ka; cíla stolica, "Janči bači" — jem nazyvala jeho. Jak zemljan, po russki prohovoriti stydalsja, hovoril po slovacki.

Sej "Janči-bači" i pered narodom neraz chvalilsja:

— "Ja ot narodzenja pan, a choc fizolu budzem jesc, i tak panom ostan'em, až i v peklje," — a to osobenno, jesli besída byla, o bohatství otca Bogdana, kotoryj s učiteľskoj familii proischodil,

no dído jeho isči prostyj chlop, hospodar' byl. S tím Bogdan ne raz i sam pochvalilsja, a na zemjanstvo notarja, lem s ruku machnul:

— "Porožnja bočka! Holotar, nisenitar . . .!" A ostro merkoval na jeho paľcy.

S novym zakonom civiľnoho supružestva, robota notarja, na stoľko umnožilasja, no i boľše intelligencii požadala, jak u staroho bylo, že musil pomočnika vzjati k sobí. V tot rok, ot pervoho januar'ja, polučil jednoho, takožde okončennoho "nemešika", okolo dvadcať četyre lítnoho panaška. L'stivoho, šikovnoho, na vsí kopyta vybitoho chlopaka. Krasní znal hovoriti, i na vid porjadnyj mužčina byl.

Lem što zanjal službu u notarja, sejčas sberalsja na faru, predstavitisja "popovi". Staryj Jančibači hovorit jemu:

— "Ty, bratku, ne sprijatelišsja s popom. Grobijan, prostorikij, 'moskaľ", panov ne navidit; ne kamaratitsja s nikim, sidit doma, jak medvíď v berlozí. Lem škoda, že takij bohatyj. Možno bylo by u neho, ne raz dobrí zabavitisja."

— "Stavmesja, Jančí-bači, že o polroka, najlípši prijateli budeme!"

— "Ty s nim? Ked uže so mnoju ne sprijatelilsja, to s toboju tím men'še!" — Nehoduje staryj oskorblenno.

Pomočnyj notar', po imeni Falušij Djula, lem poznakomilsja s obstojateľstvami Bogdana, už i so svoim planom hotovyj byl. Dívuška moloda, krasiva, bohatstvo, notarijat v selí: jak by lem

vse pro jeho budučnosť, bylo ustrojenno na svítí. Očen' ostorožno zašol.

Zahostil do otca Bogdana pervyj raz, i pozdorovil jeho po russki. Svjasčennik barz zimno prijal molodoho, solodkoho panaška, kotoryj po desjat minutach, uže i sretiroval iz zemli pobidy. No, jeho to ne otstrašilo. Sejčas pomerkoval, že jeho rusčizna, ne podle vraženije zrobila na russkoho svjasčennika. Na russkom selí rodilsja, hde jeho roditeli, choť ne velikij, no krasnyj majetok imíli.

Ne na veliku radosť otca Andreja, zahostil i druhij raz. Peršij raz uže molil svjasčennika, žeby jemu pozvolil časami prijti:

— "Otče vsečestnijšij, ja sirota i bídnyj. Ne moh okončiti školy, musil statisja notarijem .... pro chlíb. Ne chotíl by sdičiti na selí; pusty zabavy ne ljublju, ne chožu nihde a ne imíju s kím prohovoriti slova. — Moj principal, mušu skazati, serjozno ne znaje pobesídovati, jak by ja rad. On lem o svoje srodstvo, o hostiny—zabavy. A ja v tom ne nachožu nijaku radosť. Pozvoľte otče vsečestnijšij, žeby dakoli zazríl k Vam, i moh posluchati vaše otcevske slovo i poradu vyprositi. Hde že obernusja?"

Až i dví slezy vypustil.

— "A jesli laska vaša, pozvoľte mi otprovaditi Vas na poľovačku dakoli . . ."

Jak i o tom doznalsja otec Bogdan, što Falušij jeho Alexija konškolar byl, led perelomilsja. Što že robiti so sirotoju, s bídnym molodym čelovíkom? Choť pravi ostorožno, no prinimal molo-

doho panaška na chviľku; a raz-dvaraz i na poľovačku pozval jeho.

Falušij delikatno spravovalsja. S žalem, s učtivostju besídoval o svoju pokojnu mamku; a jesli by byl imíl teper', jak hovoril, mudroho, ljubimoho otca, jakij on by sčastlivyj byl! . . . Jak on ljubit bídnyj narod, cerkov' . . . .!

O don'ku Andreja, nikohda ne spomjanul, jak by o nej a ni ne byl slyšal. Na zadušnnu subbotu, prišol v cerkov', za svoich roditelej pomolitisja; nedíljami vsehda byl na službí i na večerní; s narodom barz dobrí zaobchodilsja; ne huljal, ne pil, najmen'šoho zloho ne bylo čuti o neho. Jednym slovom: vyznal svojstva, slabosti Bogdana, i dlja toho zarjadil svoje žiťje v selí.

Jak prišli díti Andreja domoj, čerez cílu sedmicu ne pojavilsja na farí, a ni do cerkvi ne prišol. Lehnul v posteľ, a rozholosil, žeby i na farí doznalisja, što on chvoryj. S toj pričiny otec spomjanul jeho pered díťmi.

Alexij malo što pamjatal na neho, išči v druhoj, ci v tretej klassí rozyšlisja, a ni uže ne barz pamjatal, jakim to sposobom. Tak jemu vidílosja, že Falušija vyšmarili iz gimnazii, no o tom stydalsja i hovoriti, ibo i on imíl što-to "na rovašu"; a uže teper', jak vozroslyj molodec, klerik. Jak že jemu suditi ne rozumnoho dítvaka lehkomyslennyj prostupok?

Po dvuch sedmicach, v nedílju po večerní, Falušij prišol do Bogdanovych, jak by ne spodívanno, pro to lem tak odítyj, jak obyčajno doma

pri robotí. S Alexijem obnovil znakomstvo i čudovalsja, že u otca Andreja uže velika don'ka:

— "Ja tak slyšal v selí spominati pannu, jak "malen'ku Bertusju." — Choť on dobrí znal, kto i jaka to sija "malen'ka Bertusja," ibo v mistí sobí ju osmotríl. Samo pro to, ne odílsja svjatočno, žeby podozrínije Bogdanovych ne vozbudil, što on tože rachujet na nju. Prijatno rospravljal, žartoval, smíšny anekdoty povídal, že i sam otec Andrej smíjatisja musil.

Sperali na večerju, no nijakim sposobom ne chotíl im, jak hovoril, dokučati ,na prekažku byti. Bertusja až i pochvalila jeho:

— "Taton'ku, ale jakij to prijatnyj i skromnyj čelovík!"

Falušij ne prišol až druhu nedílju po večerní, prines so soboju i flejtu.*) Krasno ihral madjarski i russki narodny písni, jak ich slyšal ot seljan. S tím zakralsja v serdce neskušennoj dívčiny. Rospovídal o svojej smutnoj molodosti. Otec promarnil vse, a mati s žalosti pomerla. Pri tom, jak by žaľ, slezy chotíl v sobí udusiti, nískoľko raz prolknul, a na storoní tajkom pouteral oči. Priobríl sobí isči lípše Bertu, kotra s požalovan'jem hovorila i sprosilasja:

— "A ni mamku uže ne imíjete? Oj, jak to smutno!"

— "Byl lem mi otec ostal, choť jakij byl, pokojnyj!" — Otpovídat žalostno. — "Žeby bylo komu poskaržitisja na samotí, i poraditisja s kím."

*) Flejta, muzykaľnyj instrument: pisčala, sviriľ, po anglicki: flute.

— Priobríl sobí i Alexija; no sej, jakos' ne moh s nim sodružitisja, v serdci hlubšaja antipatija zahnízdilasja protiv Falušija.

A, snova rospravljal smíšny istorki, iz notarial'noho, iz narodnoho i učeničeskoho žiťja; produkoval pojednych professorov, a to tak komično, original'no, že vsí musili smíjatisja. Až i Eva, kotora prinesla im kavu na olovrant (podužin) v sad, hde pod jednu velikansku hrušku, okolo stola sidíli, na holos zarehotalasja, jak produkoval jednoho byvšoho svojeho staroho professora, kotoroho učennikom isči i sam otec Andrej byl.

Bertusja ne znala, što počati ot smícha, jak vidíla svojeho serjoznoho otca, v pamjati svojej molodosti, tak smačno smíjatisja, — a na nespodívanne zarehotan'je Evy, smích elemetarnoju siloju zapanoval nad nimi. Najkomičníjše bylo, že tí smišny istorki, anekdoty pisar', cílkom serjozno, bez ulybki, jak dajaku važnu, akademičnu ríč, predstavljati znal.

Falušij načal i Evu v oči produkovati, što ona pravda ne pomerkovala; s jej ruchom, holosom smíchom:

— "Evko, dušičko zlata," — "drahotko moja," — jak Evka Bertu nazyvala, — "kto tak solodko znaje smíjatisja, tot musit zolotoje serdce mati!"

Eva vzjala jeho slova na ozaj, serjozno i s tím i ju priobríl sobi. Poljubila jeho i bezprestanno o nem hovorila, jeho chvalila. Lípšu svodnicu u Bertusi, ne moh sobí žadati.

Veselyj, prijatnyj večer' prožili, jakij može ne byl na toj parochii, otkoli tut Bogdan díjstvoval.

Musil ostati i na večerju. Pri večerí rospravjal, že jak jeho vyšmarili iz gimnazii tretoj . . . nevinno! A to takim pravdopodobnym holosom, že každyj musil uvíriti:

— "Ty, Alexij, pamjataješ' na professora latiny? Čudak byl. Strašenno mučil vsích svoich učennikov. Jak išol na prohuľku večerom, na odnom otdalennom, temnom míscí, učenniki, a ni do teper' ne znati iz kotoroj klassy, napali na neho i pobili jeho siľno. Ja na toje nesčastje pravi tohda išol domoj. Slyšal krik, ľubopytno pošol zazríti, što díjesja? Studenty poutíkali, a policija mene, bliz místa napadenija, ulapila. Bo ja ne mal pričinu utíkati. Darmo boronilsja, uvírjal, že učasť v toj surovoj msti ne bral, što professory, jak pjatnadcať lítnomu uvírili, no za čím nikoho ne chotíl zraditi, 'bo i ne znal iz učastnikov nikoho, polučil "consilium abeundi", t. j. vyhnali mnja iz gimnazii, i musil v druhu pojti. V šestoj klassí pomer otec, i mama za nem o korotkij čas, taj ne bylo hde povernutisja: stal za pisarja notarskoho. Teper' už by lem složiti ispyt, na kotoryj isči v oseni spodíjusja."

Ne velika služba notarstvo, no pro čestnoho čelovíka pevna, a usilovnyj čelovík može sobi štoto na stary dni otložiti. Na jeden sbohatíje pri notarství, — pravda, ne cílkom čestnym sposobom.

Falušij zadovolen sam so soboju, išol domoj. S toj storony zapevnilsja tak, že jesli donesut jeho žiťje Bogdanovym, to oni lem to uvírjat, što ot neho samoho slyšali.

Sprava jeho, v pravdí cílkom inače vyzerala.

Učasť bral i on v tom napadenii, na professora svojeho, ibo jeho v sekundu obíščal vložiti. Pojídnal i opoíl paru svoločuhov, a s tími napal professora, kotoryj, naskoľko pritemne místce pozvolilo, poznaval Falušija, jak jednoho iz rozbišakov, no prisjahnuti na to ne moh otvažitisja. Inače byl Falušij, v temnicu popal.

Iz šestoj gymnazii vyšmarili pro kradež' i inši díla. A žeby v temnicu ne prišol, i nečesť ne prines na rodinu svoju, otec musil platiti veliki hroši za neho. Jeho lehkomyslennosť sruinovala roditelej, a uskorila ich smerť.

Do "Janči-bačija" v toj nadeždí prišol za pisarja, že čerez neho, jakim-takim sposobom, preklamesja k notarskomu ispytu.

Djula, cílyj tyždeň ne išol na faru. On pomerkoval, že dobre vražen'je sdílal na vsích, a osobenno na dívčinu, a teper' chotíl ju zaputati lípše s tím, žeby na neho častíjše musila mysliti. Dobrí rachoval, v četver' uže ona doprošalasja za nim u Alexija. Pro što ne prichodit, takij milyj čelovík!

Alexija, sklonnosť Bertusi k Falušiju, začala nespokoiti, ibo on čelovíka ne znal, a svoju ljubzenu sestru, ne chotíl byl vidíti, v rukach nečestnych. Jeden holos v serdcí jeho ozvalsja: — "A ty sam jakij byl?"

Sberalsja do stryka Stefana, kotoroho o svojem prišetsvii povídomil. Otec Stefan s udovoľstvijem čital pis'mo ot svojeho bratnjaka; on jeho lípše poznal, jak sam otec. A s nim osobenny plany imíl, u..... Marka.

Sorvalasja vojna. Alexij, uže jak okončennyj pervoročnyj bohoslov, ostal zaasentirovannyj ko vojsku, no, jak bohoslova, preložili jeho v rezervu, do vysvjasčenija. Teper' sobí tak rachoval i rozmysljal:

— "Jesli dobrovoľno vstuplju do vojska, jak volunter, pod korotkim časom, stanusja officerom. A po okončeniju vojny? . . . Jak Boh dast!"

Vozvanije pravíteľstva ko volunteram, pojavilosja v gazetach. Alexij sam stal pred otca, i userdno prosil jeho pozvolenije, žeby moh vstupiti v armiju, jak volunter.

— "Ty ne chočeš' byti popom, dobrí! Ja tja ne siluju, ibo predprinjal sobí, že ti pozvolju obernutisja tam, hde sam chočeš'. Ty chočeš' k vojsku, vo vojnu pojti? Dobrí! Iď, poraďsja svojej sovísti i . . . . mamki!"

S udivlenijem slyšal otpovíď otca, no i s radostju. Pocíloval jeho ruki, a spišil k svojej sestrički, povísti jej novinu i s neju poraditisja.

— "Alexij, mní viditsja, že to pomoč' Boža pro tebe! Jesli tato kažut tobí poraditisja s mamočku, poď pojdeme oboje. Mamka perehovorit v serdcí tvojem, i poradit tja."

A ni na sestrinu otpoviď ne byl prihotovlennyj. On spodívalsja, že otec vykričit jeho, a sestra s plačem sprotivitsja. A to cílkom inače stalosja.

— "Bertus', mi viditsja, že i mamočka sohlasitsja s nami! . . ." Vzjal za ruku sestru: — Poďme."

Ne lem s mamočku pobesídovali, poradilisja, no Alexij na lavočkí, pri hrobí, spomjanul i Falu-

šoho, izjavíl Bertí bojazn' svoju, že zaljubitsja do neho, a sčastliva s nim ne bude:

— "Bertus', ja tomu čelovíku ne dovírjaju. Na mene robit vraženije: komedianta, avanturnika jakij na bohatstvo otca čislit, i čerez ruku tvoju choče v horu dvihnutisja .... Bojusja, čto uže ljubiš' jeho?!"

— "Alexij: ja by želala jeho vsehda pri sobí vidíti, jeho holos sluchati, na neho prizeratisja ... Jesli to ljubov, tohda ja uže ljublju jeho!" — Otpovídat spokojno .... — "Ta vot, on takij milyj, spokojnyj čelovík. Ko mi ne približalsja a ni jednym slovom, ni pohljadom. Pro što bojatisja jeho? Ljudi o nem lem s považen'jem hovorjat."

— "A ja odnakože ne sympatizuju s nim!"

Vozvernulisja domoj.

LV.

PO OTCHODÍ Alexija, Falušij, čím častíjše zachodil na parochiju, i často vstríčal Bertu samu doma. Robota poľna tjažko išla; mužčiny pozvali k vojsku, ich místa ženščiny musili zanjati na polju. Koli lem vozmožno bylo, i Eva išla na pole, a lem Berta sama ostavalasja doma; varila pro otca i pro čeljad'.

Takij čas vykorystal Falušij, pribíh na faru, zazríl v kuchnju, paru minuty pohovoril, níčto smíšnoho skazal, doprašivalsja o Alexija, ne urazil ni slovom dívčinu, a snova ponahljalsja domoj, pro piľnu robotu.

— "Jak možut vam, panna, otec Andrej pozvoliti, taku tjažku robotu?" — Hovorit raz nehodujuči. — "Boha radi, ta vy k tomu slaben'ka."

A pomoh jej pereložiti hornec, ili snjati iz šparheta, a snova otjíchal proč.

Otec pomerkoval to, i boľše ne pozvoljal Eví vychoditi na pole.

— "Evo ostaneš' doma, na polju i bez tebe obojdetsja. Dítja isči slabe, naj ne dvihat tjažki horčki, naj ne mučitsja."

To Eví zasvítilo v holoví, a sama sebe obvinjala, že jej to samo ne prišlo na zdohad, a jej "du-

šička zlata," jej "drahotka," opekatisja musila okolo ohnja i tjažki horčki dvihati. Jak lem ona mohla to pozvoliti?

Hej, hej, ale pro što to ne zdohadalisja pan, až teper'? Štos' to inše; to ne horčki! Lem što vyšol otec Andrej i s čeljadju iz dvora, uže vchodit Falušij v priklet i veselo kričit:

— "A hde moja malen'ka gazdyňa? Prišol jej dašto pomoči!"

— "Aha!" — myslit sobí Eva. — "Teper už jem doma!"

Falušij vstupil do kuchni, i jak tam uvidíl Evu, očevidno merzkij ostal. Eva, choť prosta dívka, no uže ne blazenok, sejčas pomerkovala, jaka hodina b'je u pisarja, a porazumíla i starostlivosť staroho pana.

— "Čekaj, ja tja vystrašu stady." — Myslit sobí.

Djula teper' pered Evu, lem po madjarski besídoval, myslil, že Eva ne rozumíjet nič. Bertusja vo velikom zamíšateľství byla, i ona pomerkovala, že pro što tatko lišil Evu doma.

— "Panna, sjaďte že sobí. Ci to vaši bílen'ki ručečki, na taku robotu stvoril Boh? Jesli tot "staryj šarkan'," tu ostane, otpočin'te sobí."

— "Čekaj, dam ja ti, 'staroho šarkanja,' rozmysljat Eva, a graty lem tak trescat jej v rukach, no ne spustit s nich dvoich oči tak, že Berta ne mohla pošepnuti Falušiju, što Eva ne lem rozumíje vse, no i malo hovoriti naučilasja po madjarski. Pro to ne hovorila, ne otpovídala nič; ale sjala i sama na lavku.

Zamíšateľstvo Bertine, Falušij inače tolkoval.

Myslil, že Berta s velikoj ljubvi, a ne pro "staroho šarkanja" — (drakona) — sčerveníla. Načal jej o ljubvi hovoriti .... na poslídok priznalsja, že on ju strastno, horjačo ljubit, i sčastlivyj byl by, jesli by i ona jeho obdarovala svoim serdcem, ... choť lem naj podast jemu nadíju, že po časí stanetsja jeho ženoju ... Berta lem s holovu kyvla, prehovoriti pro Evu ne mohla. A Eva až fučit ot zlosti, no ne hovorit nič. Falušij chočet otdaliti Evu i prosit ju:

— "Evko, prines' mi svižoj vody."

— "Ne mam času!" — Otrube merzko i kategoričnо.

Falušij prosit Bertu, po maďarski, žeby s nim pošla do svítlici, abo k studní, ibo chočet jej čtos' važnoje skazati. Berta vstane.

— "Drahotko moja, oni tu pri mi ostanut! ... A oni, ked suť mladyj pan, naj prjačutsja doraz domu, do kancellarii! .... Ne han'bjatsja nam tu zavadžati? .... Druhi porjadny, molody ljude idut do vojny, a on tu budesja pljantati, kolo ženskich suknjach ..." Eva už roskričalasja a s varíchu načala opasno rozmachovati.

Faluši sblíd ot zlosti i hovorit po madjarski:

— "To primnoho, što sobí tota smerdjača služnica pozvoljat, protiv vas i protiv mene!"

— "Što? Staryj šarkan'? Smerdjača služnica?" — Skričit Eva, a prosto ko nemu s varíchu.

Falušij trisnul s dverjami, i klenuči ponahljalsja s dvora. Berta až ostopíla iz strachu i han'by. Operlasja o velikij stol i načala plakati. Eva pri-

stupila k nej, pocíluje ruki, pohlaskat holovu, jak mati dítiní:

— "Drahotko moja, naj ne plačut... Oj, tot podljak. A on sja vydavat za pana, a horšij, jak ostatnij prostyj parobok.... u parobka našeho jesť česť, počlivosť i suminja,.... a on lem tak tajkom, po-za naš chrebet, vkradalsja okolo tebe" — uže a ni ne dvoila Bertí. — "Ked choče tja za ženu, pro što ne prijde javno, k panovi a tja ot nich ne prosit?"

Teper' už i Berta načala rozumíti Evu, a boronila sebe i jeho:

— "Taj on mi nič zloho ne hovoril, a ni slovičkom ne oskorbil mene, i ty taku han'bu nam narobila...." i plakala daľše. No na Evu jakos' ne mohla, ne znala pohnívatisja.

— "Ne čula jem što ti o ljubov' hovoril? Tatko mnja poslali domu, bo i oni pomerkovali, že sja okolo domu zakraduje, koli nikoho ne jesť pri tobí doma, koli jes' lem sama!"

I hlaskala cílovala ruki svojej drahotki.

Otcu Andreju, a ni Eva, a ni Berta ne spovílisja, že što stalosja. Berta až teper' rozvažila sobí, nepriličnosť vizity Falušija, i pro to ne hovorila nič otcu, ne poskaržilasja na Evu. Eví že tak vidílosja, što v pravdí, jej tak ne bylo svobodno grobianiti s jednym panom... choť pravi ona vychovala, vypestovala Bertusju, jednak ona lem prosta služnica.

Pravi otvečerjali, nadyšol Falušij. Berta v kuchní vydavala čeljadi. Falušija, staryj ponuknul s kreslom, a sej hovorit:

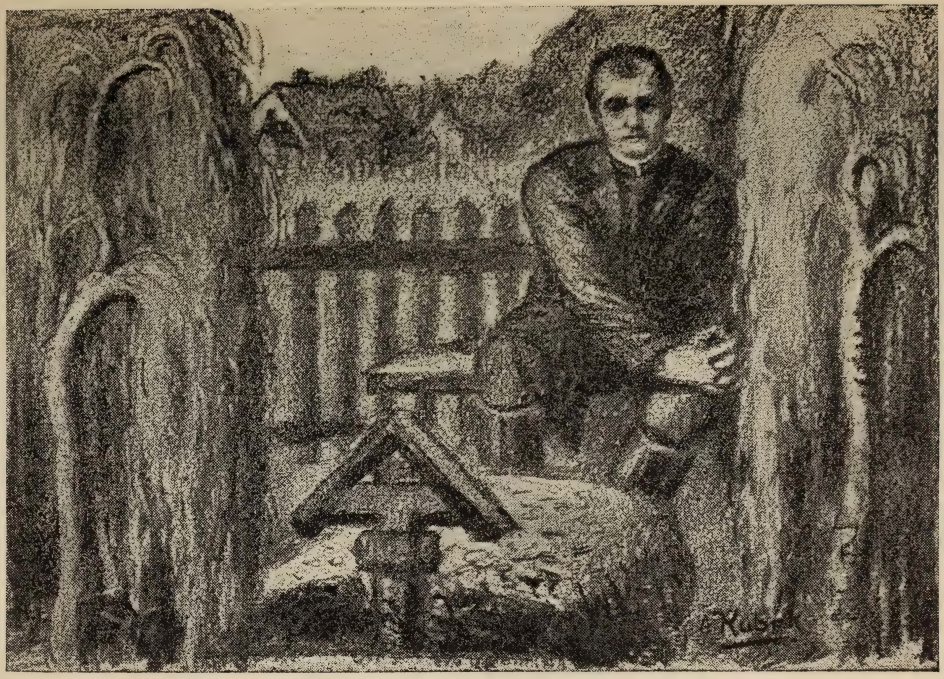

Každu nedílju zašol pomolitisja k hrobu.

— "Vsečestnijšij otče, Vy ko mní očen' laskavyj byli, jak dobryj prijateľ, ba jak otec, pro to pozvoľte mi, že by ja s vami otkrovenno moh pohovoriti. — O korotkij čas složu exament notariaľnyj, i budučnosť moja zapevnenna bude. — Ja ljubju vašu don'ku, i jak myslju, a čuvstvuju, i ona mi prichiľna. Pro Boha prošu vas, sdílajte mene sčastlivym čelovíkom, i jesli panna Berta ne protivna, dajte mi ju za ženu. Ja vas udostovírjaju, čto jedinka cíľ žiťja mojeho bude ju sčastlivu sdílati."

Bogdan udivlenno pozrit na neho:

— "Moju don'ku za ženu? — Vam? — Vy ne mate nijake stanovisče; s čeho chočete ju vyderžati? — A choť by vy uže samostojnyj, nezavísimyj byli, . . . ta vot, to išči dítina, ne za muž!"

— "Otče!" — Pocíluje jemu ruku . . . . "Ja ne možu išči teper ženitisja to pravda, a ni ne choču. Ja lem to prošu, pozvoľte mi nadíjatisja, že vo svoj čas, jak uže smílo možu predstati pered Vas, i domahatisja o ruku jej, ne otkažete mi. Ja choču znati, za što i za koho dolžen pracovati i vpered usilovatisja."

— "Jak prijdet tot čas, možete sholositisja . . . no pod tím uslovijem, že duševnyj pokoj mojej don'ki, do toho časa v učtivosti poderžite, inače.."

— "Tak bude, vsečestnijšij otče, serdečno djakuju . . ." Spíšilsja Falušij perervati besídu Andreja. — "No, pravda, že pozvolite mi laskavo, časami prijti do vas tak, jak do teper'?"

Berta s prikleta slyšala besídu otca i Falušija. Vstupíla v izbu. Falušija lice ot radosti až svítilo.

Jak dajakij triumfator, pobíditeľ poklonilsja jej. Što na nju, jakes' neprijemnoje vražen'je zrobilo. Besídoval veselo, meždu pročim, choť ne pravi tak, jak stalosja, načal rospovídati staromu scenu svoju s Evoju. Produkoval jej holos i energičnoje vystuplenije, jak primusila jeho s varichu v rukach, k bíhstvu. Staromu jakos' ne ljubilosja, ne smíjalsja, a Bertí ne prijatno stalo, že totu vírnu osobu, Falušij takim prekručennym sposobom, stavljajet pered otcem na smích. I pro to, na jej oboronu stala so slovami:

— "Ne smíjtesja s nej, pane Falušij. Eva zolotoho sredca, vírna duša, jakich malo na svítí!"

— "Prošu, panna, ja ne s nej smíjusja, no sam iz sebe. Že pered varíchoju utíkati musil."

Falušij, zadovolen išol domoj. On bojalsja, že na skarhu Evy, staryj vypovist jemu dom. Takim sposobom zapevnil sebe i protiv Evy. Teper uže smílo zahostil každyj tyždeň raz-dvaraz na faru, a vsehda lem tohda, koli otec Andrej doma byl. No, po za faru, lovko vyslídil, hde by s Bertoju bez svidítelej, moh malo pobesídovati.

Išla Berta na cmyntarj ko mamkí, on nespodívanno perechodil tamadi, — išla k otcu na pole, on nečajanno takožde išol dorohoju, — išla i nesla supu, abo medecinu k chvoromu, on neožidanno takožde išol tam, — po cerkvi pri nej zastanovilsja a oboje ožidali na otca. A milymi slovami naklonjal serdce neskušennoj dívuški, otrujal jej dušu. Rospovíl jej, što i ona znala i slyšala, že otec pozvolil jemu jej ljubiti, priobícal jemu jej ruku . . . što ne bylo sovsím pravda, . . . tak šeptal jej, jak

on ju ljubit; ona jeho serdca bohineju; ne imíjet pokoja, vsehda ju pred očami vidit; tohda on sčastlivyj, jesli može ju vidíti, jej holos milyj slyšati . . . . i pr.

Otec o tom, ni ponjatija ne imíl. Eva vidíla vse, no bojalasja zakročiti, ot kohda znala ot Berty, že otec pozvolil Falušiju prichoditi v dom, i že ju uže zaprosil ot otca.

Eva slyšala i znala, že hde staryj, hde díti, ne raz išli poraditisja k "mamočki," i . . . ona sprobovala. V noči pošla na hrob, a tam so slezami prosila svoju panju, žeby jej skazala, što mat robiti, i jak chraniti "ich" Bertusju, bo tot panašok jej teper' uže ne ljubitsja sovsím, a ona tak boitsja za "ich" dítinu!

No, pani ne dala jej nijaku otpovíď, nijaku poradu. Eva ne mohla ponjati, že mamka ne otpovídajet jej?! Koli ona v takoj bojazni, pro "ich" Bertusju!

A odnakože, mamka chranila, boronila ditja svoje, choť inym sposobom, jak Eva ot nej ožidala.

LVI.

ANČI BAČI"-ja očen' merzílo, že što on ne moh obsjahnuti, perevesti, t. j. sprijatelitisja s "popom," to udalosja pisarju. A što boľše, raz pisar' prišol p'jannyj s místa, a na upreki notarja, po betjarski otpovídal:

— "Ne hnívajtesja, Janči bači! Ne odolha ja budu pan na Bogdanovkí, tak budemesja zabavjati, že i psy pop'jutsja, a budut ot tokajskoho vina po dorohí valjatisja! Ha-ha-ha! Ne lem toj "seľskoj husí", no i staromu "moskaľovi" jem zakrutil holovu, že tak tancujut, jak ja im hvizdam. Lem paru tyždni, a ja budu prochoditisja po farí . . . Ale ostrižu staroho, že holyj ostane, jak kolíno."

A rehotalsja po p'jannomu. Jak vyterezvilsja, uže i zabyl s čím chvalilsja notarju.

Tota podla besída i hnušna chvaľba, pomerzíla "Janči bači"-ja, kotoryj pri vsích svoich chibach, slabostej i velikoj lechkomyslennosti, ne byl odnakož podloho, mstivoho serdca.

Jesli bylo roschodilosja o samoho Bogdana, ne bylo by bezpokoilo "Janči bači"-ja, no zloradno byl smíjalsja, nad vydarennu štuku pisarja. Pro što ne merkoval lípše na sebe? Što mi do neho?

Tu ale roschodilosja o sčasťje odnoj neskušennoj, moloden'koj, dívuški, kotora ne lem jeho

žení, no i jemu, jesli hde vstrítilasja s nimi, vdjačno-serdečno pozdravkala.

I on imíl jednu, dobru, milu dítinu. A ta, žertvoju stalasja, jednoho podloho jeho pisarja! Sej teper', meždu pervymi notarjami stolicy horditsja, a jeho bídne ditja hdes', ani on sam ne znaje, v kotorom monastyrju pokutuje, za svoju ljubov'. Zlosť zachvatila jeho serdce. No, jak že pojde on do popa?

Sama jeho stara, no blahorodna žena, choť ne znala, ne slyšala, s čím kičitsja, chvalitsja ich pisar', prosila muža:

— "Janči, dušo moja," — tak nazyvala muža svojeho, — "daj znati "popovi" naj ne zachoditsja s tím Falušijem. Škoda totu milu dívčinu!"

— "Jak prijdu ja k tomu?" — Otpovídajet žení notarij. — "Ja jemu a ni ne brat, a ni ne kamarat. Što mi do jeho familiarnych díl?"

— "Oj, Bože moj, jeslib byl našolsja miloserdnyj čelovík, a nas byl napomjanul?! Pamjataješ', dušo moja." — Prosit žena s plačom.

— "Štoraz ja tja prosil, ne spominaj naše nesčasťje!.... A, ci chočeš' žeby ja išol do neho i ponižalsja jemu? Može by mu isči i grobijanstva narobil?"

— "Otkaži jemu dajakim sposobom."

S Bertu vstrítilisja na selí, to jedno, to druhe; ne raz perechodila okolo ich doma. No, jak že jej povísti? Jesli dajaki snošenija imíje s pisarem, to ne uvírit im; a jesli ne jesť nič meždu nimi, može oskorblennoju počuvstvujetsja, i otec jej vozmet ich na otpovíď, za narušennu česť. Pisar' ottajit-

sja a oni ostanut v bolotí. Sdurennoj dívčiní, daremno davati poradu. Zamíšatisja do ljubovnych ríčach, im jakos' ne vychodilo?!

Až teper' rospovíl notar' žení svojej, s čím chvalilsja, veličalsja pisar'! Natarijuška ruki zalalamala.

— "Janči, dušo moja, ty! Pro milosť Boha, tu ide o jednoj duši propasť; dajakim sposobom musiš' zakročiti! Inakše, ja ženščina ponižusja, pojdu do toho zaslíplennoho popa. A, choť mnja i vyžene."

"Janči bači" pro vojnu množestvo roboty imíl. Malo kohda mož bylo jeho doma najti, vsehda chodil po svojem okrestí. Takij čas, vmísto neho, pisar' provadil kancellariju, no i seho tjažko bylo pri bjurku dostati; hde na farí sidíl, hde po selí voločilsja, a často zazeral i do místa, otkudu lem druhij den' prichodil slumpovannyj, a potom cílyj den' spal.

Bogdan potreboval podpis' notarja, na jedno svidíteľstvo, a s nim Bogdan takoj vypravil svojeho rychtarja do notarja, dlja podpisan'ja.

Rychtar' staryj čelovík, čestna duša, a velikij učtiteľ svojeho svjasčennika.

— "Iď te že Pan'ku, do notarja, naj podpiše i on. No jesli by ne byl doma, to naj podpiše molodyj notar', bo pis'mo duže važne i piľne."

Notarja žena, prijatna, besídliva stara žena, kotoru, i narod učtil, sidíla na verandí i prositsja prichodjasčaho rychtarja:

— "Jak že sa mace richtaru? Už som vas davno ňe vidzela. Co tam nove?"

— "Prošu poniženno, panju veľkomožnu, zaslali mnja naš pan s jednym važnym pis'mom, dlja podpisan'ja. A nakazali mi, že ked pan notarijuš ne doma, ta žeby choť lem molodyj podpisal i pečatku dal."

— "L'em idce, moj ljubi rychtaru do kancellarii, moj prave ľem teraz prišol z jarašu."

— "Poniženno djakuju, pani veľkomožna."

Rychtar vošol do kancellarii, natarijuš pročital svidíteľstvo, podpisal, pribil pečatku svoju, a tak... zadumalsja. Posadil rychtarja na stolec, što ne bylo jeho obyčajem i prositsja:

— "Rychtaru, povedz mi, na tvoju dušu, či ti ljubiš' tvojeho popa?"

— "Ta, kto že by 'ho ne ljubil, pan notarijuš?" — Otpovídat zadivlenno.

— "Chcel by s'i jemu daco dobreho zrobic?"

— "Bože, šak by jem za nich do ohnja skočil!"

— "Ja ci daco povim, ked níkemu n'e vifefreš'."

— "Bože mnja varuj!" — Dvih ruku na prisjahu.

— "Poviš' panu preveľebnemu, medzi štiroma očami, — merkuj dobre na každe mojo slovo — pisar' moj n'e je níjakim pomocnim notarijušom, an'i natarijušom n'igda n'e budze, . . . bo n'e može buc! Ja otkazujem panovi, naj otvora ľepše oči, naj merkuju na sebe, na svoj dom, i na svoju počlivosc! — Ked chcu daco vecej znac, naj s'e sami dopituju. Rozumiš', co ja ci hutorim? No, možeš' isc s Bohom."

Rychtar' vstal, posmotríl ostro notarijušovi v oči, stis jeho ruku i hovorit:

— "Ja to uže i sam mal povídati panovi; lem že jem sja bojal. Teper' už možu. Djakuju pan veľkomožnyj! . . . . Na Boha ich poručam." — Pervyj raz dal notarijušovi tot titul "pan veľkomožnyj." — Zaslužil!

Rychtar' vernulsja na faru, a tam uže našol i Falušija.

— "Pan pisar'," — hovorit rychtar' k nemu, — "pan notarijuš dali ich volati!"

Falušij, vidno bylo, že ne vdjačno, no pomalu načal sberatisja.

— "Podpisali pan notarijuš svidíteľstvo?" — Prositsja svjasčennik.

— "Hej, podpisali!" — No pis'mo ne otdavat, ale snova hovorit k Falušiju: — "lem naj sja ponahljajut!"

Sej, rad ne rad, choť merzko, no poprosčalsja s Andrejem; Berta vyprovadila jeho čerez priklet. Na verandí pocíloval jej obí ruki, zaljublenno vzrílsja v jej oči i šepče po madjarski:

— "Solodkaja moja Bertuško. Ja tak daľše ne možu žiti, . . . o rozum prijdu. Abo otec pozvolit pobratisja, . . . abo pojdeme oboje svítom . . . abo . . . . zastríljusja! . . . . Ja bez tebe daľše žiti ne možu . . . Anhele moj, ja mušu s toboju do čista prijti i porozumítisja . . . Zavtra po obídí, u staroj Šestački, kotora chvora ležit, vstrítimesja o tretoj. Ne otkaž' mi . . . prijdi!" — Pocíloval ruki i s udovoľstvijem smotríl v jej blíde lice.

Dívča ot strachu, ni otpovísti ne mohlo . . . Otca ostaviti! Uteči! . . . Zastrílitsja . . .!

— "Prijdu!" — Po chvilí prošeptala i so sle-

zami v očach, pobíhla do svojej komnaty, zaperlasja i verhlasja na posteľ, a horen'ko plakala. Razmysljala, čto i jak by zrobiti; žeby otca ne pohnívati, jemu žaľ, han'bu, ne sdílati; a žeby i jej Djula, v otčajanii nič sobí zloho ne zrobil. Na tom ustanovilasja, že prijdut oboje, na zavtra, pered otca, i jeho do toho časa budet uprošati, poka lem ne pozvolit im pobratisja. Otec ju ljubit, i jej otkazati ne može. — Uspokoilasja i ožidala spokojno na zavtrišnij den', jak na den' sčasťja svojeho.

Bídna, lehkovírna dívčina! Jeslib ona znala, predstaviti sobí mohla, što ju ožidajet, jakim sposobom choče jej Djula, prisiliti staroho na vínčan'je!?

* * *

Rychtar' zaprosil Bogdana do jeho kancelarii, že važnyj otkaz notarijuša choče jemu, v tajní, skazati. Zaperli dveri i okna, a tak rychtar' šeptajuči rospovíl slova notarja. No, teper' rospovíl uže i to, što sam znal, i što ljude šepčut meždu soboju: že jeho don'ka, tajkom vstríčajesja pri chvorych s pisarem, boľše vidíli ju pri hrobí pokojnoj materi, jak jej ruki cíloval . . .

Drož' obhornula Bogdana. Ohorčen'je protiv toho čelovíka, i zlosť protiv samoho sebe:

— "A tomu vsemu, ja sam pričina, ja byl sam svoju dítinu zapropastil. Djakuju ti rychtarju, ne zabudu ti nihda totu službu, . . . a blahodarnyj ja i panu notarijušu, za lasku . . . . Ne hovor' nikomu, ni slovo!"

Rychtar' pošol domoj. Bogdan pochodil horí-

dolov po izbí, rozmysljajuči, jak by nesčasťje operediti bez publiki, don'kí svojej pokoj i sluch dobryj zachraniti, a besídam tichon'ko konec zrobiti. So svoim planom sejčas hotovyj byl. Zavolal k sobí Evu.

— "Evko!" — Tak ju isči nikohda ne nazval, ibo s čeljadju ne zvyk byl nijaki otkrovennosti sobí pozvoliti. — "Evko, ty pravdu imíla, koli ty pisarja vyhnala. Ja dal oklamatisja. On podljak. Bertusju vypravlju na doľšij čas s domu. Do brata Stefana ju otvezu. No, ne smíješ' nikomu zraditi. Skažeš', že ne znaješ' hde ja s neju povernulsja. Pamjataj! Pozberaš' do velikoho kufra jej cílu odeždu i jej bíliznu (biľje). Porjadno zapakuj. Zavolaj mi tu Bertusju."

Eva pocílovala jemu obí ruki:

— "Oj pane prevelebnyj! Što ja sja nastarala, naplakala. Ja im uže davno mala to vse povídati. No, bojalasja. Chvala Bohu, ne darmo chodila jem k "našej mamočki" pomoč', poradu orodovati!"

— "Ty dobra, vírna duša, naj ti Boh zaplatit!" — Pohlaskal jej holovu, što nikohda ne stalosja do teper'.

Bertusja poumyvala oči v zimnoj vodí, žeby nikto ne pomerkoval slezy, i cílkom spokojno prišla k otcu. Sebe ne obvinjala, ta vot otec priobícal ju Djulovi, ona jeho zaručenna, i dolžnosť jej jeho boroniti, ljubiti.

— "Dal ty, taton'ku mene volati?"

— "Zavtra pojdeme do místa; pozberajsja holubočku moj. Eví už vydal prikaz."

— "Na što, tatočku? Ne mohli by my na pozavtra pojti?" — Zadivlenno, nespokojno prositsja.

— "Aha!" — myslit otec, — "na zavtra jakes' porozumlen'je meždu nimi!" — No spokojno i veselo otpovídat.

— "Na zavtra imíju času, i važnu robotu v místí. Takoj dame sfotografovatisja, pro Alexija. Kto znajet, ci uže ne ide i on na front. Jak novinki pišut, Rossijane zanjali L'vov i hornutsja ko Karpatam, a naši vojska s každoj storony, vo velikoj silí idut im na vstríču. Naj by choť lem našu fotografiju imíl pri sobí, v čas tjažkoj bor'by. Kto znajet, holubočku moj, ci za žiťja uvidimesja s nim?"

Bertusja pobíhla do svojej izby, na malen'ku kartočku napisala Falušiju:

— "S otcom idem zavtra do místa, ne ožidaj u Sestački."

— "No, jak že doručiti povídomlen'je? — Kto že inyj? Eva musit obstarati. — Naprosila ju, že kartočku otdasť, i nikomu o tom slova ne skaže. — Eva priobícala, až i zabožilasja. Pisemko otdala, no ne Falušomu, ale otcu, bez slova, molčki. Bogdan pročital.

— "Aha! — To ty Šestačko svodišť moju dítinu?! Za to, že ja tja stoľko líta hoduju, spomahaju?" — Rozmysljaje Bogdan. — "Pro što imíl by ja na tebe hnívatisja? Vina, moja, ibo pozvolil tomu nisenitarju ljubiti svoju don'ku. Sam byl jej svodnikom."

Rano, pri svítanju vyjíchali iz dvora. Nižej sela

vstrítili Šestačku na dorozí, iduču k místu, so zajdoju, na chrebetí. Klanjalasja im, no otec Andrej ne otzdravkal jej, choť jeho obyčaj byl, v dorozí každoho, i ne znakomoho seljanna pozdoroviti. Panam ne zdravkal.

Pozríl na zad, i vidíl, že stara, horbata babisko, zadivovanno pozerat na povozku i s holovu pokivuje. Ona znala, pro čto vypravil ju pisar' iz domu! — Až moroz perebíh chrebetom Bogdana. I svítlo, so strachom, s hnušenijem vidíl, v duší svojej, preveliku propasť, jaku prihotovil sej merzavec jeho dítiní.

Jesli byl teper' toho podljaka vstrítil, to vírojatno skočit z voza, a veržesja na neho. Pljuhnavstvo, o jakom on sam, staryj čelovík, ni ponjatija ne imíl. A, on seho razbojnika prinimal v svoj dom! Jak že to lem bylo vozmožno?

Pozríl bokom na don'ku, požaloval ju. Blída, sožolknuta s vyhasennymi očami, jak mutne sklo, bez pritomnosti ducha sidíla vo voziku, pri otcovi, malo že ne upala iz sidíska. Prihornul k sobí, pohlaskal lice:

— "Bídne ditja moje!" — i pocíloval ju.

Berta, jak uvidíla Šestačku, uže na pevno znala, že jej pis'mo Eva, ne Falušijomu, no otcu otdala, no i to znala, što preduhotovljal protiv nej, v chatí samotnoj, ot druhich otdalennoj tot čelovík, kotoroho ona myslila ljubiti. Jak jesli by byli jej serdce vyrvali iz hrudej; porožnosť, pustotu i boľ udušajusču ju čuvstvovala. Ukryla tvar', na vírnoje ljubimoje serdce otca svojeho, i v horesti tichon'ko plakala, až cíle tílo jej drožalo. Otec

za doľšij čas ne hovoril ni slova, lem časami pohladil jej holovu. Naj vyplačesja; slezy pomožut jej. Molodoje serdce pereneset pervoje obmanuťja ljubvi.

Janko, pozril malo bokom nazad. Merkoval štos', no ne znal jak, i pro što jeho pan takij blídyj, a ich vsích ljubimec, tak žalostno plače . . . ne moh sobí rady dati, choť pravi koni, dobroj krovi, siľno išli, trisnul meždu nich batohom i skričal:

— "D'i!" — A vozik lem pyrchal za ustrašennymi, forkotajučimi kon'mi k horodu, jak by utíkali i spasali čtos' drahočinnoje, ot propasti.

LVII.

DOROZÍ otec Andrej, kotoryj tysjačam terpjasčim podaval potíšenije v raznych terpínijach duševnych, a pomoč' v žiznennoj nuždí, ibo on narod ljubjasčij a i pri svojej tjažkoj naturí, čuvstviteľnoho i dobroho serdca čelovík byl, — načal i svoje ditja, svojeho ljubimca, uspokoivati, potíšati mjahkim holosom, jak mila mati s ljubimymi slovami, jak mudryj otec i líkar' opytnyj, skušennyj, ostorožno.

Ne klenul, ne osuždal toho, kotoryj jej molode serdce, tak tjažko, čuvstviteľno oskorbil, jej dušu, dovírije, obidíl. Pokazal na tjažesti žitja, na propadajuči nadíi, i na milosť Božu, na dolžnosti, na same žiťje, kotoroje vo svítlí opytnosti, díjstviteľnosti, cílkom inače vyzeraje, jak to jeho poety, pisateli povístej predstavljajut.

Jak uže malo uspokoilasja, tohda rospovíl jej i tužbu, starostlivosť toj vírnoj Evy, otkaz notarija. Berta nad tím vsím rozmysljala, rozvažala i sama nad soboju divovalasja, jak ona mohla tomu čelovíku dovírjati. Ta vot, ona ne čuvstvuje nad jeho utratoju, ni naj men'šu žalosť!

Falušij jej tak indiferentnyj, ravnodušnyj, jak choť kotoryj druhij mužčina. Až i radovalasja, že osvobodilasja ot neho. Jake to by žiťje bylo pri nemu, jake sčasťje pro nju?

Dívčina, ne brala nikohda učasť v tovarišeství molodeži, v zabavach, ona ne mohla posuditi ni Falušija, lem po jeho slovam. Myslila, že to každyj čelovík tak vírnyj, dobryj, iskrennyj, bezpritvornyj, jak jej taton'ko.

Poka prišli do místa, Berta jak-tak uspokoilasja, obcílovala svojeho dobrotlivaho otca ruki. Ne ponosovalasja, ne naríkala, no isči probovala zasmíjatisja na otca. Paru hodiny putešestvija ich, s lítami zrílšuju sdílali ju. Lem to ju nespokoilo, jak prijde jej povernutisja domoj, a sej čelovík, može i sbližitisja snova ko nej? No, skoľko raz prišlo jej na um, že dnes' imíla vstrítitisja s nim v pustoj chatí Šestački, hor'ko stalo jej v ustach, že prolknuti ne mohla.

V místí poobídali, preodílisja i dali sfotografovatisja. Poka Bogdan okončil svoje dílo, koni dobrí nakormilisja, porjadno vypočilisja, i pustilisja do daľšej dorohi. Janko, i sama Berta, až na povozkí slyšali, že ne domoj, no do brata Stefana Bogdan idut, na hostinu. Otec Andrej don'kí svojej sanovlivo hovoril, že v toj važnoj spraví, pre kotoru prišol do místa, musit pohovoriti s bratom svoim. Berta smílo pozrila na otca i stisla jeho ruku.

No, otec Andrej pravdu hovoril. V predčuvstvii jakohos' zla, zrobil testament, v místí dal potverditi, a exekutorom poslídnoj svojej voli, imenoval brata svojeho Stefana. S nim chotíl i ličnо pohovoriti o tom.

Berta s oblehčenijem slyšala, že domoj ne idut i spokojna byla, jak uže znala, što otec ju, na

jakij to čas ostavit u stryka, kotoryj telegrafično povídomlen byl o ich prišestvii.

Doroha daleka, so slabymi kon'mi, ne byli ju tot den' sdílali. Tak večerom, okolo 9-oj, utomlenny, smučenny zajíchali do dvora hde ich s radostju i s dobru večerju ožidali.

Druhij den' Andrej Bogdan otpočil, i spravu svoju s bratom dokladno okončil. Zahostili i do Furmanovych. Prijali ich vdjačno. Otcy s Markom, pri politikí, pri vojní, a dívuški pri pianí sejčas sprijatelilisja. Berta večerom zadovolenna lehla, poznakomílasja s tetu i so strykom, i našla sobí obrazovanny i dobry družki, i ne musila vstríčatisja boľše so svoim .... zaručennym!

Oj, jak ona stydalasja sama sebe, že takomu čelovíku dala zaslípitisja, obmanutisja.

* * *

Falušij nakoli pošol s fary, sejčas pojíchal do Šestački. Jak obačila jeho, strašenno načala kašljati. Vstupil i prosilsja jej:

— "Jak že majetesja Šestačko?"

— "Oj, ne dobrí, pan veľkomožnyj, ne dobrí. Kašeľ dusit do zahinuťja. Ne možu sobí poraditi. Tu zima prichodit, ne znam hríšna duša, čoho sja jati. Nít chlíba, nít omasty, nít drov ... oj, oj, oj!" — A kašle, až v troje zhinajesja.

— "Znate što Šestačko, ... ale a ni slovo nikomu! ... Na zavtra po obídí, prijdet do vas Bertusja farska; ale vy musite s domu sprjatatisja, a ne vernetesja, až večerom!"

— "A bude s nju išči dakto?" — Ostorožno doprošatsja stara babisko.

— "Kto by byl, lem ja!" — Zvyrčit na nju Falušij.

— "Oj, tak ní, panočku . . . tak ní!" — Ona štos' merkovala.

— "Tu mate desjat koron . . ." — hovorit merzko.

— "A ni za sto! Pan by mene iz sela dali vyhnati! Oj, tak ní!"

Pisar' iz zlosti škrehoče so zubami, a klene "durnu bosorku."

— "Znajete što? Tu mate dvadcať koron, a vyprjačtesja s domu, na tot čas."

Stara rozmysljajet, i kašljati zabyla. Boitsja, no dví desjatki na stolí, a ni s nich oči ne spustit.

— "No, bude už raz!" — Skričit na nju.

— "Bude panon'ku, bude! Takoj schovat hroši v pazuchu. Pojdu na zavtra včas rano, do mojej sestrenicy, na spomahan'ja, a ne vernusja až v noči. Tak bude dobrí. Tretij chotar, draha daleka. Nikto ne budesja na mene spodíval."

Falušij, jak kto dílo svoje dobrí okončil, svizdajuči išol domoj, a Šestačka pobíhla do najbližšoho susída, i tam vymolikala sobí osušok na drahu, ibo ona ide do sestrenicy svojej, na spomahan'je, a ne mat ani kusočok chlíba na drahu. A tu zima bliz dverej, a nít a ni chlíba . . . i pr. plakala, kašljala . . . A ide isči za cmy; slaba a draha daleka; a kto znajet, ci do večera prijde nazad . . . . Sosída ju požalovala; dala jej na drahu, ne lem osuch, ale i masla do točanki, i do rjandki bryndzu. Podjakovala i kašljuči prišla domu. Vytjahla s pazuchi dvadcať koron, poob-

zerala, poradovalasja im, a tak s pripecka vytjahla jednu čornu rjandu, v kotroj kupa hrošej okručenna byla, priložila i novyj zarobok, a otložila na místce!

Lem što kohuty druhij raz zaspívali, Šestačka pozberatsja isči za ťmy v dorohu, a iduči kolo susída, zadurkat na okno:

— "Susídočko, buďte taka dobra, zazríjte lem na moju chatu. Buďte zdravy!" — Podla babisko, i tu chotíla zapevnitisja. Ne byla cílyj den' doma, za ťmy išla, za ťmy prišla. Ona ne znaje o ničom!

Ide dorohoju, čuje za soboju vozik hurčati. Obozrítsja, poznat farski koni, a na voziku svjaščennika, s don'koju! — Što to take? — A može vernutsja do obída nazad? Jesli byla ne stala na dorozí, a s holovoju ne kivala udivljajučisja, može Andrej by ne byl ju podozríval, za učastnicu v komplotí-zahovorí skvernom, no tak pevnyj byl, že ona znajet o vsem.

Uže chotíla vernutisja, no prišli jej dvadcať koron na mysľ, i daľše išla:

— "Što mi do toho, hroši ne dam nazad."

Okolo obída pisar' uže v Šestačkinoj chalupí. Nespokojno vyzerajet na drahu. Berta jakos' ne ide. Minulo dva-tri hodin, jej ne jesť. Tu uže okolo pjatoj, jej isči nít?! Vyjde na selo, vstrítitsja s rychtarom.

— "Byli vy, rychtaru, tože na farí?"

— "No nít. Panove hdes' vezlisja včas rano na voziku."

Pisar', klenuči v sobí, prichodit domoj, a ne moh nijak porozumiti, što mohlo statisja?

* * *

Andrej uspokojenno vernulsja tretij den' okolo polnoči domoj. Na stolí našol boľše pisem, meždu pročimi i ot Alexija, kotoryj pišet, že ispyt officerskij složil, i jak poručik-lajtnant, opredílennyj ostal na front, s regimentom svoim. Meždu pročimi pišet o svoich novych prijatelej. O svojeho učitelja Stefana Javor, i Georgia Furman, jak Rusinov; a prosit otca, jesli by tí dakoli zahostili do neho, aby ich laskavo prinjal, jak svoich synov.

Alexij zaslal takoj i ich fotografiju.

A, tak djakuje otcu za lasku, što pozvolil jemu vstupiti v armiju, hde on, jesli to otcu ne protivno, i jesli jeho naklonnosť k vojenskomu stavu, do konca vojny ne smínitsja, na vsehda chotíl by ostatisja. Teper' uže svjasčennikom, pod nijakim uslovijem, ne choče byti, ne imíje k tomu i najmen'šoje zvanije, ni naklonnosť.

— "A štoby ne zabyti. Tatočku dorohij, sterežiťsja Falušoho, a sterežiť, pro Boha, i Bertusju ot neho. Doznalsja ot mojeho oberlajtnanta i ot níkotorych volunterov, jeho byvších kamaratov, što to za bezsovístna, za bezkarakterna ljudina, jakich malo jesť. Poslídnyj hod v Debreciní, iz šestoho klassa, pro kradež' i pro nemoraľnosť iz školy vybrošen ostal, na cílu Madjarsčinu. Slídovateľno, on notarijem byti ne može. Ne pripustiť taton'ku moj, vo vaš čestnyj dom; uže same druženije s takim čelovíkom, oskorbíteľnoje. Merzki, hnušny díla slyšal ja o nem, jakich tut ni napisati ne mož. — Na koli moje pis'mo polučite, dorohij moj taton'ku, vírojatno uže na frontí

budu. Teper' prišol prikaz vyhotovitisja. Pomoľtesja za mene, Bertusju . . . . i pr."

Staryj Bogdan, nad ranom odítyj, lehnul na posteľ i tverdo zasnul, mučennyj tjažkimi snami, v kotorych Falušij i Berta, ne maluju roľ ihrali.

Po dvuch-trech hodinach sna, sorvalsja s posteli; zimnoju vodoju dobrí umylsja i rasporjaženija robil v hospodarství. Paradny jeho koni k vojsku rekvirujut. Tak dobrí, ibo i Janko pozvan ostal k regimentu. Kto by ich obchodil? A rekvirovali i jednu časť rohatoj chudoby jeho. Što i mudro zrobili. Bo jesli uže zabrali čeljaď ko vojsku, na što jemu stoľko chudoby?

Ostal sam, jak staryj dub, vo vyrubannom lísi. Lem byl moh Bertusju pri sobí imíti! Pre toho, podloho, bezkarakternoho čelovíka, musil ju s domu ot sebe otdaliti!

Isči sidíl pri stolí, pravi otobídal. Ne smakovalo samomu, choť Eva jeho najmilše jídlo shotovila. Perezerajet novinki, ci dašto ne pišut o regimentí jeho syna? Nič. — Rossijane v Karpatach vostočnych; bitka krovava. Ci može i jeho Alexij uže v ohnju? Mysli jeho snova vozvernulisja k pisarju.

— "Ne spominaj volka, bo ti v chatu vlíze!"

— Pravi čuje holos Falušija v prikletí:

— "Doma panove?"

Smílo, bystro hovorit. Uvírennyj, što o jeho podlotí, otec Andrej isči nič ne znaje. I dobrí, že ne otrazu vstupil v izbu, a ostavil chviľku Bogdanu, pozberatisja. Vošol; Bogdan stoit pri stolí, i popravljajet vyhasnutu pipku. Vyhoríla v dumkach; taj i ne pomerkoval, že pisar' davat jemu ruku.

— "Aha!" — myslit sobí pisar'. — "Štos' v neporjadku. Cholodna krov'!"

Bogdan malo obernet k nemu holovu i bystro posmotrit jemu v oči. A tot:

— "Radujusja, vsečestňijšij otče, što sčastlivo vozvernulisja s prohuľki!"

Bogdan ironično, i na svoje udivlenije, cílkom spokojno, i cholodno otpovídajet:

— "Djakuju, sčastlivo vozvernulsja. Choť pravi hovoritsja, že so staru babu v dorozí vstrítitisja, nesčasťje označajet. My vstrítilisja so Šestačku, a ona nam odnakož velike sčasťje prinesla. Rozumíjete?" — Protiv zvyčaja svojeho, po madjarski hovoril. Pisar' lem oči vydulil: Ci može Šestačka zradila jeho? I sbalamučenno stučit:

— "Ja . . . ja . . . ne . . . ne znaju, što myslite, otče? Na moju česť, ne znaju!"

— "T'fuj!" — Pljune Andrej v storonu. — "Česť? . . . . No znaju i znala sejčas moja don'ka! Vaša česť?! . . . . Vpročem polučil ja interesantne, a dostovírne pismo iz Debrecina, v kotorom mi prekrasno opisujut avantjury, i kavalerski podvihi znatnoho Djuly Falušij. Ne chočete pane "pod notarij" sjasti i posluchati. Vesely ríči počujete!"

— "To, nič ne pravda!" — Promachnulsja serdito panašok.

— "Nič ne pravda? Ja vam isči a ni ne pročital nič!" — Zasmíjalsja Bogdan. — "S čím možu vam isči poslužiti?!" — i pokazal na dveri.

Pisar' vidíl, že maska s jeho lica do čista sderta, betjarski obernulsja s dverej, — v izbí pri

zatvorennych dverjach, ne osmílilsja chlopiti, a zaklenul:

— "Ja tvojeho popvskoho-moskaľskoho . . . . . ! Čekaj prokljatyj pope, popamjataješ' ty mene! . ." i trisnul s dverjami.

Čeljaď pravi obídala, kuchen'ski dveri otvorenny byli, i vse čuli, ... tohda s treskom prevernulasja lavka, na kotoroj Janko sidíl pri stolí, a on sam vyskočil do prikleta. Eva kričit za nim:

— "Zabij 'ho na smerť . . . zabij 'ho, Janku!" — I sama na von. — "Jímaj ho . . . Janku!" — Pisar' v nohi, Janko za pjatami. Falušij zastih prikletny dveri zaperti, . . . a to jeho sčasťje, ibo živyj ne byl ochabil faru. A ni sam otec Andrej ne byl jeho vyratoval iz ruk toho parobka i čeljadi!

Janko zaskrežetal so zubami, lem raz udaril s plečom v dveri, doraz vylamalisja so zamkom vjedno. To lem minutka byla, no pisar' vykorystal ju dobrí, i bižal s dvora, što lem nohi postarčili. Janko schopit kamen', brosit za nim, pravi, jak preskočil jeden plot. Jesli sej kamen' potrafit pisarja, to jemu križi polame i na smerť zabije. Kamen' udaril v jednu jablon', i sder s nej skoru. Dobri, že utík! Škoda byla by za toho vírnoho, čestnoho parobka, za taku vírnu dušu.

Čeljad posídala nazad okolo stola, a bez slova obídovali daľše. Janko napinajet ucha, a nespokojno prisluchujesja, i čudujesja, že v komnatí Bogdana cílkom ticho:

— "Evko, zazríj lem k panovi, jakos' ticho, ne čuti ich, ci može."

Eva složit ložku, tichon'ko otvorit dveri do izby otca Andreja, i vidit ich pri stolí sidíti i usmíchatisja.

Bogdan, ne vyšol za utekajusčim pisarem v síni, no čerez oblak prizeralsja, na lovki nohi pana "pod-notarija," i pri vsej psotí smíjalsja. — Jak Eva otchilila dveri, Bogdan porozumíl starostlivosť svojej čeljadi:

— "Evko," — hovorit, — "ja vsehda znal, že vy dobry moi díti, a teper udostovírilsja, što i vírny, čestny .... Janko povolannyj k vojsku, zarižete toto men'še teljatko dnes' ...."

— "To išči mu, to!" — Otpovídat chmuravo Eva, — "ne mat što jísti, až po čopki?!"

— "Evko, tak zrobiš', jak ja ti kažu. Napsotujesja on tam ne malo, choť išči teper naj poveselitsja. K obídu každyj den' položiš' na vaš stol fljašku vina, ... u mene ne jesť komu jeho vypiti. Skaži Jankovi i tamtym, že vam djakuju,.... a teper' id'."

Tak chotíl Bogdan otvdjačitisja za ich vírnosť.

Eva rospravljala čeljadi, až i oči pouterala, že što pan roskazali. Žalovala otchodjasčoho Janka, no ne men'še i teljatko. Ale stalosja po volí pana otca. A naj baržej žalovala, že pisar' vykrutilsja iz ich ruk:

— "Janku, lem byl ty 'ho dochopil! Ja byla ti sama kupila "vybijannu pipku," i pačku dohanu!"

Druhij den', Bogdan doznalsja ot rychtarja, že notarijuš doma; pošol do neho, podjakovati za prijateľsku službu. Ba ne to, no za spasenije svojej don'ki! Ot notarijuša doznalsja boľše i obšir-

níjše, što namírjal s nim pisar', a jak chotíl jeho natjahnuti, snisčiti, a majetok jeho v ruki dostati.

— "Pro što že deržite jeho, pane notarij? On i vas može do psoty zavesti."

— "Ach, ja uže dosť naprosilasja mojeho," — hovorit notarijuška, — "žeby jeho otpravil, bo i sam podlo obstane s nim."

Očen radovalasja, že s Bogdanom už raz pomírilisja, sprijatelilisja.

— "Pro što? Hm! Do teper praviteľstvo mi ne chotílo dodatok placy na porjadnoho pisarja pozvoliti. Ja uže staryj, okrest velikij. Prinjal takoho, jakij najtun'še prišol do mene. Teper praviteľstvo s vzhľadom na uboľšennu robotu, prikazal mi deržati vypomočnoho notarja; no hde že jeho najti? Molody ljudi vsí pozvanny k vojsku, a sam robotu ne postarču. Boľše, jak mísjac, každyj druhij-tretij den' pišu do vicišpana i oroduju o pomočnika. Ne jesť. A ni mi uže ne otpovídajut."

— "Falušij s hrošami ne manipuluje, s toj storony ja pevnyj. No, že hdes' švindljuje s toho zaključaju, že mnoho hrošej u neho. Veliki darunki rozdavajet seľskim ženščinam, a v místí, jak mi hovorili, veliki zabavy ustrojuje. Rychtarov ja stroho napomjanul, žeby o vsem, i sejčas povídomili mene, jesli dahde, ot dakoho by hroši vymahal. Dnes' vyprosilsja do místa, že važnu ríč ide skončiti."

— "Aha, može myslit, što moja don'ka v místí. Ona uže teper' znaje, že kto on; a pis'mo

syna mojeho, o kotorom ja hovoril, zaslal jej. Choť moloda, no rozvažna dívočka."

Jesli by byli tí lehkovírny ľudi znali, pro što išol on do místa? Ne byli tak spokojno rozhovorivali, i radovalisja, že takomu vyšibannomu, vybitomu podljaku, perešli čerez rozum.

— "Sčastlivyj vy otec," — chvalit notarijuška iskrenno, — "že take krasne, dobre dítja možete nazyvati svoim. A my, na našu starosť, ne imíjem nikoho, ne jesť s kím poradovatisja, o koho staratisja!"

Bogdan ne skazal ni slova o Šestačku, a notarijušovy o svoju don'ku nesčastlivu, takožde ne spovílisja.

Psota, nužda sprijatelila zemjančika notarijuša, s "moskalem popom."

— "Prostorikij, no dobryj otec, revnyj svjasčennik i čestnyj čelovík," — hovorit notarijuška mužu svojemu, po otchodí Bogdana.

— "Dobra, mila pani; on sam lehkomyslennyj, no ne podloho serdca čelovík," — myslit Bogdan domoj iduči.

LVIII.

O POLNOČI v subbotu, na "gvalt" zazvonili:

"Fara horit!" — Kričat so strachom po selí ljude. Na sčasťje ne fara horíla, ale za farskimi stodolami jedna kopa staroj solomy, kotoru lem na stelínja upotrebljali. Soloma s perešlych rokov. Jesli by byli zavčasu ne obačili ohen', a choť i jak malyj vítor byl poduval, to cíla parochija byla shoríla.

Pri ohnju pervyj byl notarijušov pisar', s požarnu trubu — so sikalku; no po obyčaju našich sel, cílkom sopsuta, isporčenna byla. Škoda bylo ju tjahati i mučitisja s neju. Pajpy sbutníty, šruby chibili, a vse zaržavenno. Pisar' kričit, roskazuje, voločit vodu s kanvjami, hasit ohen' najusilovnijše.

Ljude besídujut, že podpalenno, a on lem usmíchnulsja:

— "Majte sposob! Kto že by chotíl vašoho pana vypaliti? A pro što? Soloma stara, sbutníta, rosparilasja i jalasja sama ot sebe. Vaš pan i tak assekurovannyj, takim sposobom lem šalennyj chotíl by nad nim mstitisja. A, ktože by mal k tomu dajaku pričinu iz vas?"

Prišli i žandary, a načali inkviziciju. Susída pes, pered polnočoju barz užeral, no pozdnijše zatich; rano našli jeho v sadí sdochnutoho. Tak vyzeralo,

že abo dakto srazil, abo otrul. Inakšij slíd ne našli.

Otec Bogdan, udostovírennyj byl, že tu ktos' mstitsja nad nem. Janko to samo myslil, a takoj i podozríval, že kto by to moh byti, ale ne otvažilsja vypovísti, lem stoľko hovoril panu:

— "A ja pravi teper' mušu ich ochabiti!"

S nedílí na ponedílok rano, oboich dvornych psov Bogdana našli otrutnymi, takim samym sposobom, jak i susídovoho.

— "Tu treba merkovati!" — Myslit sobí Janko i vyšol k Bogdanovi:

— "Pane prevelebnyj, ja mam otloženno paru sto korun, ja sja vykuplju ot vojska. Bo, tu ne dobrí sja vodit!"

— "Ne vozmožno. Janku! Jak tebe raz povolali k vojsku, ty musiš' idti, i ne vykupiš'sja nijakimi hrošami. A choť by jes' i ostal? Jesli Boh dopustit nesčesťje, my musime prijati."

— "To ne Boh dopustit, ale podla, hríšna ruka. Protiv toho treba sja boroniti. Onda Vasčišin, Jurko Širokij, a i druhi po okolicí vykupilisja. Pro što by ja ne moh?"

— "Jak, vykupilisja?"

— "Ja ne znam, mi lem Jurko, barz v tajní, hvaril, že zaplatil našomu pisarovi pjať sto korun, jaki pravi što prišli ot jeho brata s Ameriki, na budovan'je i dostal obšit. Každyj mat pis'mo ot vojska."

— "Ne vozmožno, Janku! Ale jesli pravda, to ja sam zaplaču za tebe, skoľko potrebno. Idu do notarijuša a ked pravda, to takoj zavtra pojdeme do místa."

Bogdan prijde do notarja. Jančí-bači vstane ot bjurka i s velikim zamíšateľstvom ponukne Bogdana s kreslom, a bez slova peredasť jemu činovstvenne pis'mo vicišpana. Bogdan prečital prikaz, dlja kotoroho vozzyvajesja notarij, pod otvíčateľnostju, prihotovlenny deržati vsí akta, i vsích svidítelej, dlja dokazanja žaloby, kotoru on notarij, do ministeriji zadal byl, protiv Bogdana, jak izmínnika-zradnika otečestva. Bogdan perečital i zadivlenno smotrit na notarja.

Staryj, sleza za slezoju teče licami, dvihne ruku na prisjahu:

— "Prisjaham na živoho Boha, i na vse, što mi mile na svítí, že ja pane Bogdan, protiv Vas nikoli, ni slovom, ni pis'menno nijaku žalobu-skarhu ne zadal, a ni pered tím, a tím men'še teper', pro nijaku pričinu!"

Bogdan vstal iz kresla, podal jemu ruku:

— "Ne klenitesja, prošu ja víruju vam! Vy ne sposobnyj na take bezčestije."

A tak rospovíl notarju, što slyšal ot Janka:

— "Pane notar' izslídujte, poka čas, jakim to sposobom, moh vaš pisar', jesli to pravda tí oklamstva perevesti? .... Ne bylo by dobrí, žeby vy so mnoju zavtra potrudilisja do vicišpana, a tam prinesli lično, oba díla do porjadku?"

— "Dobrí, včas rano pojdeme!"

I poprosčalisja. Otec Andrej vertajučisja domoj, vstrítilsja s vojennu patrolju; jeden pod-oficir s dvumja honvedami, išol dolov selom. Bogdan ne uvažal na to, ibo razmysljal, nad pročitannym pis'mom vicišpana. Jak to mohlo statisja?

On dobrí znal, že panaškove, urjadniki, ne ljubjat jeho, ibo ich ne hostit, ne prinimajet v svoj dom; znal, što jeho sosídy svjasčenniki, ne radi vidjat jeho iz zavisti, pro jeho bohatstvo, i že s nimi ne kamaratitsja. No lično nikomu, nikohda ne poškodil, zloho ne zrobil! Pevno, lem jakas' zmylka-ošibka S tím potíšalsja. No, nespokojstvije, lem ne chotílo jeho ostaviti.

Vstupil v svoj dvor, i s udivlenijem vidit tam, okolo dvanadcať voinov. Pered neho stupit jeden lajtnant, salutiruje i prositsja:

— "K otcu Andreju Bogdan imíju sčasťje?"

— "Tak! S čím možu poslužiti, kamaratu mojeho syna, kotoryj jak okončennyj bohoslov dobrovoľno vstupil v armiju, a teper uže lajtnantom imenovan, otpravlen ostal na front."

— "Vaš syn, otče?"

— "Tak, prošlaho tyždňa polučil pis'mo, čto na front otchodit. Zaprošaju vas serdečno v dom moj, na što mja i moj syn prosit, žeby s jeho kamaratami zaobchodilsja hosteprijemno, jak s vlasnymi synami."

— "Ne vozmožno!" — Hovorit lajtnant cílkom skonfundovannyj. — "Prošu, pozvoľte nam vojti v vaše pomeškanje, ibo narod schoditsja!"

Vstupjat v izbu, a lajtnant hovorit:

— "Otče vsečestňijšij, nikohda mní ne prišlo tak tjažko, prikro ispolniti svoju službu, jak teper, koli znaju, že vy imíjete syna v ohnju za tot kraj. Ja vojak, dolžen bez slova povinovatisja! Otče, žaľ mi, na moju česť, žaľ!"

Bogdan, malo zadrožal, znal teper', što slí-

dujet, ožidajet jeho. Lajtnant vynjal pis'mennyj prikaz i pokazal otcu Andreju:

— "Dlja seho povelínija, Otca Andreja Bogdan, gr. kaft. svjasčennika, beru pod stražu i jeho dolžen pered vojennyj sud peredstaviti. Storož!"

Četyre vojaki vzjali meždu sebe Bogdana.

— "Pro jaku vinu?" — Prositsja smílo, otec Bogdan.

— "Pro zradu otečestva!"

Pravi vstupil staryj notarij so stražeju, s kotoru Bogdan vstrítilsja na selí. Trjassja v cílom tílí, a meždu slezami hovoril otcu Andreju:

— "Povtoriteľno klenusja Bohom, že ja vas ne obžaloval. Takoj i ja idu v místo ko nadžupanu i episkopu vašemu. Tu ktos' strašennyj zločin srobil."

— "Pan notar', dlja prikazu vojennoho suda, vy dolžny s policiju moju ostro obyskati, perehljadati dom obžalovannoho. Moj personal končit dílo pri vašej pritomnosti. Vpered!" — kommandirujet lajtnant.

— "Pane lajtnant, jesli vašej službí ne protivitsja," — prosit spokojno Bogdan, — "buď te laskavyj pozvolit mi paru slov napisati do mojeho rodnoho brata. U neho teper moja don'ka nachoditsja. Naj by, poka vozmožno, zaderžal pered neju v tajní moje plínenije, a choť lem potíšil moju bídnu dítinu."

Oficer malo rozmysljal. Vartu pustil na dvor, a hovoril:

— "Otče, protivo svojej dolžnosti dílaju, i jesli by kto zradil mene, to ostro pokutovannyj budu.

Janko schopit kamen', brosit za nim. ____ Str. 52.

No, otcu jednoho oficera, otkazati ne možu, ibo teper uže i sam udostovíren, što vy žertvoju msti stalisja. Inače bo ne vozmožno, aby vy byli, byvše zradnikom, synu vašemu, okončennomu bohoslovu, pozvolili vstupiti v armiju, na oboronu otečestva!"

Sam prines paper, tintu i pero a položil na stol, pered Bogdana, kotoryj napisal odno pis'mo don'ki, i v korotkosti povídomljaje ju: že zdorov, v porjadku vse, naj ostanesja i na daľše, jeho dobra, ljubima don'ka, naj molitsja za otca, kotoromu tak skučno bez nej.

Bratu že v korotkosti opisal svoje plínenije, i prosit jeho, aby ostorožno prihotovil Bertu na nesčasťje; naj potíšuje ju, i naj bude jej otcom. — Tak otdal pis'ma oficeru, dlja pročitanja, daby znal, što vse lem privatno, i dlja potíšenija jeho don'ki napisal. Daľše, prosil pozvolenije, žeby svoi hospodarski koni moh dati zaprjači, ibo jak staršij čelovík, pichotoju ne v sostojanii okončiti tak dolhu dorohu. Na što lajtnant sejčas sohlasilsja.

Pod tím časom, dva žbiry-detektivy vojenny, perehljanuli cílyj dom, každyj kutik, poprevertali posteli, obrazy, mebli, klopkali po stínach, za tajnymi othorodkami. No, nihde nič ne našli, lem pis'ma s bjurku činovstvenny, i privatny listy dítej Bogdana, poskladali porjadkom ot pervoho, do poslídnjaho, i dva pis'ma iz .... Rossii! Pravda, že davny, ot jednoho prijatelja, poselivšahosja tam, pered mnoho lítami. Činovstvenny pis'ma, matriki otdali notarju i rychtarju, čtoby ich pere-

poručili okrestnomu dekanu, a privatny složili v jednu skrinku, a zapečatali ju.

Uže večerílosja, jak sjali na povozku. Lajtnant, pri otcu Bogdanu, a pri kočišu notarij.

Jak ljude doznalisja, že ich svjasčennika, za zradu vlasti, vojaci arrestovali, ne mohli ponjati, jak to možut učenny panove, take duračestvo uvíriti, a nevinnoho, staroho čelovíka tak oskorbiti? Pojedny otvažníjši ženy načali kričati, naj berut chlopy: kosy, sokíry, vily, a ženy što im v ruki popade, i naj vybjut vojakov iz sela.

— "Majte rozum, pro Boha! Tích vybjete, a zavtra storaz boľše ich zašljut! Naj stane sja volja Boža. Pravda vyjde ne verch!" — Uspokojajet narod rychtar'.

Otec Bogdan poprosil rchtarja, kotoryj pri povozkí žalostno plakal, aby merkoval, chranil gazdovstvo, i pomahal Eví porjadok zaderžati.

— "Evo, merkuj že jak možeš'. Jesli ty vírno služila v dnjach sčasťja, to i teper v čas zalja i nuždy, ne ochab mene i moju Bertusju. Buď že zdrav rychtarju, buďte mi zdorovy vsí!"

Podal každomu ruku, plakali horen'ko i cílovali otca Bogdana ruki, odív; odna mati dvihla svoje ditja k otcu Andreju.

— "Naj mi 'ho požehnajut!"

Sami vojacy, čisty madjare, ne rozumíli besídu naroda, no vidíli ich otčajannuju žaľ, uterali sobí oči, a klenuli zlodíja, bitanga, kotoryj sije hor'ke nesčasťje narobil, zapričinil.

Janko pohanjal koni. To jeho poslídnja služba

byla u otca Andreja; o paru dni i on musil narukovati k vojsku.

Uže zaťmílosja, no jak voz išol, meždu vojakami, čerez selo, narod po dorozí na holos naríkal, jojčal, pomeždu voinov prebivalisja, ko vozu, poprosčatisja so svoim nesčastlivym dušpastyrem, ženy na kolínach kljačali, prosili blahoslovenije jeho, níkotory molilisja na holos, druhi strašennymi proklonami prizyvali ruku Božu na toho, kto vsemu vinovatyj.

Bogdan s žalja ne moh ni slova prehovoriti k vírnikam, v cílom tílí drožal, pod duševnym stradanijem. Lajtnant stis ruku otca Andreja:

— "Otče, mužajtesja! Vy dolžen siľnyj byti. I Christa voiny provadili na osuždenije, a odnakože Christos ostalsja. Vy išči ne osuždeni, v korotkosti vyjavitsja vaša nevinnosť . . . Na taku ljubov' u prostoho naroda, nikohda ne byl spodívalsja. To vas može uspokoiti; buďte na to hordyj! . . . . Teper' imíju ponjatije, jak mohli prosčatisja vírniki, ot svoich mučennikov, idusčich na smerť!"

Staryj notarij sidíl pri Jankovi, i plakal, jak dítina:

— "Janku, muj synu, nigda som take čudo ne vidzel. A teho človeka vojaci provadza na sud!"

Smutna doroha byla to, pro otca Andreja. Staryj notar' zavsehda povtorjal i klenulsja, že on ne vinnyj! Rospovídal lajtnantu, o pis'mi vičišpana. Až i o osvoboždennych pisarem voinov iz služby.

— "Ne imíli vy dajakoho neprijatelja meždu židami?"

Prositsja lajtnant ot Bogdana.

— "Ibo, jak ja znaju, kromí vas isči dvuch druhich svjasčennikov arestovanno, jednoho židy obvínili, druhoho že sami jeho vírniki i učiteľ."

Ne znaju, prizabyl ich imena, no slyšal, što uže process ich okončen, i na svobodu suť puščenny, jak sovsím nevinny. My voiny, s hnušenijem osuždajem tí lukavy donošenija, i divujemsja, što ministerija dopustit, žeby podly ljudiny, svoju ličnu mesť pod plasčem patriotizma, na nevinnych ljudej, potajemno ispolniti mohli, i ich sruinovali materiaľno i duševno. To užaš! My vidime krivdy, nespravedlivosť, no my voiny slípo musime povinovatisja prikazu predstavlennych!"

Lajtnant utich i zubami zaskrežetal, iz nehodovan'ja i han'by, že svojeho kamarata otca, jak dajakoho razbojnika, pod bagnetami, provaditi musit. Notarju priobísčal, že sejčas složit raport v dílí osvoboždenija voinov ot služby, ibo podlja jeho mninija, to porjadnym sposobom ne bylo vozmožno.

— "Vaši slova potíšajut mene, dal by Boh, čtoby ja moh vam dakoli otvdjačitisja, a choť vam v moim domí, podjakovati!"

— "Jedno vas prošu, otče. Ne pišťte synu vašemu. Ja možu sobí predstaviti, što by on čuvstvoval, jak by doznalsja, že poka on prolivajet za otečestvo krov' svoju i žiťje svoje žertvuje, toto otečestvo, sud deržit nad jeho nevinnym otcem, jak izmínnikom! To strach pomysliti; otčajan'je i ohorčen'je mohlo by jeho, na dajaku bezrazsudnosť svesti!"

— "Djakuju vam pane lajtnant, i ja sam tak myslju."

Notarijuš, už može sorok raz upevnjal Bogdana i oficera, že on ne vinovatyj, on ne podvožal, ne donošal na Bogdana. Pis'mo vicišpana, do otčajanija hryzlo jeho.

A ni isči ne svítalo, koli prijíchali v místo, premerznuty, smučenny. Notarijuš poprosčalsja s oficerom i Bogdanom, kotoroho meždu slezami prosil, naj ne deržit jeho za donosčika, ibo on choť lehkomyslennyj, bídnyj, odnakože na taku skvernosť, za nijaki hroši na svítí ne byl by sposobnyj. Pocílovalisja, jak dobry prijateli. Jeden na druhim pomerkoval:

— "Jak ty sostaríl pod korotkim časom jednoj noči!"

Bogdan tak vyzeral, jak byl s tjažkoj chvoroty vstal: smalíl, sbidníl, osívil sovsím, oči zapali, a tvar' srjašita, lica sčerníty; no odnakož s naprjaženijem vsích sil, prosto, hordo, stojal. Staryj notar', jak byli jeho iz hroba vynjali; ledvo moh na nohach zaderžatisja.

Bogdana otvezli voiny, na želíznicí, do Košic. Oficer otdal jeho profosu (storožu temnicy) — poprosčalsja s nim a tichon'ko hovorit jemu:

— "Po vašem slučají, boľše tu ne vyderžu. Jesče dnes' meľdujusja na front; hde pousilujusja vstrítitisja s vašim synom, i prihotovlju jeho družeski, na vaše nesčastje. Prošu, otče, ne buďte optimista lehkovírnyj, vaša sprava tjažka, a otvlečesja daľše, jak by vy želali i myslili. Pro to, buďte muželskaho ducha! Jesli ot samych voinov

zavísit, vy na skoro by vysvobodili sja. Množestvo narodnych voždej, čechskich, halicko-russkich, i druhich, stonajut v plínju a meždu nimi svjasčenniki ne v malom čislí. Praviteľstvo chočet postaviti otstrašajuči primíry kazni. Vyderžiť, otče, a prosčajte!"

Profos zatvoril dveri temnicy, za otcom Bogdan. Porozzeralsja: jeden malen'kij stol, kreslo, i tverda, uska posteľ, to vse! Umučennyj prikljanul k stolu, sklonil sídu holovu, na ruki, zaplakal. Pozríl, malym vysokim oknom, čerez mreži želízny k nebu:

— "Christe moj dorohij! Pravda-li to, ci lem tjaželyj son? Ty vidiš' dušu moju, že ja nevinen. Što nibuď ožidajet mene, podaj mi silu, mužeski snošati. A zasčadi, pomiluj moi díti, zachran' ich v sej čas velikaho horja. Christe moj, v Tvoi milostivy ruki skladaju žiťje, dušu i česť moju!" — Perekrestilsja.

Vstal odítyj, lehnul na tverdu posteľ, jak nazyvajut, na prič, a do bezsiľnosti utomlennyj staryj čelovík, usnul sejčas, tverdym, bezčuvstvennym snom.

* * *

Staryj notar' tak, jak z povozki sošol, perevleksja na stoličnyj dom. Cíle místo isči spalo. Stoličnyj hajduk, na storoží, pustil jeho v korridor, a až ustrašilsja jeho:

— "Što s vami, pane notar'?" — Prositsja jeho.

— "Vzbuďte sejčas pana kastelana*)!"

*) Kastelan: nadzíratel', načaľnik kríposti. Tak nazyvajetsja i smotríteľ stoličnaho doma (steward of a castle, castallan).

— "Ne vozmožno, isči spjat!"

— "Tohda ja sam vzbužu jeho!"

I pošol k dverjam kastelana, zahremal, neterpelivo, raz-dvaraz, a potom s cílu silu načal s palicu biti v dveri i takoj zvonil električnym zvonkom. Sam kastelan rastvoril ranšomu hostju dveri tak, jak s posteli skočil. Kastelan staryj čelovík, rovesnik notar'ja, k tomu isči i šurin, brat ženy jeho, jak nazyvajut: švoger.

— "Što za strašna novina Janči? Jak ty vyzeraješ'? Može utíkaješ' pered moskaljami.... pobili našich?"

— "Nít! Isči boľše! Sejčas obleč'sja, i poď somnoju do vicišpana."

— "Ty, švogre, oduril? Vicišpan, hdes na hranicí. Dnes', okolo obída, ožidajem jeho."

Na holosnyj rozhovor, ba krik, poznavše holos brata svojeho, kotoryj rovnovahu svoju ne zvyk tak lehko utratiti, jak lehkomyslenny ljude voobšče, vse lehko bral, pribíhla i sestra jeho, lem v kimoní.

— "Janči, pro milosť Božu, što za novina?"

A ni ne pozril na nju, a ni ne privitalsja s neju, no zavzjato naperat:

— "O, to musit byti! Poď somnoju do kancellarii vicišpana!" — Chripjačim holosom kričit, a s palicu triskat o podlohu.

— "Janči, uspokojsja! Hodina hev-tam. Teper' pjať minulo, vyp'ješ' dašto, otpočineš', o devjatej sekretar' vicišpana, otvorit kancellariju, i spokojno otkončime dílo!"

— "Chočete, že by ja rozum utratil, abo sobí

konec zrobil? Nít? Ta sejčas zasylaj po sekretarja; a choť s pod zemli, musit sejčas tu byti!"

— "O što že roschoditsja?" — Vyprošajetsja jeho sestra.

— "Pro ljubov' Boha, ne mučiť mene, bo oduríju. Zasylaj za nim, tohda uvidite o što roschoditsja!.... O moju česť, o česť stoličnoho urjada!" — kričit notarij a slezy polijutsja iz očej. To už rušilo i kastelana.

Kastelan zašle jednoho hajduka, s prikazom, že bez sekretarja, naj a ni ne prichodit nazad.

Notar' malo uspokoilsja, upal v jedno kreslo:

— "Pomilujte, dajte mi choť pohar vody!"

Sestra prinesla jemu cognac. Vypil jeden poharik, a po druhom, jak by ožil, ohrílsja byl. Načal im rospovídati spravu Bogdana i pokazal pis'mo vicišpana.

Prišol sekretar' pošli v kancellariju; sekretar' pohljadal žalobu, kotoru dlja ostroho izslídovanja, ministrija zaslala k stolicí, notarijuš žadostno vzjal v ruki žalobu protiv Bogdana, paper zašumil v jeho trjasučichsja rukach, i so smusčennymi očami hovorit:

— "Pis'mo moje,... Ne ja pisal... Naj mi Boh budet tak milostivyj!"

Pis'mo vypalo s jeho ruk, a on sam, jak dolhij byl, provalilsja na zemlju. Zloj chorosti podobnyj napad polučil: usta spenilisja, a korči jali cíle tílo. Strach bylo smotríti na neho. Vzjali v pomeškan'je kastelana, položili na posteľ i prizvali líkarja, kotoryj obsmotríl jeho dokladno i vyskazal:

— "Velike naprjaženije nervov! Cílkovyj pokoj, i span'je."

Prepisal medecinu, zdílal uspokojuču injekciju — vpryskivan'je. Notar' pospal do devjatoj. Nakadi sorvalsja, sejčas doprošalsja za podžupanom. Jesče ne prišol; a ni ne znali, jak skoro prijde. Teper uže spokojníjšij . Pokormil i snova spal, no vpered nakazal, žeby jeho sejčas zbudili, jak podžupan navernesja.

Pered poludnem vozvernulsja vicišpan. Rospovíli jemu vse, a on sam prišol ko postelí chvoroho, kotoryj uže neterpelivo ožidal na neho, i silom— gvaltom chotíl vstati, oblečisja, a pojti do kancellarii.

— "Ta s toboju, Jančí-bači, što? Maj rozum, što raz stalosja, to uže voznavernuti ne može nikto."

— "Pane veľkomožnyj, vicišpan, víruj mi, pro Boha, že siju žalobu ja ne pisal, ni o nej nič ne znal!"

— "Pis'mo tvoje, pečať, tvoja, .. . jak že to vozmožno?"

— "To falsifikacija-poddílka! . . . . Prošu tja, pane veľkomožnyj; skaži mi, v čím obvinjajut Bogdana?"

A tak vicišpan, punkt za punktom čital: — otkoli vojna, Bogdan v cerkvi za carja rossijskaho molitsja; svidíteli: cílyj narod, a po imeni sam notar', rychtar', kantor i išči nískoľko druhich.

— "Ta vot ja, jak luteran, v jeho cerkvi nikohda ne byl!" — Divitsja notar'. — "Nikoli ne slyšal

ot nikoho, što jak i za koho molitsja russkij pop! Daľše?"

— "S Rossii pis'ma polučal . . . ."

— "Nihda ja o tom ne znal! . . . ."

— "Protiv verchnosti buntuje. Nižepodpisannoho notarja prenaslíduje, v jeho činovstvennych akcijach, potupljajet i vysmívajet."

— "To, ne pravda! Lem pekeľnyj zlobnik moh take napisati."

— "Madjarsku besídu potupljajet, . . . učitelju zakazal v školí po madjarski učiti. Kto osmílitsja jeho po madjarski osloviti, vyžene s fary."

— "Ne pravda, ja o tom nikohda ne čul, . . . to pravda, že Bogdan podlyj vyhovor i ošibočnyj akcent imíjet, pro to, jesli lem ne musit, po madjarski ne hovorit, no pisati prevoschodno znajet."

— "Madjarskij narod nenavidit, vysmívajet, i publično tatarami prozyvajet."

— "Nikoli o tom ne slyšal."

— "S nenavisti protiv krainy i madjarskoho jazyka: matriki po latinski provadit, so svoimi díťmi lem po russki korrespondujet i besidujet; madjarski gazety ne čitat, lem halicki rusofilski i nímecki, pered tím prenumeroval i na rossijski časopisy. S halickimi rusofilami korrespondujet, i pr."

— "Ja o tom nič ne znaju, ibo ja s nim ne schodilsja, ne družilsja. — No, to pod prisjahu možu svidíteľstvovati, že Bogdan, čestnyj, karakternyj čelovík, revnyj svjasčennik, dobryj otec, a vírnyj syn otečestva svojeho. Lem bylo vidíti, jak žalostno otberalsja ot neho narod!"

Na poslídok na tom ustanovilisja, že vicišpan telegrafično povídomil ministeriju, što žaloba, protiv svjasčennika Bogdana, poddílanna i bezosnovna, ne inoje, jak lična mesť, jakohos' ne izslídovannoho do teper' čelovíka, ibo pod žaloboju podpisannyj notarij, pod prisjahoju tverdit, že tak jeho pis'mo, jak pečať i imja pofaľšovanne. Pro to, stoličnyj urjad prosit ,daby čelovíka nevinno plínennaho čerez vojennyj sud, ministeriaľnym prikazom, na svobodu pustili, tím boľše, že svojemu synu, okončennomu bohoslovu, dobrovoľno pozvolil vstupiti v armiju, a teper', jak oficer, na frontí prolivajet krov' svoju za otečestvo. Podžupan prosit obratno otpovíď, dlja daľšoho rasporjaženija. A tak vicišpan, i notarij, pošli do episkopa, kotoryj uže doznalsja o poloní Bogdana, i priobísčal, že druhij den' lično pojdet do ministerii, i vysvobodit svojeho svjasčennika.

Na otpovíď darmo ožidali, do samoho večera.

LIX.

STEFAN sidit pri bjurku svojem, žena jeho okolo kuchni, prihotovljala večerju. Berta pribíhne k stryku, jej milym sposobom, s zadi zakryje rukami jeho oči:

— "Stryku, jesli othadneš', kto—to, ta tja pocíluju!"

A stryko othaduje žartovlivo:

— "Tan'ka," (to jeho žena: Antonija.)

— "Nít! Ne othadal!"

— "Uľča!" (Markova don'ka.)

— "Aha! Ta, to tak, stryku? Povju tetí Tan'kí! Ne othadal."

Otec Stefan othadoval, znakomych, na poslídok i panju Furmanku, i staru kantorku, a ne moh othadati. A Bertusja okolo kresla, jak horlička milen'kim holosom smíjesja, až i sama teta prišla s kuchni, i stala v dveri, radostno prizerajesja na dívočku, a smíjesja s nich serdečno.

— "Ty, stryku, ne othadal, proto tja ne pocíluju, ale pocíluju kohos' druhoho!"

Pobíhla k tetí, pocílovala jej ruku, lica i vzrílasja v jej oči:

— "Oj, teton'ko moja zolota, jesli by ja imíla taku mamočku, jak ty, taku milen'ku, dobren'ku, znaješ', što ja by robila?"

— "Što holubku?"

— "Ja by ju vsehda cílovala, a v jej oči vzeralasja, jak do zerala i ljubila by ju strašenno .... Vidiš' teton'ko, jak to s tími starymi panami?" — Sčekotajet, jak kristaľna voda skaloju. — "Stryko ne znajet othadati, kto jeho oči zakryjet. A moj taton'ko?" — Serjozno produkuje svojeho otca holos: — "Evo, smoťže, hde podílsja tot vítrohon? ... už to ja, teton'ko! A ja uže pri tatkovi, uvažusja jemu na šeju, a obcíluju lica, poka lem ne smíjetsja .... Lem že, teton'ko, znaješ', to ne tak prijatno, jak tebe, tvoi mjahki lica." — a pocíluje ju na obí lica, — "mene taton'ko tak pokole, oj .... ty uže znaješ', koli stryko ne holennyj .... pravda? ... Možu zabíhnuti v školu k Uľčí?"

— "Iď, dítino, iď ...."

Bertusja po kavalerski poklonitsja pered strykom, a to tak milo, tak smíšno .... i uže vybíhla na von. Otec Stefan prizritsja na svoju ženu ... ona prijde k nemu, sjade na krylo kresla, pohlaskat muža, a on hovorit jej:

— "Tanečko moja! ... jesli by my imíli takoho vítrohona? Oj, jak by bylo milo, veselo, svítlo na toj farí ...."

— "Boh ne dal, Stefane; on znajet najlípše, pro što .... uspokoimsja. — Take dívča, jak horlička. Ja jeho poljubila, jak svoje rodnoje ..."

Klopkajut na dveri, i vojdet staryj Furman. Shorblenyj malo uže, no na svoj vík isči bystryj, siľnyj mužčina. Tí niskoľko mísjacy, otkoli Jurko pri vojsku, a teper' uže na frontí, poznatisja dajut na nem. Uže boľše, jak dva mísjacy, ne polučil

izvístije ni ot Jurka, ni Uľča ot Javora. Privítstvujutsja.

— "Otče, prines jem vam poštu. Pis'mo pro vas ot brata vašeho. Prošu pročitajte."

— "Prijatno mi brate Marku, že moj brat vas zainteresoval." — Vzjal nož, i rozrízujet kopertu. — "On, pravda, ne takij fajnyj kavaler, no čestna duša."

Marko ostro pozerat na Otca Stefana. Sej prečital pis'mo, a takoj jemu s ruk vypalo; i sblídnutyj jak stína, prizerajetsja na Marka.

— "Pro Boha, čto s vami?" — Ustrašenno prositsja pani Antonija, dvihne pis'mo, pročitajet, sjade na kanapu i rosplačesja.

— "A vy, Marku, znali uže o tom?"

— "Inače byl ja ne prišol sam s poštu. Žaľ bylo mi jeho bídnu don'ku, — vy dolžny ju, otče, preduhotoviti na sej strašnyj udar. V novinach dnešnich stoit plínenije jeho. Što piše?"

— "Brat, s pozvolenijem lajtnanta arestujuščoho jeho, piše mi, čtoby zataiti pered Bertoju, doka lem vozmožno."

— "Ne dobrí, otče. Jak by neožidanno ot čužoho doznalasja, o nesčast'ju jej otca, kotoroho tak iskrenno ljubit, mohla by o zdorov'je prijti. Ju potrebno by sanovlivo preduhotoviti."

— "Tjažkij to vopros! Ja sam ne znaju polititčno, ostorožno zajti, a ni pretvorjatisja; a moja Tan'ka, jakoho mjahkoho serdca, i čuvstviteľna, na koli ju uzrit, sejčas rosplačetsja .... a išči boľše licha, žalju narobime."

— "Prošu, otče, tut odna lítušnja huba, t. j.

jadovita gazetka, pod nazvanijem "Verchovina," jaku jeden iz tích ultra-patriotov hroševych, začal teper' vydavati, čisljači na lehkovírije čitatelej i nervoznosť, — prošu pročitajte ju, — to desjate čislo toj gazetki. — S plačom ne spomožeme!"

S veličeznymi bukvami, meždu znakami voskliciteľnymi, načinajetsja staťja, so zahlaviem:!!! Izmínnik svojeho madjarskoho otečestva!!!

Madjare, patrioty!!! Do koli poterpite isči, na tílí našoho, krov'ju obljatoho otečestva, tí mertvonosny, zarazlivy čirjaki, jaki lem iz hlubiny pekeľnoj možut proizojti?? Do koli poterpime hrích meždu soboju, hrích, jakij ne dopolnjajut čelovíkoubijcy, s jakimi ne mož sravnjati, ni same otceubijstvo, tím ne možno sravniti ni same chulenije Boha!! Hrích, kotoryj strašno pomysliti, a hrozno vyskazati bez toho, žeby serdca patriotičny ne zaljalisja slezami, ot žalju, ot bolesti!! Hrích, kotoryj užasníjšij, jak cholera, jak čumapestis! Hrích izmíny našeho tysjači lítnoho otečestva!!! Razbojnici oblekli na sebe čuhi popovski, a pod plaščom víry, zaprodavajut naš svjatyj kraj, za kotoryj predki naši slavny, potokami prolivali krov' svoju!! Zaprodavajut, jak Juda Christa, za moskovski rubli!! Pod očami našeho praviteľstva, smílo končat svoju galgansku pracu, ubivajut mater' svoju, a to v takij čas, koli varvarski hordy obključili ju, s každoj storony, i ubiti chotjat ju na smerť, — ubiti jej díti, a naši mamy, ženy, sestry obezčestiti . . . .!!!! . . . Ruka spravedlivosti i hníva Božoho, otkryla snova jednoho zaprodavca otečestva. Jak nam donosjat, jeden pop russkij, po

imeni Andrej Bogdan, na prikaz vojennoho suda, vojemskim patrolom uvjaznen byl, i otprovažen pod bagnetami, v tjurmu. Jesli ne straža vojenna, to sami jeho rozhorčenny vírniki byli s nim okončili, i na pervu verbu obísili zradnika, a tak meždu strašnymi proklonami vyprovažali jeho iz sela, opljuvali, okidali bolotom, čto vojennym bagnetam ledva udalosja jeho ot msti naroda zachraniti!!!! Pri revizii jeho pomšekan'ju našli množestvo pisem iz Rossii, takže i rossijski hroši, s čím jeho zrada, i izmína zasvidíteľstvovanna, nad solncem jasnijše!!

!!Patrioty!! Ne prizerajtesja ravnodušno, na izmínničesku rabotu tích banditov, na pohibeľ našeho otečestva, ne ožidajte, poka naši neradivy sudii vyrečut svoj sud! No vytjahnijte tích zradnikov, po primíru svobodnych Amerikancev, iz tjurem, a ubijte ich, jak sbesnílych psov!!.... Ne smoťte, že to vysvjasčenny osoby, že oni vaši poznaty, prijateli, a choť by i rodny braťja vaši byli, vytjahnijte ich na pervoje derevo! Rostoptajte holovu toho jadovitoho pekel'noho červaka!...

Skarhu protiv toho rozbišaka v reverendí, vsím nam izvístnyj patriota i v cíloj stolici obljublennyj "Janči-bači," staren'kij jeho notarij zaslal do ministerii. Ne moh daľše sterpíti jeho prokljatu robotu."

A tak izčislit vsí žaloby, v punktach, kotory vo vyše vospomjanutom donošenii nachodjatsja.

Na poslídok obernesja na episkopa, že ne starajetsja o patriotičeskoje vospitanije svojeho svja-

sčenstva, i vručaje v jeho vnimanije, izmíničesku pracu jeho pročich russkich svjasčennikov . . . .

— "Užas!" — hovorit otec Stefan. — "Jak to vozmožno pri cenzurí teperišnoj? Ne možu ponjati!"

— "Lehko, otče! Cenzor myslit, že s pojavlenijem toj staťi, patriotičeskoje dílo soveršit. Inače ne mož porazumíti . . . . Ja myslju, že poka sija staťja ne pojavilasja, vašemu bratu byli my lehko spomohli, i očistili jeho s pod nesmyslennych nakidov. Staťju vírojatno perenjali i veliki dnevny gazety, a tak teper pro publičnyj škandal, ministerija musit ostro izslídovati žalobu toho "Jančibačija. — Ja bojusja, process zatjahnetsja dolho."

— "Užas! A jeho syn bjesja za toto otečestvo!"

— "Znajete, otče? Najlípše bude; ja vypravju moju Martusju zavtra rano do vas po Bertusju, u mene ostane na cílyj den'. Tak Uľča uže najde spsob ju preduhotoviti na nesčasťje. Znajete, ona politikarka velika, ja to sam skusil, pri slučaju jej zaručenija, s Javorom." — Smíjalsja staryj Marko.

— "Dobrí, serdečno djakuju! Poprosiť Uľču, i v našem imeni."

— "Lem otče i pani, prošu, ostorožno! Ne zraďtesja!"

Pociloval panju v ruku, a išol domoj. A, na dvorí uže vstríčajesja s dívčatami, jak veselo smíjučisja išli iz školy. Berta pribíhla k Markovi, vzjala jeho po pod ruki:

— "Baťku Marku, vy byli u stryka, a ja ne znala. Vernitesja isči na minutku. Stoľko imíjem kavalera, v cílom selí; a vy o mene ne dbate nič."

A smíjesja ľstivo, solodko na toho vysokoho, prostoho chlopa. I Marko smíjesja:

— "Ditja dorohe, vírujte . . . ."

— "Ja uže teper' serjozno hnívajusja na vas. Skoľko raz prosila vas, žeby vy mi ne dvoili, a vy ne ljubite mene . . ."

— "Bertusjo, dobrí, uže na buduče budu tobí tykati, a pro to zavtra musiš' prijti do nas, na cílyj den'. Dobrí?"

— "Oj, a jak!" — Podskakuje po pri nem. — "Jesli by ja vysša byla, ta za to by ja vas pocílovala." — Smíjetsja na neho. Uľča s radosťju prizerajetsja na svojeho staroho otca. Prostyj mužčina, a postoit za sebe i meždu panami!

— "A ja vdjačno zohnusja, choť i dvaraz pocíluješ'! Lem musime oboje prositi Uľču, žeby dajak doma, pered moju staru, ne vyvolala na nas. Hej, a ja pisemko prines pro tebe, zhadaj ot koho?"

— "Ot tatka! Oj, prebačajte, že utíkaju." — Skočit k Uľči, obojme, pocíluje. — "Vam, baťku Marku, uže otdala ja vašu kompetenciju, teper' už lem prijmite moj hlubočajšij poklon." — Uklonilasja i vbíhla do fary.

— "Što za mila, krasiva dítina. Hde javitsja, až svítlíjše stavajet."

Uľča vzjala otca po pod ruki i pomalu pustilisja k domu.

— "A jesli by vy, apočku, vidíli, jak ju díti škoľny poljubili!? Jak vojde v školu, uže vsí smíjutsja na nju, a každe by chotílo, žeby k nemu sjala i učila jeho. Nevozmožno ju ne poljubiti."

— "Vidiš' holubku moj, a išči i toto dobre ditja musit terpíti. Boh znajet, jaka sud'ba ožidajet ju?"

— "Štože take s neju, apočku? Ne strašiť mene." — Stala Ul'ča i divitsja na otca svojeho.

— "Jak vidiš' teper' idu ot jej stryka. Ne darmo ja išol na faru. Merkuj dobrí, što ti hovorju. Otca jej, vojennyj sud, za žalobu ich notarija, dal arrestovati; teper' sidit v temnicí, v Košicach, za izmínu otečestva!"

— "Nevozmožno, apočku!"

— "Rozumiješ' ty, ditja moje, što označajet to? Jeho žiťje lem na volosku vísit. Jesli najmen'še dokažut na neho, lem jedno nerozvažno izrečenne slovo, to propal. Teper' vojna, veliki ceremonii nihde ne robjat. Jakijs' čestnyj lajtnant byl vyslan, dlja jeho plínenija. A sej pozvolil jemu pis'mo napisati tut do brata, do našeho otca Stefana. Bratu opisal što stalosja, a prosit jeho, zataiti plínenije jeho pered Bertusju, poka lem vozmožno. A, jesli ne bude vozmožno, naj choť potíšat bídne ditja, jak znajut. Prikljúčil i paru rjadki pro don'ku, lem stoľko, što zdorov i doma vse v porjadku. Polon otca Andreja zataiti na doľšij čas, nedastsja. Sluch zajaťja jednoho russkoho svjasčennika, jak vítor roznesesja meždu našim narodom. Stihla by nečajanna doznatisja ot dakoho? Pro to, poradilisja my, s otcom Stefanom i s jeho ženu, što na zavtra pozvu Bertu do nas, na cílyj den', a ty moj holubku mudryj, najdeš dajakij sposob, že ju preduhotoviš' na sej udar. Rozumíješ'? Ne mala zadača."

— "Poučenije ne davam ti, ibo i sam ne znaju, jak by najlípše bylo, — no, tvoje ljubimoje serdce, potrafit holos i sposob. Mamkí i Martí ne hovor ni slova; oni by zradilisja sejčas. Tu imíješ novinku, pročitaj sobí sama. Ja postarajusja na zavtra, žeby k nej nijaka gazeta, nijakij sluch o tom, ne došol. Rozumíješ?"

Uľča pritisla ruku otca k sobí; slezy lem tak kuljalisja licami. Žalovala bídne dívča, kotore iskrennym družestvom poljubila.

— "Poprobuju, apočku. Tjažka zadača, no do zavtra, s Božu pomoč'ju, preduhotovljusja na nju.

LX.

ERTA podskakujuči radostno vbíhla v izbu, k stryku Stefanu.

— "Pomyslíj sobí stryku, baťko Marko zaprosil mene na zavtra, na cílyj den' do sebe. Ne fajno to? . . . No, štože vy takij blídyj?"

— "Tan'ka pochvorilasja, byla zamlila i upala na zemlju, jesli ne obaču zavčasu . . . ."

— "Oj bídna teton'ko, ja idu k nej."

— "Ne choď Bertus'o. Ono tak často byvajet s neju; jej teper' lem pokoj treba, a do zavtra sovsím polípšajetsja jej. Aha, a o pis'mí tvojeho tatka, ja cílkom prizabyl. Pročitaj ditja moje, i zazríj k večerí."

List otca pročitala, no jakos ne potíšil ju tak, jak sobí sama vpered predstavljala. Starostlivosť o dobru tetu, prekratila jej radosť.

— "Taton'ko moj, lem stoľko piše, že zdorovyj i vse v porjadku. A že Evka davat mene pozdravljati. Vidno, skučno tatkovi samomu . . . . Ja shotovlju tetkí čaj, ili dobru, siľnu supu."

— "Nič, Bertus'; ona potrebujet cílkovityj pokoj, išči i to jej škodit, jesli ja, abo dívka vstupit v takij čas, v jej komnatu."

Berta pošla v kuchnju, večerju hotovu našla, za-

kryla stol, no ni stryko, ni ona ne mohli nič jísti. A tak skoro pošli na otpočinok.

Druhij den', pani Antonija, choť so slídami bolízni, no zdorova javilasja, a .... ne zradilasja. Po Bertu prišla Martusja. Dví vesely, o ničem ne znajuči dívuški, rozveselili, na skoľko to, pri takich obstojateľstvach vozmožno, tak stryka, jak i tetu, a potom pošli do Markovych.

Poslí obída, Marko sjal do svojeho velikaho kresla podrimati malo, a Katuša takožde. Dívčata, škola tot den' ne byla, rozhovorivali to o jednom, to o druhom, na poslíd i o vojní, ibo na pianí, pro rodičej siestu, ihrati ne mohli.

— "I ty imiješ' za koho pomolitisja Bertus'! Uľča ne lem za brata, no i za svojeho zaručennaho."

— "Strach sobí pomysliti, že oni pobity, ili kalíkami možut ostati!"

— "Pro što, Bertus', strach ? Ta vot, oni ne lem otečestvo, no i nas boronjat: svoi mamy, nevísty, ženy, sestry i díti! A kto v takoj velikoj bor'bí utratit, žertvuje svoje žiťje — sej ne ostane bez slída. Ja sobí tak prdestavljaju, že i to mučeničeska smerť! Krov' proljati, za Christa, za víru, krov' mučeničeska, svjata .... a za otečestvo, za narod, za semejstvo? Ja vsehda s oduševlenijem čitaju historiju svobody narodov...."

— ".... Maly, slaby narody, vozdvihnutsja protivo utísnitelej, zavojevatelej, uhnetenny poddanny, protiv tyrannov, a žertvujut krov' svoju, žiťje svoje za svoj narod, za svobodu! Ne čudesnoli to? Ne musime my, slaby ženščiny, s radosťju

i hordo mysliti na našich otcov, mužov, bratov, kotory za nas hotovy v ohon' pojti, za našu ljubov' vystavljajut serdca svoi smertonosnomu oružiju?! Ne čudesno-li? Ci ty, Bertus', mohla by ljubiti, učtiti takoho muža, kotoryj by tebe ravnodušno otdal neprijatelju, lem žeby svoje mizernoje žiťje spas, — utek by, ukrylsja by pered vrahom, kotoryj tja mučit, lem žeby moh žiti?! Rozumíješ', ty to?"

Berta lem s holovoju prikivovala.

— "Moj Stefan na vojní; žiťje jeho vsehda vystavlenno nebezpečenstvu, može kalíkoju prijde nazad; a ja jeho rany cílovati budu, ibo ich za mene poterpíl, i piľnovati, obchoditi budu jeho, jak kalíku, i ljubiti, jak mojeho heroja. . . . ."

— "Jeho otvažnu, vírnu dušu budu ljubiti. Može ne vernesja nazad, tam propade!? Ja oplaču jeho, no pamjati jeho, postavlju oltar' v serdcí mojem, jak heroju svojemu . . . . A jesli by on byl trusom, robkim bojazlivcom, to ja by jeho ne mohla ljubiti. Ne tak-li Bertus'?"

— "Tak!" Šepčut obí dívuški i s udivlenijem sluchajut Uľču.

— "A tvoj otec, Bertus' ne voin, koli on idet k zarazlivo chvorym, ot kotorych ich sama rodina chranitsja, boitsja? Ne heroj-li on, ne vystavljajet-li on svoje žiťje opasnosti, nebezpečenstvu? Lem žeby ich potíšiti v strašnoj, tjažkoj hodiní smerti! Jesli by tvoj otec bojalsja pojti ko chvoromu, što by ty myslila, choť i jak ljubiš' jeho?!"

Dívčata zadivovanno prizerajutsja v tvar' hovorjasčoj Uľči.

— "Oj, doroha Uľčo, ja to vse čuvstvovala, lem ne mohla v slovach vyskazati," — hovorit Berta.

Martuši oči zablestíli, ne hovorila nič, no horda byla na svoju mudru sestru.

— "Moj otec prostyj chlop, uže jak parobok, ukrašen byl za svoju smílosť, otličenijem; ibo krov' svoju prolival za otečestvo, a kohda on pri otchodí Jurka k vojsku, prehovoril: — "lem by ja išči desjať roki molodšij byl, to i ja sejčas by sverbovalsja!" — Ja za sii slova, horda na mojeho otca staroho, a so udivlenijem smotrju na neho, jak na heroja i ne perečerjala by jeho za nijakoho dostojnika, ibo on i teper' hotov byl by za nas žiťje svoje položiti."

Martusja za tí slova pocílovala jej ruku.

— "Čitala ty i slyšala Bertus', že níkotory mužčiny, iz ljubvi k svojemu narodu, v oboroní jeho svobody, soprotivilisja svoim knjazjam, praviteľstvam? Za to utratili vse i žiťje svoje. Ja na nich, jak na herojev, dobrodítelej naroda prizerajusja. A choť by, i nezakonnoju dorohoju byli pošli, ja ich cínju, jak dobrodítelej svojeho naroda. Ibo to ne tjažko v dobrobyťju širitisja, vychvaljatisja, v čas pokoja byti patriotom! Tot jesť čelovíkom, mužom, kto v nebezpečenství znajet postojati za svoich, kto žertvu znat prinesti, a choť by to i žiťje jeho bylo! To muž, to heroj!

— "Vy znajete, že my na Madjarsčiní najmen'ša, najslabša narodnosť. Vy čitali, ili slyšali, že dvuch našich svjasčennikov, praviteľstvo, na donosy podlych ljudej, arrestovalo, za .... izmínu otečestva! To podla lož, ibo naš russkij narod i

naši svjasčenniki, pri svojej bídnosti, vírny byli vsehda svojej rodnoj zemli. Meždu nami ne jesť zradnikov. A ja tích plínennych, kotorych v korotkosti musjat vypustiti iz temnicy, na mnoho cínju, považaju, veličaju, ibo oni jednak lem musjat byti dobry, čestny Rusiny, vírny svojemu narodu, jazyku i cerkvi. Že malo poterpjat, to lem na ich česť poslužit, i na česť naroda, že takich rodu svojemu vírnych voždej imíjet. Ja by horda byla na svojeho otca, ili mojeho zaručennoho, jesli oni mohli, ili musili by, što-to poterpíti za svoj narod."

— "Nevozmožno. Štoby nevínnych ljudej arrestovali!" — Ispuhalasja Berta, i vnimateľno pozerala v oči Uľči. — "Užas i pomyslíti, žeby mojeho taton'ka arrestovali, lem pro to, što on narod i besídu russku lučše ljubit, jak čuže!"

— "Blazen'ku, teper' včas vojny, vse vozmožno. Na vse mož spodívatisja!"

— "Ale, ne mojeho tatka!" — Skričit Berta ustrašenna.

— "Ja ne hovorju o tvojeho tatka. Ja hovorju voobsče. Ja by a ni ne zadivovalasja, jesli by mojeho otca podozrívali, a na nem, podly ljudi, takim sposobom chotíli vymstitisja. Teper' dovoľno na dakotoroho našeho Rusina skazati, že on "russofil," i psota, tjurma hotova.

— "No, ale vy dví, pridaleko zalízli!" — Hovorit serjozno Marta. — "Ty Uľčo, jednak pravdu imíješ'. Na vse mož spodívatisja nam. Skoľko slučajev čitala iz revolucii francuzskoj, madjarskoj ili iz historii rossijskich revolucionerov, že brat brata zaprodal, v ruki katov otdal, a podly ljudiny

ličnu svoju mesť ispolnili, na porjadnych, čestnych, ljudej, donošenijami. No, ci nam potrebno, o takich starinnych ričach hovoriti?"

Berta jakos' nervozna, nespokojna ostala; ani pis'mo otca ne uspokoilo ju.

— "Hde že by mohlo take štos' s nami statisja? Kto by otvažilsja mojeho tatka obžalovati?" — I zasmíjalasja. — "Moj tatko, ne zrobil nikomu, nikohda zle."

— "A naš otec ne tak samo? A, vicišpan, jednak prosil jeho, žeby ne izjavljal tak svoju russkosť, ibo by moh, na podvody vrahov svoich, neprijatnostjam vystavitisja? Ta vot to ne lem u nas tak, no vo vsích vojujusčich deržavach. Britijcy arrestujut vsích svoich poddannych, nímeckoho proischoždenija, choť tí a ni uže ne barz znajut, že ich otcy iz Nímečciny privandrovali v Britaniju; Rossija svoich Nímcev, Poljakov, zasylajet na Sibir', Germany dozerajut svoich francuzov, anglikov: Francuzy to samo robjat. Donositelej povsjudu jesť; níkotory iz lišnjaho patriotizma, druhi iz tsčeslavija, samoljubija, korystoljubija; no ne malo iz msti .... Pravdu imiješ', Martus' nam ne potrebno o tom daľše besídovati, no dobrí prihotovitisja na vse. My ženščiny ne malo terpime takožde čerez vojnu; na každoho prinesla velikoje hore, pro to musime i my byti siľnymi!"

Tohda prišol meždu nich i Marko.

— "Što že vy, dívčata, taki serjozny?"

— "O tom besídujeme, že jakij to strašnyj čas," otpovídajet Uľča, — "ani naši najčestníjši muži,

ne suť v bezpečnosti, protiv donošenij podlych, mstivych ljudej."

— "Tak, dítja moje,pravdu imíješ'! Ja by a ni ne zadivovalsja, jesli by teper' prišli, a mene arrestovali, abo choť koho s našich, znatnijšich ljudej. Hrom ne udarit do pokrivy (krapivy), lem do vysokoho duba. Kto dajaku roľ ihrajet vo obsčeství, tot i vorohov imíjet, a tí vykorystajut čas, ich podlym cíljam najsootvítnijšij, i lehko možut na nevinnom čelovíku vymstitisja. Množestvo imíjem primírov iz najnovších časach. Potrebno byti na vse prihotovlennym."

Berta so slezami v očach, prositsja:

— "Ale mojeho tatka nemohli by arrestovati?"

— "A pro što nít, ditja moje? Grafov, bohačov, vysokich činovnikov, arrestovali tími časami, ibo našolsja podlyj čelovík, kotoryj faľšivo obžaloval. No, pravda vyjdet na verch, lem že pro níkotorych uže neskoro. Čestnym, charakternym, ne potrebno bojatisja, no musjat ostorožny i na vse prihotovlenny byti .... Smoť lem Bertus', jesliby tvojeho otca, primírom, arrestovali, što by ty robila?"

— "Ja by s žali umerla!"

— "Ha-ha-ha!" — Smíjesja Marko. — "Už lem ty smíla dívčina! A takim sposobom spomohla by ty otcu svojemu? Ne narobila by ty jemu išči boľše starosti, žalosti? Koli jemu naj boľše pomoči, otvahi potrebno bylo by!"

Dívčata nespokojno pozerajut na neho, no on daľše hovorit:

— "Ja, ditočki moi, hotovyj každyj den' stati pered sud. A jesli by tak stalosja somnoju, to ja

požadaju ot svoich dítej, žeby smíly, otvažny byli, v najboľšom nesčastju, a mi ne robili vekšu starosť, žaľ i han'bu, no potíšali, a otvažno boronili svojeho otca!"

— "Tak bude, holubočki moi?"

— "Ta tak bude apočku!"

— "Vy moi krasoty, i moja radosť! Vaš brat voin, a ty isči i zaručennaho imiješ' v vojní. Vy musite smíly byti. Boh znaje, što zavtra prinese!"

Uľča i Martusja, priskočili ko svojemu otcu, zavisilisja jemu na šeju, i cílovali, hordilisja so svoim rodičom.

— "A ty Bertus'?"

— "I moj brat voin, i ja budu smíla."

— "Tak, dítjatko moje! A teper' zahrajte mi dašto."

K večeru prišli i farski, otec Stefan i pani Antonija. Besída perešla na vojnu, na plínennych svjasčennikov. Až i dívčata zamíšalisja do razhovoru, a Berta uže smílo, otvažno.

LXI.

A TELEGRAMMU vicišpana, otpovíď ne prišla, vmísto toho prišla ina víšť: rossijski vojska, na boľše místach perestupili hranicu Madjarsčiny i uzinami Karpat, hornutsja na naši russki storony.

Notarijuš vernulsja v svoj okrest, poslužiti vojennym vlastjam; sosídny sela uže v rukach vraha, a maly forposty ustupajut pered velikoju siloju zavojevatelej. Možníjši žiteli ot hranic, hde na povozkach, hde píchotoju, s tjažkimi zajdami na plečach, spasajusče što v ruki popalo, utíkajut pered pobíditeľnym vojskom. Svjasčenniki s izjatijem dvuch-trech, so semejstvami svoimi, takož utíkajut v horod, ostavivše vse svoje imínije, na milosť vraha. No bidníjši ne imíli hde i s čím utíkati, — ostalisja v svoich selach.

Notarij prišol domoj; jeho vírna, čestna žena, uže sobrala činovstvenny pis'ma, akta v jednu ladu, tak i svoi drobny ríči, ožidajuči na muža; spakovali vo voz otca Bogdana, na kotorom notarij vernulsja, a utíkali do místa. Falušij pisar' ne chotíl s nimi idti, že ostane na míscí, boroniti narod i imínije ich!

Jak notar' rospovídal žení svojej, pri pritomnosti pisarja, vse i što jak s nim i s Bogdanom povelosja, Falušij strašenno proklinal zlodíja, ne-

čestnaho podljaka, kotoryj to narobil; naríkal na praviteľstvo, že na taki faľšovanny žaloby, takoho dostojnaho čelovíka, jak Bogdan, arrestovati dalo, až i slezy sožalínija vyteral.

Notarij, kotoryj Falušija ríšiteľno podozríval, i lem pro to hovoril pered nim tak otkrovenno, že možno zraditsja i jeho arrestovati bude vozmožno, začal usomnívatisja v svojem podozrívaniju. No, kto že by moh druhij byti? Kto druhij imél by pričinu, mstitisja nad Bogdanom? Kto moh byl jeho pis'mo, tak točno poddílati? Jak moh prijti k jeho pečati? K tomu išči Falušij žertvujesja dlja dobra, dlja zasčity naroda ostavajetsja? Kto može s toho vyjti?

Vojennyj žandarm vstupil k notarju, i napomjanul jeho, čto čas bude rušatisja, i spasati činovstvenny pis'ma. Notarij s ženoju vyjíchal. Falušij ostalsja v selí!

* * *

Podžupan sidit pri bjurku svojem, sluchajet, prinimat izvístija telegrafy i telefony, prichodjasči ot hranicy; vydavat prikazy; stolična zasčititeľna komissija postojanno raditsja, v dílí spomosčestvovanija, propitanija i pomísččenija, iz sel hraničnych prichodjasčoho bídnoho naroda; ob ustrojenii špytalej, dlja ranennych i boľnych i proč.

Vsí činovstvenny mísca vyporožnjajut, važnijši pis'ma pakujut na želíznicu, men'še važny skryvajut do pivnicach, — a každyj najmen'šij kutok prihotovljajut dlja boľnych, — rekvirujut kvartiry privatny, posteli, odív', mediciny, jadenija . . . ibo narod pro nezvyčajnu zimu veliku, v šatrach, ba-

''Naj mi 'ho požẹhnajut!'' ____ Str. 62.

rakach okolo místa, ne mož na doľšij čas ostaviti. Míščane, pochvaly postojno, spomahali seľskij narod, pomíščali ich v domach svoich, žertvovali po vozmožnosti; no sily ich ne vystarčačli, bez pomoči i akcii praviteľstvennoj.

A vojsko vsjakoho roda, neprestanno mašírovalo k hranicí, a ot hranicy narod hornulsja v rjadach bezkonečnych, k místu. Vojenna policija i žandarmerija, ledvo može na čisarkach porjadok zaderžati. Holos kanonov, jak tupyj šum hroma, slyšati iz daleka, iz pod Karpat.

Krajevy slaby vojska, ne v sostojanii protivostati natisku massovoho nastuplenija neprijatelja.

Premyšeľ poddalsja. Desjatki tysjači honvedov garnizona utratili žiťje, chotjači perebitisja čerez osady, ili upali v polon. L'vov propal. Rossijski vojska, zemli russki Podkarpaťja zaplyli, — a lem tí zemli, hde naši Rusiny prebyvali, čtoby iz sich sel, ne ostal kamen' na kameni!

Teper' už i bohatši žiteli horoda spasajutsja utíkajuči pered nadšestvijem vraha, a tisnutsja, hornutsja kupami na želízničnu stanciju, ostavljajuči vse imínije svoje.

Vicišpan, so strachom slyšit izvístija telegrafičny. Tohda vstupit jeho sekretar', v rukach s gazetoju "Verchovina," peredast jemu, molčki i pokazujet na staťju: "Izmínnik svojeho madjarskoho otečestva!"

Vicišpan prebíhne očami staťju:

— "Lem isči nam to chibilo!" — Vzdychne, i sejčas prizval telefonično do sebe redaktora gazety, s rukopis'ju staťí, tak samo i cenzora. Serdito

obrušitsja na cenzora, jakim sposobom moh on, siju hnušnu stať ju, v tom tjaželom časí, pozvoliti?

— "Ja myslil, že jak patriotična stať ja, teper' sovsím na místí budet, začim udostovírilsja iz vašej kancelarii, že sam jeho notar' složil na neho žalobu."

— "Patriotična žaloba notarija?" — Skricit podžupan merzko. — "Vot on sam priprovadil v místo plínennaho Bogdana, i svidíteľstvoval pod prisjahoju, že žaloba poddílanna, faľšiva sovsím tak, jak i jeho podpis' i pečať notariaľna, a Bogdan cílkom nevinen .... Jak že my chočeme tot lojaľnyj narod, v jeho vírnosti k otečestvu zaderžati, jesli jeho najlípšich synov, bez vsjakoj pričiny, na osnoví faľšivych žalob, prenaslídovati pozvolime, i v tjurmy posadime? Prošu rukopis'. Vaša dolžnosť byla," — ostro hovorit k cenzoru, — "v takoj važnoj ríčí obernutisja o informaciju ko mňi samomu, a ne spuščatisja na vaši patriotičny mnínija."

Pravi prichodit sam "Janči bači," notar' v kancelariju.

— "Kto vam otdal siju rukopis'?" — Prositsja redaktora "Verchoviny."

— "Tu v místí byla, dlja pečati počtovoj, podata. A začím, jak ja doznalsja, sovsím sootvítna žalobí, panom notarijem uložennoj, bez vseho rozmysljan'ja ju pečatal. Sam ne doložil ni slova k nej. Vpročem cenzor pozvolil ju pomístiti."

Notar nervozno i so oskorblenijem priskočil k redaktoru, potrjas jeho za plečo i kričal:

— "No, vy znali i to, že ja, pod prisjahoju,

protestoval protiv sej, mi pripisannoj žaloby; vy znali, što ona poddílanna?!"

— "Tak, ja slyšal o tom privatno, no ne činovstvenno."

— "Ne poznajete pis'mo?" — Prositsja podžupan.

Sije pis'mo ne poznal. Četko, majže kaligrafično bylo napisanno.

— "Vy hovorite, što činovstvenno ne znali? A v vašej gazetí, odnakože pišete, choť pravda, meždu inseratami i s očen' malymi bukvami, že ja telegrafično prosil u ministerii, vypustiti nevinnoho Bogdana, plínennaho na osnoví sej podozríteľnoj žaloby! — Protiv vašej revolverovoj žurnalistiki, uže boľše považannych, učtivych ljudej protestovalo i žalovalisja, — izjavljaju vam, že vašu gazetu udušu, zaboroniti daju. Ja ne smíju dopustiti, žeby na odnu lojalnu časť žitelej našej stolici, kto nibuď bezosnovnoje podozrínije nanosil, rosprostranjal. Vašu staťju perebrali i pereberajut gazety cíloho kraja, a s tím vy zapečatali dolju seho čelovíka. Praviteľstvo teper', choť by i ne chotílo, musit do konca pereprovaditi jeho process. Rozumíjete Vy to?"

Sjal k bjurku, vystavil raspisku-kvitanciju, podpisal i s pečaťju potverdil, a s perezrínijem brosil ju pered redaktora:

— "Tu imíjete kvitanciju ot rukopisi, kotora k aktam priključajetsja!" — Lehko sklonil holovu k redaktoru, kotoryj začal umoljati vicišpana, žeby jeho ne snisčil, ibo v gazetu svoju mnoho hrošej vložil.

— "Tak? Vas sčaditi, kohda vy jednoho nevinnoho čelovíka, znajuči zrujnovali, a s tím, može byti, cílyj jeho narod protiv otečestva vozmutili? I o vas postarajusja," — hovorit merzko ko cenzoru, — "tam potrebno mužej, uvírennych, rozvažnych, na kotorych v tích tjažkich časach, možno spustitisja." — Kivnul s holovoju, a okončil s nimi audienciju.

Notar oznajmil, što znal i vidíl. — Telegrammy daľše prinosili i razsylali vísti, a vojsko nepreryvno hornulosja k hranicí.

LXII.

ERTA byla u Furmanovych, pri Martí ot rana. Uľča v školí učila. Stara Katuša, po obyčaju, okolo kuchni, a Marko pri pecu meždu novinkami, kotory pravi polučil s počty. Na samoj pervoj storoní telegramma iz prošlaho dnja:

— "Dnes', po krovavoj bitkí, rossijski vojska zaňali S . . . . místočko, choť i preveliki straty poterpili. Naši honvedy, po herojskoj oboroní, musili ustupiti i v novych siľnych pozicijach ožidajut na novoje napadenije vraha. Začím siľny ukríplenija polučili, ne jesť pričiny dlja daľšoho opasenija i bojazni."

Marko vzjal novinki i spíšil do svjasčennika. Na dorozí vstrítitsja s neznakomu ženščinu, kotra pod velikoju zajdoju na chrebetí, shorblenna, premerznuta idet selom.

— "Slava Iisusu Christu! — Gazdo, daleko to isči fara?" — Prositsja Marka.

— "Nedaleko, takoj tu pered nami! . . . S daleka ty, nevísto?" — Prositsja jej.

— "Oj, iz daleka, iz daleka! Dva noči i druhij den' idu už, i ne daj Bože sja perebiti čerez drahu. Do hory vojsko hornetsja, a z hory narod utíkaje. Lem jem polem i lísami išla. A tu zima, sníh . . . . ledvo stoju na nohach." — i ide daľše.

— "I ja idu na faru, poď za mnoju. A, što že ty hljadaješ' na farí?"

— "Što?" — Čudujesja, jak by to každyj dolžen znati, što ona, hde ide i što choče? — "Idu k mojej Bertus'í, tu mat byti na frí u stryka, u brata mojeho pana!"

— "Ty Eva, služnica u pana prevelebnaho Andreja Bogdan?"

— "A jak že to vy znajete? Vy tu u pana služite?"

— "Tak dašto. Pan služat mi, a ja panovi. Lem poď."

Zaprovadil v kuchnju zadnymi dverjami, choť pravi on sam čerez kuchnju, nikohda ne zvyk choditi k svjasčenniku.

— "Počekaj tu, Evko, složˇ zajdu i ohríjsja. Ne musime s dverjami vletíti do chiži, žeby panove ne nastrašilisja."

Sam vošol do kancellarii tichon'ko, bez klopkan'ja.

— "Hde pani?" — Prositsja zadivlennoho otca Stefana, kotoryj lem paľcom pokazal na druhi dveri.

— "Chvala Bohu! Eva, vašeho brata služnica, tu. Neprijateľ zavojeval uže cílu Verchovinu. Jaki noviny prinesla z domu, ne bylo mi vozmožno vyprositisja jej. Dobrí, že imíjem sposobnosti, prihotoviti tak panju jak i Bertu, na nove nesčasťje."

Otec Stefan stis ruku Marka:

— "Marku, brate moj! Vy, v tích tjažkich časach, velike sčasťje, velika potícha pro nas!"

Tichon'ko pošli v kuchnju. Eva složila zajdu na lavku i ohrívalasja pri šparhetí. Otec Stefan privitat ju i prositsja:

— "Vitaj, Evko, u nas! Pevno ne dobra novina?"

— "Oj, ne dobra, ne dobra, pane prevelebnyj!" — I na holos rosplakalasja.

— "Čit, Evko, ticho," — čitkat ju Marko, — "ibo nastrašiš' panju. Ochoroti možut." — A dobryj starik, prines kreslo k šparhetu i posadit Evu. A tak načala rospravljati:

— "Jak pana mojeho, vojsko otprovadilo, cíle selo poschodilosja na faru. Klenuli, proklinali podloho čelovíka, kotoryj zaprodal našoho pana. A ked byli 'ho tohda, do ruk dostali, ta 'ho pevno rostorhajut na falatki. Ja strašenno plakala, i baby plakali. Rychtar' obačil že čeljaď seľska vlízla do pan'skich chiž, hde jem lampu zabyla vyhasiti. Vojde meži nich, ta už každe mat što—to v rukach, hde dajaku chustočku, hde pohar, hde obrazok. On byl ich podobijal. Poodberal im, i vse vyhnal iz fary na drahu. My s Hanju merkovali na dom, a gazda na chudobu i na potravu. Cílu noč so sokiru chodil po dvorí. Psoch obidvoch, isči pred otchodom pana, chtos' otrul . . . . Nad ranom prišlo do nas može dvasto vojakov; jeden staryj i dva molody oficiry byvali na farí, a ja im varila. Varta den' a noč' stojala na dvorí, vse dobrí išlo. Staryj oficir znal malo i po našomu, no tamty vsí nímcy, ci što byli, ne rozumili sme ich. Oficiry porjadok trimali s vojakami. Tretij den' prišol i notarijuš nazad, no Jankovi trebalo

takoj duškom vertatisja k vojsku do místa, ta sme sja poradili, i prosili sme staroho oficira, žeby statok i potravu otkupil pro vojsko. Pri tím byl i staryj notarijuš. S druhoho sela prišol isči jeden staršij oficir, i dal othnati s vojakami statok, a síno, trebič i zerno, na seľskich vozach otvezli hdes'. Na bandurki i kapustu uže ne mali vozy, no i to zakupili. — Notarijuš porachoval, keľo prijde panovi, ta mi chotíli pínjazi vyplatiti. No ja sja bojala vzjati, a ni notarijuš ne chotíl na sebe prijati, ta lem mi dali tristo korun pro Janka, pro mene i Hanju vyplatiti, a za reštu napisali mi kartku, i hvarili, že v štajrantí pan na ňu možut koli-koľvek sobí hroši dati vyplatiti. No — pozavčerom včas rano strašne stríljan'ja sja začalo na hranicí, až i do našoho lísa kuli padali. Vojsko naše začalosja cofatisja. Mi hvaril oficir, žeby jem doraz pozberala, što dašto dorohe, i pro pínjazi, išla za nimi .... Što jem mala ratovati? Odíla jem na sebe moi novy lachi, pozberala jem Bertus'iny šmatki, a .... vecej nič. Oficir vzjal na jeden vojenskij voz moju zajdu, a ja isči rozzeralasja, s plačom, što by brati? Choť lem jeden zaholovok, abo perinu? ... A tota krasota bílizna! Toty obrusy, isči ot nebožkoj našoj 'mamočki.'!"

— "Dobrí mi serdce ne puklo ot žalju. Choču pozaperati a ključ otdati do notariuša, jak on so svoju panu ide, na našoj furí, po pri farí. Kažut mi ključ otdati do rychtarja, a ponahljatisja za nimi, že i mene vozmut do místa, a s vozom prijdu až tu na faru. Lem što prešli notariuš, už hurma ljudi ide s pisarom, a što hde jesť, načnut

rozberati: tot vleče borony, druhij pluh, tretij drabiny: vytjahujut sani, vozy, sičkarnju. — Pojedny čerez oblak do fary, a očevidno drut, kto-što zachopit, kradut, vyrízujut iz kreslach obtjažki, zaslony s oblakach, a takoj falatujut; bíliznu iz skrin .... Bodaj vas Boh pobil! ... Ja kriču, bju, plaču ... pisar' priskočil i vdaril mnja pjastukom po holoví, kopnul do mene, a vyšmaril mnja na dvor .... O, Bože moj! .... a tam z pivnicy voločat míchami bandurki, kuljajut bočki s kapustu.... a pisar' vsjadi na pered .... Oj, han'ba, styd ... a mene s hrudami vydohanjali dítiska ... Vojakov jem dohnala na druhom chotarju .... oficir mi otdal zajdu i pis'mo, žeby mnja prepustili ... naj mu Boh zaplatit, ... bez toho pis'ma byla jem zahinula, ... Na každom kročaju mnja sperajut, no na pis'mo daľše pustjat, až i mi potom vartu dali, što mene preprovadila da na milju .... a vojska što raz vecej .... hluboki perekopy berut .... kanony stavljajut .... za mnom stríľba prevelika byla, až sja zemlja strjasla. ... A ni uže ne pamjatam, jak ja sja s tamaľ vyratovala .... A tak idu den' a noc', poljami, lísami, sníhom .... Oj, Bože moj!" — Plakala.

Otec Stefan smotrit na Marka:

— "Užas! što díjesja! — Brate Marku, što teper'? Jak že maju povídomiti Bertusju?"

Na to vstupila v kuchnju žena otca Stefana. V dverjach vse vysluchala, što Eva rospravljala. Blída, jak vosk, no otvažna, energična. Peremohla slabosť, ibo jej potrebno bylo siľnoj ostatisja, radi Bertus'i i prihotovili ju, na cíle nesčasťja.

— "O mene ne starajtesja, a Bertu spustiť na mene. Bídna dítina!" — Slezy lem tak kuljalisja jej blídymi licami. A tak privítstvovala Evu, i postavila pro nju kavu na šparhet.

— "Marku, zrobiť lasku," — prosit pani, — ne odolha vychožajut díti iz školy. Bertusja pevno tam, bo už byla doma byla, a choť i u vas — priprovaďte ju s Uľču; može udastsja nam ju dajak uspokoiti, potíšiti. No, ne hovor'te jej, že Eva prišla."

— "Pravdu imíjut pani. Tak bude najlípše!"

Marko pošol v školu. Pani Antonia pohostila, nakormila Evu, kotoroj ot velikoho truda, smučen'ja trudno bylo zaderžatisja ot spanja. Dví noči i dva dni vandrovala pod tjažku zajdu, lem vírnosť i prevelika ljubov' k Bertí, — kotora pod jej rukami i očami vyrosla, — podala jej silu, že dahde ne sjala otpočivati, a ne zamerzla. Časami holova zvisílasja jej na hrudi, oči zatvorilisja, no žadosť, vpered vidíti svoju "zlatu drahotku," vse podala jej sily. I rospravljali o vsem: o pisarja, o veliku svoju starosť i zabotu pro neho, o plíneniju otca Andreja, o plač' naroda za nim i proč. — No poznati bylo na jej besídí, s jakim naprjaženijem sil jej prichodit hovoriti.

Do dvora vstupil Marko s dívčatami, veselo žartujuči. Bertusja obmetala sníhom i jeho, a tak sama otrepala s neho sníh, vzjala po pod ruku, a serjoznym licem hovorit jemu:

— "Baťku, ale teper' už ne buďme taki rospustny, bo tetka by hovorila, že my taki stary díti, ne znajeme, što ne svidčitsja .... Pravda že, Uľčo,

pristoit nam? Ne krasna my para s tvoim apkom?"

I usmíšno pozerat na staroho. A Marko žartovlivo vyprostitsja:

— "Ho-ho, moj holubočku . . . ja išči i teper' znal by oboroniti svoju pannu, jak dajakij ritir s mečem i kopijem!"

A myslit sobi: — "Ditja mile, dorohe, jesli by ty znala, što ožidat tebe?"

— "Čuješ' Uľčo, mojeho ritira? . . . Baťku, Marku, jakij vy solodkij, milyj čelovík. Ja vas strašenno poljubila, že vy takij dobryj ko mi."

Vošli v komnatu, Bertusja pribíhne k tetí, obcíluje ju:

— "A hej že teton'ko, jaki zimny moi lica i ruki? S baťkom Markom omítovalisja so sníhom!"

A tak ide k stryku, sidjasčemu pri bjurku, pozrit na neho, a potom na tetu:

— "A s vami što teton'ko? Stryko zastarannyj, ty blída, nespokojna, što novoho?" — Prositsja ustrašenno.

— "Poď tu Bertus', sjad ko mní i ty Uľčo, — a ni my vas ne privitali. Perebačajte! Sjaďte sobí, prošu, pane Furman" — hovorit pani Antonia.

— "Bertus', ne dobra novina!"

Berta priskočit k nej, kljakne pred nju, a jak na smerť poranennoje sernja, so smutnymi prestrašennymi očami prizritsja na tetu, i prositsja s tichim holosom:

— "Taton'ko moj chvoryj?"

— "Nít, no v bitví vse vaše imínije propalo!"

— "Chvala Bohu, lem jesli moj taton'ko žije!" — Skričit radostno i pocílujet jej ruku.

— "Tak, taton'ko tvoj žije, — no . . ."

— "No, a što že s nim?" — Skočit na nohi i pozerat na vsích.

Marko vstane, pristupit k nej, položit ruku na jej holovu:

— "Ditja moje, ja imíju syna vo vojní . . . Boh znaje ci žije? Uľča svojeho zaručennaho, ty tvojeho brata . . . . musime snošati volju Božiju smílo . . . . pravda, že ty priobícala nam, holubku, što i ty budeš' smíla, a v potrebí na pomoči tvojemu otcu? Pravda?"

Berta iz strachu ne mohla prehovoriti ni slova, jak by jej horlo nevidima ruka byla stisla; pot vybílsja jej na čelí, a v cílom tílí trjaslasja. Lem s holovu kivla.

— "Sjaď sobí Bertus'! Vse učuješ'!"

Teta stjahla ju na svoi kolína, pocílovala, hlaskala holovu, jak maloj dítiní, mjahko-lehko, uspokoivajuči:

— "Tvoj tatko zdorovyj, no . . . ."

— "Pro Boha, hovoriť, što s nim . . ." svisčit v nespokojstvii duševnom.

— "Vzjali jeho v polon . . . ." — Berta zaplače v mukach — "no v korotkosti vyjde na svobodu. Episkop i stoličnyj urjad zanimajutsja s nim."

— "Mojeho tatka vzjali v polon? Nevozmožno! Pro što?"

— "Jakijs' podlyj čelovík obžaloval jeho."

— "Oj Bože! Pro što vy mi to sejčas ne skazali? Ja veseljusja, žartuju, smíjusja, radujusja, a moj staryj otec stonat v temnicí nevinno!"

Tohda vstupila iz kuchni Eva. Berta obačit ju,

sorvesja, bížit k nej; oblapit, jak rodnu mamu a s plačom prositsja:

— "Ty, Evko, tu?"

— "Tu, moja zlata drahotko, moj holubočku, moja milen'ka, malen'ka panjus'ko, tu!"

Ot radosti plače, až zahikatsja, cíluje ju i ruki. Tota vírna ljubov jednoj vírnoj čeljadki, velike vražen'je sdílala na vsích. Až i staryj Marko otvernulsja k oknu i pouteral oči.

— "Rospovídaj mi Evko, jak to vse stalosja."

— "Drahotka moja, zavtra — zavtra, bo jem barz smučenna. Telij svít jem išla píškom, dni a noči, bez otpočinku, ne možusja otrimati na nohach. No chvala milomu Boz'ičkovi, že lem ty mi zdrava. Teper' uže vse dobrí bude. A tu hroši" — vybrala vojennu kvitanciju iz pazuchi, — "što mi oficir dal, za statok i potravu. I Janko svoi hroši poslal tobí. Ked ne prijde nazad s vojny, naj tobí ostanut, a dal tja pozdraviti, jak otchodil. Lem to mu žaľ bylo, že tja isči raz ne moh vidíti za žiťja. A prosil tja, ked tam ho zabjut, žeby jes' sja za neho pomolila, on bude i na druhom svití čuvstvovati, že ty moliš' sja za neho .... Oj Bože, jak jem sja domučila ....!"

— "Bídnyj Janko, naj mu Boh pomože sčastlivo vozvernutisja. Teton'ko, pozvoľ nam, žeby v mojej izbí, pri mi spala."

— "Dobrí Bertus'o!" — Takoj vstala, vzjala Evu so soboju, služanka postelila jej na divaní. Eva už ne vladala pomolitisja, prekrestilasja i lehla.

— "A moj otec hde?" — Prositsja Berta stryka.

— "V Košicach, Bertus'."

— "Baťku Marku!" — So složennyma rukami prišla k Furmanu, a tak pohlaskala jeho ruki: — "Stryk ne imíjet koni, a ni v selí ne jesť hde pojídnati .... otvezte mene k tatkovi. Choču jeho potíšiti. ej, zrobite mi siju lasku?"

— "Jak by ja takoj dobroj, smíloj dívčiní ne poslužil? — Zavtra so strykom tvoim vraz pojdeme. O devjatoj rano tu budu. Dobrí otče?"

— "Na tot čas hotovy budeme."

Marko s Uľču poprosčalisja i pošli domoj.

Sjali k večerí, no kto že moh by jísti?

Jak Berta vstupila v svoju spaľnju Evu našla v hlubokom sní. Tichon'ko sovlekla odeždu iz sebe i sama lehla. Dovhij čas rozmysljala o vsem, i v slezach zasla i ona. — Molodosť požadala svoju dan'. Okolo 5-oj hodiny probudilasja, a Eva uže sidit na stolku, pri jej posteli.

A, tak načala i Bertusi razskazyvati o vsem, što povodilosja v ich domí. Jak Berta slyšala, že v hrablen'ju učasť bral i pisar', i do kradeži ponuždal seljanov, hovorit:

— "Ci to ne on obžaloval našeho tatka?"

— "Oj, Bertus', drahotko zlata, i ja vse na neho myslila. Bo to podlyj mužčina musit byti! Ja jeho vsehda sja bojala . . . za tebe!" — A hlaskala, cílovala jej ruki.

* * *

Strašenna zima. Sníh kurit nepreryvno, a metelicy míscami, tak vysoko ponaduvali, što projti ne mož bylo čerez drahu. Na samoho sv o. Nikolaja polučil Marko poštovu vojennu kartku, ot Jurka; na nej lem stoľko bylo napisanno:

— "Hurra! Bílohrad!! Zdorov! Cíluju vsích: Jurko."

Potícha velika, radosť u Markovych. Staryj pročital raz-dvaraz a tak každe isči pro sebe. Jurko zdorovyj!

Dni perechodjat, minut tyždni. Staryj Marko pri teplom pecu sidit meždu novinkami. Perezerat listiny ubitych, poranennych. Iz sela tot i sej upal, i ne jeden poranennyj ostal. Nedílju pri nedílí panachidy otpravljajet otec Stefan, za pohibšich svoich vírnikov vo vojní. Za najkrasšu, za najmiľšu molodež' svojej parochii.

Vdovy-siroty narikajut, materi- otcove oplakujut synov, kotry boľše nikohda ne vozvernutsja, kotorych a ni hroby ne uvidjat, ne najdut. Ležat v čužoj zemlí, v hromadnych-massovych hrobach, vkupí s neprijateljami, s nimi že na smerť borolisja, a ot ich kuľ-bagnetov, žiťje svoje molodoje utratili. A teper' smerť vyrovnala vse, zahladila nenavisť, vraždu: bok o bok ležat vo velikich mohilach, ticho spokojno, jak dobry prijateli, jak braťja!

No, ne men'še žalostny serdca i tích, kotory o svoich milych nič ne znajut, nijakoje izvístije ne polučili. Ne imíjut spokojnoho dnja ni noči. Dnem každyj kutik, každa najmen'ša rič' ich napominajet na muža, na otca, na syna. — Pozrit mati na svoi drobny díti, zaplače; — moroz, zima, zaduvka? Musit pomysliti na muža, na syna; — "ci ty dítino, ne merzneš', ne hineš' cholodom, pod holym nebom?" — Sjadut k stolu, jeho místce porožne; složit žena, mati ložku z ruk, obernetsja,

posterat slezy: — "ci ty dorohij — milyj, imiješ' kusok suchoho chlíba, ci ne mučit tja holod?"

Nočami, v tjažkich snach vidjat bídny materi, ženy, svoich synov, mužov, skrovavlennych, poranennych, jak dvihajut k nim ruki o pomoč' .... vidjat ich zabitych na sníhu ležati, a krov' teče iz vírnych hrud' bílym sníhom. A stonajut v tjaželych snach i perestrašenny zbudjatsja, i ... plačut žalostno, no tichon'ko, žeby díti ne pobuditi!

A, jak taka mama, žena, vidit pred ikonostasom svjasčennika, v čornych rizach, s kadiľnicu, pri trohateľnom spíví panachidy, i slyšit serdečnyj plač' žen, materej, za mužom, za synom .... a, jak serdce pronikajusčij hlas písni, — "Víčnaja pamjať!", — pri provodí žalostnoj muziki zvonov, ispolnit cerkov' tak, že čelovík dušeju, jak by vidíl čuvstvuje, jak ta žaľ, smutok, slezy, molitvy prebivajut krov-sklepovan'je cerkvi i voznošajutsja, s dymom kadiľnicy, vo vysotu, pered prestol Hospoda, o milosť, o pomilovan'je, o potíchu ... i iz jej očej prolijutsja slezy, a serdce stiskat horesť, strach, opasan'je o svoich ljubimych, rjadami kotorych smerť nemiloserdno kosit!

Tak! Bídny voiny mučatsja; terpjat holod, smjad-žaždu, horjačosť-sprahotu, cholod-zimu, smotrjat v oči smerti. No, ne men'še terpjat i ich ženy, zaručenny, materi, otcy doma! Horesť ich žiťje!

A što terpjat tí, kotorych chotarami, selami, místami zadubonit zemlja, pod nohami Marsa, strašnoho boha vojny, boha poganskich rimskich legionov? A za jeho stopljajami, ne ostane nič,

lem spustošenny polja, snisčenny urožai, spalenny sela, rozvaljanny místa, srubanny lísy, kupy mertvol, a krov' i slezy!"

Otdanny suť na milosť, volju sdičennych, rozjarennych neprijatelejskich vojakov. Pered ich očami propadajet ich imínije, ich ljubimych žiťje, a ne odnoj bídnoj ženy, dívuški . . . česť, duša!

Kto by moh tích bídnych žaľ, horesť, nesčasťje opisati?

A tota nenavisť narodov, jednoho protiv druhoho? — Ta, vot to ne naturaľna, no poddíľno, štučno vozbuždenna-vospalenna!

Voin ide v bor'bu na prikaz voždej svoich, za otečestvo, za rodnu zemlju, za rodinu svoju; boroniti to, što najmiľše, svjate. — Musit ostaviti vse; poprosčajetsja so semejstvom, so spokojnym žiťjem, s imínijem, choť by jak malen'ke bylo, odnakož pro neho žil, trudilsja cílyj život svoj, — a tu žena, rodina, díti s plačom otberajutsja ot neho, ibo musit idti v boj! Ci vernetsja s neho domoj? Uvidit-li isči dakoli svoich milych? A može, jak nesčastlivu kalíku, pustjat jeho domoj?

A toj velikoj horesti . . . . vrah pričinoju! . . . . Uže v pervom sraženii, iz pod boka jeho, pered jeho očami, upadajut kamarati jeho. Tu prijateľ jeho molodosti, tu srodnik, tu otec malych dítej. Vidit ich krov' prolivatisja, ich vyhasajusči oči i slyšit ich stonan'je, pros'bu ich poslídnju:

— "Pozdrav milu ženu, díti, mamu . . . .!"

Serdce v nenavisti, v hníví zakipit proti vraha; mesť poocíljuje jeho sily, krov' diko kružit, palit,

— vse čuvtsvo milosti vyhasnet iz serdca rozjarennoho, ohorčennoho voina:

— "Vymstisja! Ubivaj! A vrahi, pro kotorych ty vse ostaviti musil! Ot ich ruk zahinuli tvoi braťja; oni ich ubili! Mstisja! . . . ."

S cílu zlosťju, s umnožennymi silami, na slípo, bez bojazni ot smerti, ot ran, otvažno stremit vpered:

— "Mstisja! Ubivaj!"

A jesli pod jeho udarom, pod bagnetom-štykom upade voroh, radostno vosklikne, likuje . . . . a jak uže ne može s polamannym oružijem ubivati, tohda s pustymi rukami bje, dusit, morduje, so zubami kuše, hryze vraha . . . .

— "Mstisja, ubivaj!"

Po bitví? Tot rozjarennyj voin, vidit kolo sebe stonajusčich, poranennych, pobitych neprijatelej, krov' protekšu, — jesli jeho mordovan'je na daľše nikto ne vospaljat, ne poduščat, tohda zastupit reakcija: iz serdca ustupitsja mesť, nenavisť vyhasne, a podasť misce miloserdiju, žalju:

— "Ach, ta i vrah moj terpit, stradajet, tak jak i ja! I on ostavil na vyššij prikaz vse, što jemu mile bylo?"

Hde neprijateľ choče poddatisja, na znak toho vozdvihne horí ruki . . . pobíditeľ uspokojenno, radostno sohlasitsja, složit i sam oružije s rukach, lem žeby daľše ne prolivati daremno krov' ne vyhasivati žiťje! V plínnikach svoich, boľše ne vidit vraha, no kamarata, i tak s nimi i zaobchoditsja.

Surove, zvírskoje zaobchoždenijesja s plínnikami, prostyj voin-mužik, sam osuždaje, a za veli-

koje barbarstvo deržit. Dlja donošenij korrespondentov gazet: prosty voiny milostivy, blahorodny suť protiv plínnikov, milostivíjši, jak ich oficery. Voiny voobsče men'šu nenavisť izjavljajut-pokazujut po sraženijach, protiv neprijatelja, jak svítskiciviľny osoby, jak narod ne vojujusčij; prostyj narod milostivijšij, jak obrazovannyj, a mužčina, jak ženščiny .... voobsče.

To psichologija, nauka duši čelovičeskoj!

Na zapadnom frontí, Nímcy s Francuzami, podčas pavzach bitv, nastoľko kamaratilisja, že sobí gazety, tjutjun, chlíb zasylali, iz trenčach razhovorivali, — naposlídok až i meždu prekopami, bez ozbrojenija, vstríčalisja, ruki sobí davali, rozhovorivali, jak kamaraty, jak braťja .... že francuzskij hlavnyj kommandant, pod karoju smerti, zakazal svoim voinam, s Nímcami tovarišitisja, besídovati!

Na polju bitvy, ranenny jeden druhoho spomahajut, zavivajut sobí rany, podíljat meždu soboju jídlo, napoj, jak by kamarati, a ne vrahi byli. V špytaljach, ne robjat rozluku meždu prijatelem i neprijatelem .... hde oficery dobrodušny!

Ne raz stalosja, že pokalíčennych neprijateľskich voinov, naselenije napalo, lem vojsko musilo ich boroniti, s oružijem v rukach, protiv mesti svoich krajan. A v takich napadach, ne chlopy, no ženščiny, iz vyšších kruhov, jak sbíšenny furii (— bohini mučiteľnicy v adí, i msčenija u drevnych Rimljan —), povodilisja protiv plínnikov: opljuli, obmetali hrjazem, bolotom, skalíčili, prozyvali, klenuli!

Pro što? Ibo sam narod choť i čital, no ne

ponimajet, ne vidit svoimi očami nesčasťje, stradanija neprijatelja, lem svoje čuvstvuje, okolo sebe vidit, slyšit, lem o tom besíduje, o tom pišut jemu gazety ,roznošajut sluchi, izvístija . . . "a vse to narobil vrah: mstisja!" — A zbytkujesja nad tím nevinnym plínennym, kotoryj i sam terpit, nesčastlivo strašenno.

Voin znaje ocíniti, učtiti otvažnosť, smílosť svojeho vraha i jeho chrabrosti, ne otkaže svoju učtivosť. No, ne tak svítskij čelovík.

Jesli čitaju po gazetam, níkotorych redaktorov, dopisovatelej proklony, nazviska, snevažan'ja, nenavisť, jaku posyput na vojska protivnoj im storony: — jaki užasy pripisujut im, jaki strašny vísti— povísti, historii vymysljajut, pišut protiv nich; — a vydumajut, pišut tysjači a tysjači miľ daleko ot polja vojny, — i predkladajut svoim čitateljam, čtob i v nich svoju zlosť, nenavisť vospaliti protiv neprijatelja . . myslju sobí: —"sčasťje tvoje, ty pane redaktore-riporteru, že ty ne voin, ne stojiš' v rjadí s borcami tobí simpatičnoj storony, ibo ty by hor'šij byl, jak najhor'šij, najzlobníjšij voin-dikun, bodaj kotoroj storony! Ty by tí vsí zvírstva, što ty teper pri tvojem bjurku vydumal, ne lem napisati hotov byl, no i sposobnyj ich ispolniti, soveršiti, ne na veliku česť armii tvojej! — A hde vpravdí, voiny soveršili zvírstva, barbarstva, to s pevnosťju možno skazati, že ich kommandant zloho ducha, podlych nravov, a zvírskoho karaktera čelovík.

Vojsko ne ide v bílych rukavičkach na bal, meždu fajnu publiku, i ubraty krasivy pani i panny

zabavljatisja, no ide v krovavyj tanec, v boj prolivati krov', ubivati na — najvyssij prikaz!

Jeho na sije provadjat. Jemu to prikazujut, za sije jeho otznačajut-dekorujut, pochvaljajut, herojem sdílajut.

A jesli čitajem, jak ne raz pojavitsja v gazetach, že na toj, ili sej zabaví, krovava bitka byla? — Ja ne pišu o našich krestinach, svaďbach, no o balach, o zabavach, obrazovannych kruhov..... skoľko raz okončajutsja s revoľverami s krovoprolitijem, s temniceju? Ci to ne barbarstvo, ne dikosť.... zabavljajusčisja ljudi učenny, ubivajut druh druha! A pri pijatikach, pri kartach čto díjetsja?

V parlament vyberat narod svoich zastupnikov, iz najobrazovaníjších, najsposobníjších mužej.... Kto ne čital, o tích soblazniteľnych scenach, bitkach, svadach, o jakich neraz pišut gazety? V tom ili sem parlamentí, otcy krainy, zakonodateli, do krovi pobilisja; neraz storož parlamenta musila rozderati bijučichsja poslov! — Što to? — Zvírstvo, barbarstvo, civilizacija, patriotizm?

Ne čital to jesče nikto? V toj ili sej cerkvi, kostelí, vírniki pobilisja do krovi; polamali zastavy, kresty, svičniki i pr. v bitkí. Policija rozhanjala, arrestovala i proč. — Što to? — Christianskaja ljubov', miloserdije, kuľtura, dikosť?

Zamordujut dakoho. Na tvoje nesčasťje, pri ubitym, najdut tvoj kešenovyj-karmannyj nožik. Jak prišol i našolsja tam? Ponjatije ne imíješ'? — Može ty požičil jeho tomu, kto zamordovannoho ubil! Jak součastnik v ubijství, budeš' processovannyj; i trudno prijde tobí i tvoim lojeram osvobo-

diti tebe ot električnoho stolka, abo šibenicy! No municiju vyrabljati, kanony, puški, šrapnelly, bomby, dum-dum kuli, eksplodivny materii, dlja massovoho mordovanija stotysjačej, — to čestnyj biznes (business), protiv kotoroho protestovati . . . hrích. — Što to? — Christianstvo, civilizacija?

Božestvennym paľcem na kamenny tablicy napisanno: — "Ne ubij!"

A s kazateľnic, s propovidaľnic, sluhi Boži, propovidajut i prikazujut istrebiti, vymordovati vrahov na — slavu Božu! — Što to? — Christianstvo?

A što díjesja po velikich místach, hde s porjadnych domov proischodjasči molody ženy, dívuški bez slída, propadajut . . . . jak by lem pod dozorom policii!*) A nasiľstvija nad malymi dívočkami?

A pri rozvodach, podčas izslidovan'ja processov takich, jaka hlubina merzostej i pr. vychodit na verch? Že pri mnohich rozvodov, akta processuaľny zapečatajut, čtob prevelika hrjaz', hnušnosť, ne vyšla na javnosť, na publičnosť, ni pered — potomkami!

Jaki to cvíty civilizacii možut byti, što isči i pered teperejšu publiku stydno ich pokazati?

Voin ostalsja čelovíkom i podčas vojny, a: — čelovík čelovíku jesť volkom, a ne čelovíkom," — jak Plavtus i sv. Pismo hovorit: (Homo homini lupus et non homo.)

S tím ne vykrašaju žestokosti, barbarstva sdi-

*) V inkvizicii protiv policii new-yorkskoj, ili protiv chicagovskoj, jan. 1917. (Prim. izdateľstva.)

čennoho vojska, no osuždaju samu vojnu, kotora ich zdičit, žestokimi zrobit i pokazuju na pričiny, proizvodjasčii taku dikosť.

Praviteľstvo, jak zastupnik, polnomočennyj predstaviteľ — "svobodnaho naroda" — krainy, v imeni toho naroda, — (po pravdí, protiv voli toho naroda) — vypovíst vojnu, mobilizujet vojsko, a žeby tot "svobodnyj narod," dajak neopamjatalsja, i ne vzjal na otvíčateľnosť svoich zastupnikov, ministrov, poslov, oni, za hroši naroda, podkupljajut gazety; ne nastoľko gazety svojeho kraja, svojej deržavy, ibo tím prikažut, što i jak imíjut i možut pisati, no gazety čužich krajev, osobenno neutraľnych. A platjat preveliki hroši im, uže pod čas pokoja, žeby vo vremja vojny, s nimi raspolahati mohli. — Služba takich podkuplennych gazet, boľše vartat, činníjša pro vojujusčich, jak jedna armada vojska! A, to iz boľše pričin, tak materiaľnych, jak i inych. To vse istolkovati v ramí odnoj povísti, ne vychodit.

A tak tí primušenny domašny, i podkuplenny čuži gazety, načnut razsívati, vospaljati nenavisť protiv svojeho neprijatelja, po cílom svítí, vsjakimi vozmožnymi i nevozmožnymi vydumkami. Jeho sdílajut otvičateľnym za vojnu, za vsí škody; obvinjajut vojska neprijatelja žestokostju, barbarstvom, zvírstvom, — pišut o svoich pobídach i tohda, kohda ne pobídili, — pišut o nespokojstvijach, revoljucijach povstavajusčich vo neprijateľskoj krainí, — o holod, o nedostatok hrošej, bojevoho materialu, i pr. čtoby lem simpatiju, naklonnosť svíta, neutraľnych narodov, sobí zapevniti,

a s tím priobrísti materiaľnu i moraľnu pomoč'; a svoich poddannych v hníví, v nenavisti uderžujut, ibo lem tak možut za doľšij čas slípiti "svoich!" A kto osmílitsja s pravdoju vystupiti, toho praviteľstvo sprjače iz pod noh, jak buntovsčika, zradca, izmínnika, špiona.

Zaprovadjat cenzuru, ne lem na gazety, no i na privatny pis'ma, i ne pozvoljat nič napisati, čím by pravda, mohla otkrytisja. Kto lem pisnuti, ili svoje nehodovanije prošeptati osmílitsja, s tím korotko zaobyjdesja praviteľstvo. Gazetu udusjat a privatny osoby berut v process, v temnicy. Tak vyzerat svoboda svobodnych narodov i svobodnych krajev! Povsjudu! Bez izjatija! Čto to, civilizacija?

* * *

Uľča polučila takožde vojennu kartku ot Javora, ot zaručennoho svojeho. I on lem stoľko pisal, že zdorov, učit daľše, provadit officersku školu, no uže doskučilosja jemu, i nadíjesja, v korotkosti otpravitisja na front.

Na novyj hod, snova piše Jurko, iz pod Karpat, i žaluje, že ne moh polučiti urlaub, uvolnenije, choť na dva-tri dni. Boľše terpjat ot zimy, jak ot neprijateľskich napadenij i kuľ. Pro sníhi veliki i jeho husarskij regiment, píše bere učasť v borʼbí.

Rossijske vojsko, vo velikom množeství hornesja Karpatami, na Uhorsčinu. Zaberajut bereh za berehom, horu za horoju; austro-madjarski vojska, ustupajut pred velikoju siloju.

Pojeden berežok, tri-četyre raza peremínjajet gazdu. To rossijski vojska vybjut honvedov, to

tí vspjať zajmut jeho šturmom. Za každu chatu, za každe derevo-skalu, otčajanna bor'ba provaditsja.

Austro-madjarski vojska ustupajut v Karpatach. Beľgrad ostavili po tyždnevoj osadí, a vsí sily obertajut v Karpaty, v zimí, na tot čas neobyknovennoj, v prevelikich sníhach, na jaki ot davna ne pamjatajut ljude, mašírujut, nepristupnymi drahami, na vstríču krovavu.

Ot Tarnova musili otstupiti, vmísto toho zanjali nazad Kolomyju, Černovicy, Bukovinu očistili ot neprijatelja. Tohda Rossijane polučili veliki ukríplenija. Po polročnoj herojskoj oboroní, Premyšľ, kapituloval iz holodu i pro nedostatok amunicii. Desjať tysjač honvedov, chotjasčich perebitisja, čerez pozicii rossijskich vojsk, s malym izjatijem, pohiblo, a garnizon plínennyj ostal.

Neprijateľ, heroizm garnizona kríposti, poučtil. Officeram madjarskim, ibo cílyj garnizon tí vojska sostavljali, šabli pozvolil nositi, a vojsko same, pod praporami svoimi, pri hlasach vojennoj muzyki, mohlo ostaviti kríposť, a otdatisja v polon, v Sibir'.

Pričinoju padenija kríposti, starodavna zanedbalosť austrijskoho vojennaho pravlenija, tak nazvajemyj: "copf-varkoč." — Ne zaosmotríli kríposť siľnu, s potrebnostjami, choť k tomu i imíli dosť časa.

Koncem marca, rossijski vojska snova zaplyli vyšnju časť šarišskoj i zemplinskoj stolici, v takom množeství, s takoju siloju, že madjarske vojsko musilo ustupiti.

Uhorščina otvorenna ostala rossijskoj armadí,

kotora zalehla vysši časti stolic, po Bardijev — Kurimu — Humenne.

Narod iz podkarpatskich sel, utíkal pered neprijatelem k Prjaševu i daľše. Kohda uže huk kanonov i v Prjaševí čuti bylo, jak forposty kozaki uže i bliz kapušanskoj rovniny pojavljalisja, tohda i míščane, zaberajuči so soboju drahocínny ríči, ili ich po vozmožnosti ukryli, a massami zalehli stanciju želízničnu, utekajuči na "doľnyj kraj."

Želíznicu vojsko vzjalo pod svoje pravlenije. Pro utekajučij civiľnyj narod, vyznačenny byli dva pojízdy (treny), no tí ne bylo vozmožno, pro vojskovy cugi, vo svoj čas otpraviti. Velike množestvo naroda, ne mohlo pomístitisja v budovljach stancii, boľša časť pod holym nebom, v zimí neobyknovennoj merzla, ožidajuči na otchod obícannoho pojízda, cílymi dnjami.

Díti plačut ot zimy, ot choloda — ot holoda, a ne možut otpravlenny byti, ženščiny histerično naríkajut, mužčiny klenut, a holos kanonov, čto raz holosnijše, bliže hučit iz po-nad místa. Pojízd lem ne mož otpraviti, ibo vojenny treny prichodjat ot Košic neprestajno, so svižim vojskom, a takoj otchodjat s poranennymi nazad.

A tohda s jednoho peredovoho pojízda, prišedšaho iz doly, začne sypatisja čuže vojsko, s pikami na šišakach:

— "Prussaki tu!" — Zakričat naraz utíkajuči.

A sypannoju dorohoju začorníjesja, jak temny valy kartitsja kavalerija, na vysokich konjach; a poduvat vítor malen'ki zastavki pik.

— "Prusski ulany tu!"

A hornutsja konny soldaty, regement za regementom, kanony veliki i men'ši v prevelikom čislí, a meždu nimi na motorach, jak velikany meždu díťmi, ich čudesny osadny orudija, pozakryvanny velikanskimi plachtami .... a zamerznuta zemlja dudnit pod nimi. S trenov pichota vsjakoho roda sypletsja. — Hde to vse mohlo pomístitsja, s kadi vzjalosja sije množestvo? A takoj prichodit druhij pojízd, a za nim tretij, a što raz boľše.

Narod zabyl na svoju nuždu, terpínija, s histeričnym krikom, oduševlenno privítstvuje čuže vojsko, jak svoich otkupitelej. Množestvo utíkajuščich vozvertajesja nazad, vo svoi domy. Strach, bojazn' obernulasja na radosť, — vojsko Makenzena tu!

Makenzen general, perenjal vodstvo sojuznych vojennych sil; a načal napad, na neprijatelja, tak v Haličiní, jak i pod Karpatami. Četvertoho maja prerval rossijski pozicii pri Dunajcí, pones veliku pobídu pri Gorlicach. Junija tretjaho sojuzniki zanjali nazad Peremysľ i Rava — Russki, L'vov.

Madjarsčina osvobodilasja; no za jaku cínu? Russki jej zemli snisčenny ostali do tla. Iz pojednych sel, místoček, ne ostalo nič, a što ostalo, nad tím narod vozvernuvšijsja, horen'ko zaplakal: hevtam komin iz murovanic, a s derevljankach holovni, s ovočnych derev spalenny pni, dahde i čorny mury iz jednoj-druhoj cerkovcy ....

Krasivy lísy našich Karpat, srubanny, zdremuzgany kuljami kanonov, a pod pnjami, holuz'jem množestvo trupov; bídnych, nesčastlivych molo-

dych mužčin tílesa, kotorych materi, ženy, díti, Boh milostivyj znat hde, može okolo Voľgi, Dnípra, ili pri Tisí, Dunaju, abo v tiroľskich horach, ili pri Rhejní, Oderí s plačom moljatsja za ich . . . zdorov'jem! Ci najdut ich hroby dakoli?

Luki, orny zemli, pasviska, sady, funduši, ulicy místoček, lísy hlubokimi perekopami, krista-križom peresíčenny. Kto bude tu i koli hospodariti?

A bídnyj seľskij narod? — Ne ostalo im nič, lem tí rjandy, s kotorymi pokryli hríšne tílo svoje, slezy, žaľ i tot funduš . . . . cílkom pustyj! Ba dahde ani ne poznati, hde stojala chata dakoli!

Hde že podítisja? Ni chaty, ni chlíba, ni odeždy, ni hrošej! . . . . .

A, odnak vozvernutsja na ispustošennu rodnu zemlju. — Povylízali iz pesčer hor, iz pod zemnych dir, pivnic, hde ukrylisja pered kuljami, pered smertju . . . . vozvernulisja, vyschnuty ot prevelikoj nuždy, s horjačkoju otčajanija vo očach, domoj. Domoj? — Prehribajut popel, ruiny i hljadajut hranicy fundušov svoich, a sbivajut koliby protiv vítra, ot dožďju prolivnoho.

I tí, kotory na doľnyj kraj spaslisja, takže vozvertajutsja. — Ich ne mohla zaderžati lípša dolja plodorodnych storon Madjarsčiny; z lastočkami i oni vertalisja meždu svoi hory, lísy. Hory im ostalisja, no lísy nít!

Ta, vot tu ich rodnyj kraj, hde vesennyj vítor, meždu vítvami hudit, šepče, rospravljat im o starinnych časach, svobodnoj pradídnoj Podkarpatskoj Rusi; hde ptički veselše, a znakomy písni spívajut, a potoček uspavajuči čerčit. To ich ro-

dinnyj kraj, to ich otčizna! — U-horska Rus'!

Podkarpatska bitva najstrašnijša, najkrovavša byla. Makenzen spas Madjarov, so svoimi Prussakami, ale zemlja Rusinov propala snisčenna.

LXIII.

ARKO, s otcom Stefanom i s Bertu, prišli v stolične místo. Sčasťje ich! Vicišpana avtomobil uže pered dverjami ožidal; v narodnych i vo vojennych spravach, otchodil s domu, v provodí boľše oficerov i činovnikov.

Otca Stefana Bogdan i Marka Furman, choť jak spíšilsja, prinjal. Marka, kotryj pro važnosť obstojateľstv, v svojej ciloj starodavnoj uniformí javilsja, predstavil i oficerom, jak člena stoličnoj rady, rospovivše im, paru slovami i jeho historiju. Ibo Marko i pri svojej starosti, v svojej starodavnoj, no pyšnoj uniformí, po pri skromnoj bojevoj odeždi oficerov, krasnu figuru pokazal.

Podžupan barz žaloval, tak otca Andreja Bogdan, jak i Bertu, i udostovíril ju, že jej otcu ničeho ne stanetsja.

— "Panove moi, prošu vas, povernijtesja spokojno domoj. Ja v imeni stolicy, tak samo i episkop vaš, vse možlivo zdílali, žeby otec vaš, panna Bogdan, čím skorše dostalsja na svobodu. No, čerez nesčastlivu žalobu, kotoroj pisatelja, nadíjusja, v korotkom časi izslídujem, osobenno že pro jesče nesčastlivšu statju pojavivšusja v "Verchoviní," tak ministerija, jak i vojennyj sud, ruki imíjut povjazanny. Ibo sija staťja veliku senzaciju

zrobila, v cílom kraju. Oni chotjat vašoho otca, ot žaloby cílkom očisčennoho, s cílu česťju vypustiti na svobodu. No níkotory svidíteli, pered invaziju, poutekali na neznakomy místa, níkotory že na frontí suť, — pro to provaditsja izslídovanije, tak pomalu."

— "No, ja konečno choču vidíti mojeho otca, i jeho potíšiti!"

— "Vpered uspokojaju vas, panna, že vaš otec ne zatvoren v obyknovennoj temnicí, no svobodno chodit, lem budovlju suda, ne svobodno jemu ostaviti, a nuždu ne terpit v ničem; s nim zaobchodjatsja, jak s čestnym čelovíkom i svjasčennikom!"

— "No, on odnakože plínnik, i ja dolžna jeho vidíti!"

— "Vašu dítinsku ljubov i vírnosť vysoko cínju! No, prošu vas, panove, putešestvije teper', pre mužčiny civiľny, nesnosimo tjažke, a ne to pro molodu dívčinu. Na povozkí sovsím ne vozmožno. Dorohi zanjalo vojsko, a želíznicu, privoz municii. A ni píšomu čelovíku ne vozmožno idti dorohoju. A, pri vsích pasportach, každa straža požadajet legitimacii. Pri každom mostí i v každom selí, jak vchodite i koli vychodite, sered drahi zastanovljat vas. To, nevozmožno! Na trenach tak samo. Vy do Košic nedobjetesja za tyždeň. Posluchajte mene: napišiť, panna Bogdan, pis'mo vašemu otcu. Opišiť jemu vse, što vy slyšali ot mene, a potom ožidajte terpezlivo otca, do sčastlivaho svídanija."

— "Ja konečno choču vidíti mojeho otca, choť

by píchotoju prichodilo mní idti ko nemu!" — Plače Berta.

— "Teper' i to ne vozmožno, choť i ja by sam chotíl, ibo poka pasy vaši vystavljat, mine dva-tri dni. No jesli uže konečno chočete, vpered dovídajusja, ci ne pereselili vašeho otca na druhe místo, a tak daju vam pasy sam vystaviti, i zašlju ich činovstvenno na imja otca Stefana Bogdan."

I pri tom ostalo. Podjakovali podžupanu i poprosčalisja s nim. A tak pošli do episkopa. I episkop to same im hovoril, a udostoviríl ich, že otec Andrej, v korotkosti vysvoboditsja. Episkop, sam posítil otca Andreja. On dlja obstojateľstv dobrí čuvstvujetsja.

Začím uže neskoro bylo, perenočevali u znakomych, a druhij den' povernulisja nazad.

Berta išči tot samyj večer', napisala obširnoje pis'mo o vsem; potíšuje jeho i umoljaje, žeby spokojnyj byl, ne staralsja, ne mučilsja: nevinnosť jeho vyjdet na verch, a v korotkosti pojdet posítiti jeho, lem pasy polučat.

No Andreju Bogdanu pisal i episkop, i sam vicišpan, žeby zaboronil svojej don'ki putešestvije, pri takich tjažkich obstojateľstvach. Pasy podpisanny stoličnym i vojennym urjadom, až o tyžden' polučili, s povídomlenijem podžupanna, što otec Andrej pereselennyj ostal v Pjaťkostely, pered hlavnyj vojennyj sud, hde jeho sprava, na kotoroj tak on, jak i sam episkop pritomny chotjat byti, jak najskorše okončitsja. Povídomljaje ich o tom, že pisatelja žaloby vyslídili v osobí, byvšaho pisarja, Falušija, kotoroho i pro množestvo druhich

oklamstv, a osobenno že pro špionstvo, v temnicu vsadili. Že ne byl povíšennyj, to pro process Andreja Bogdana stalosja.

Prosit Stefana Bogdan, daby požďali s posíščenijem otca Andreja v Pjaťkostelach, do hlavnoho perehovora, i tohda daleku dorohu, pod jeho nadzorom, lehkše okončat.

Prišlo pis'mo takoj ot otca Andreja, dolhe, prekrasne, jake lem jeden dobryj, ljubimyj otec može, dlja uspokojenija dítiny svojej napisati. — Tatko protivitsja jej putešestviju; s tím lem jeho by nespokoili, ibo on by strašenno staralsja o nju, za cílyj čas putešestvija. On zdorov, dobrí zachodjatsja s nim, i spokojnyj, ibo znajet, čto jeho donečka v dobrych rukach. Pozdorovljajet vsích, až i Evku.

Berta, jak znala, kto zradil jej otca, takim hnušnym, podlym sposobom, kto prines na nich stoľko žali, nesčasťja, horen'ko plakala, iz han'by, že takomu bezsovístnomu, zlobnomu čelovíku, raz dovírjala. A až strach obhornul ju, jak sobí pomyslila, že v jaki ruki byla dostalasja, jesli ne sija vojna, — a što ju ožidalo bylo, iz storony seho podljaka, jesli ju otec, isči zavčasu, ne vysvobodit iz jeho ruk, i ne otveze do stryka Stefana. A pro nju musit teper' tak terpíti!

LXIV.

T JURKA prišla jedna poštova kartka, ot Gorlic.

— "Hurra! Gorlicy! Alexij Bogdan, moj oberlajtnant, pozdorovljaje otca Stefana. Cíluje vaši rodičeski ruki, i sestry: Jurko— lajtnant, vladílec zolotaho kresta."

Staryj pročital, pyšno i radostno vyprostilsja, ide k žení, kotora s dívčatami razhovorivala. Pohlaskat jej sídu holovu i pocíluje v lice:

— "Popočko moja, othadnij, najnovšu novinu!" — A žartovlivo skryl kartočku syna, za chrebet.

Don'ki okolo otca, sej dvih kartku vysše holovy, i veselo naderalsja s ljubopytnymi svoimi díťmi:

— "No, kto othadne, tomu obícuju i pol carstva mojeho, choť pravi ja ne Irod!"

— "Ot Jurka!" — Kričat dívčata i podskakujut za kartkoju.

— "Jaki muderkini! Ale, što piše, to othadajte!"

— "Zdorov!" — Kričit Marta.

— "Jaka mudra! Pravda že zdorov, choť i ne pisal! . . . . Cílkom inše! . . . . No, po pervyj raz . . . po druhij raz!" — Licituje. — "Kto othadat?"

Ne othadali. Moljat, prosjat otca, žeby im dal pročitati . . . . Jak pročitali, až sviskujut ot radosti.

Dveri otvorjatsja, klopkan'je ne počuli, i vstupit

Berta. Uľča i Marta bižat k nej, cílujut, obertajut ju:

— "Bertus', Bertus', velika novina pro tebe!"

—" Tatko vysvobodilsja?" — Prositsja ona zradovanno.

— "Isči nít, ditja moje, no v korotkosti vozvernesja domoj." — Potíšuje ju Marko.

— "Brat tvoj Alexij, sta! imenovan oberlajtnantom."

Rosplakalasja. Tak .... brat ostal oberlajtnantom, a otca jej otečestvo, za kotre brat žiťje svoje žertvuje, v temnicí deržit! Jak že tu možno radovatisja? Vzjali meždu sebe, rozhovorjali, potíšali, tak serdečno, že i jej nadežda na skoruju svobodu ožila, i radosť, nad uspíchom brata ljubeznaho, zablestíla v očach.

— "Mamo, díti, naš Jurko ostal lajtnantom, a k tomu, isči i zolotyj krestik!" — Hovorit Marko ...

— "Uľčo!" — i sposmíchujesja na nju, — "ja štos' i pro tebe imíju" — i vytjah iz pod huni pis'mo Javora, i otdal jej.

— "Dnes', dorohen'ki moi, radosť pro nas. Mamko! Povolajte na večerju i farskich. Dostojno by posvjatiti uspích našoho Jurka! Takoj sam idu pozvati ich."

Uľča choče so svoim pis'mom pojti v svoj pokoj, no mati hovorit jej:

— "Ditja, ne chotíla by jes' pis'mo pered nami pročitati? Ta i on uže naš!"

— "Mamko, trudno bude. Jesli što žalostne piše tohda iz žali, a piše níčto vesele, to iz radosti plaču. Ne milo sluchati take čitan'je."

— "Lem probuj, ja by tak rada posluchati jeho mudry slova." — Prosit mama. Posidali. Uľča rostvorit pis'mo, zaljublenno pritisne k ustam, a čitat:

— "Doroha nevíston'ko, moja, Julija! — Sotki kilometrov meždu nami, no ja, s dušeju i s serdcem s mysljami vsehda pri tobí. I v samom doždju kuľ, tvoi oči svítjat mi i provadjat mene. Što by ja byl bez ljubvi tvojej, bez tvoich molitv, v tom žiťju užasa? — Oj, jakij ja blahodarnyj tobí, za ljubov' tvoju, za tvoi mily rjadki! Davno ne bylo vozmožno. Tjažela služba zanjala mene, bez vseho otpočinka. Ne uvíriteľno, što može jeden čelovík snesti?! Chudoba, želízny mašiny vypovídjat službu, a čelovík perenese i ne vozmožnoje. Byli sedmicy, koli cíly dni ne mož bylo kusok suchoho chlíba sjísti, a ni pohar vody ne bylo, a denno jednu hodinu čelovík ne imíl otpočinka. — Hde verchom, hde avtomobilom, den' a noč' v službí. — Jak ja tobí uže pisal, prosilsja na front... otpočiti! No sklamalsja strašenno. — Jak professor imíl spokojny noči, porjadnu posteľ, čistu odeždu; a teper' cílymi sedmicami, ne ležal v posteli, i blažennym čuvstvujusja, jesli časom udastsja mi, na solomu ljahnuti; a v dvuch tyždnjach raz pereblečisja. A ja pri generaľnom štabí služu! Štože prichodit snošati tím, kotry v rjadach,trenčach ispolnjajut službu? Teper' ostal imenovan v majora, ne pro svoju chrabrosť, no pro nedostatok oficerov.... čemu odnakož očen' radujusja, pri moich dvadcať-osem lítach! — Zdorov, chvaliti

Boha, i djakovati tvoim molitvam. O sebe ne imíju što boľše pisati."

— "Oj, dítočki, što to za čelovík! A ni ne pochvalitsja, jak druhij!" — Hovorit mama, a s radosti oči uterat do fartucha. Oni uže čitali iz gazet, že jeho duchapritomnosti mož djakovati, čto cílyj generaľnyj štab, ne upal v plín', pri nespodívannom attakí kozakov, i pro to dostal otlíčije vysokoje, znak pochvaly — signum laudis — i vozvyšen byl v majora. Uľča čitajet daľše:

— "Ja znaju, što tebe, dorohaja moja Uľčo, interessuje i sama vojna. Ne možeš' ponjati strach, nesčasťje, jake sija vojna prinesla na narod. — Sej strašnoj bor'bí narodov historija s krovavymi bukvami budet napisanna. A na každoj storoní zaznačenny budut sotkami, krovavo prežity, i trohateľno preterplenny sud'by tysjačej: končina, zamordovannych ne vojennych mužej, — smerteľnyj vopľ snasiľstvovannych ženščin i dívušek, — horesť prestrašennych dítej .... stonan'je chvorych i starych! Taka to strašna lektura-čtenije bude, že naši potomki, lem so stydom budut ju čitati, i ne schotjat uvíriti. Stydatisja budut svoich otcev, kotory na nich taku han'bu, jak naslídstvo ostavili! — A na listach historii teperejšoj vojny meždunarodnoj, izčislenny budut zvírstva, žestokosti, na jaki ne možut spsobny byti, a ni sami dikuny v Afrikí, — zvírstva, kotory čitatelju vybjut na čelí pot užasa! A meždu pročim, opisovati budut muki, stradanija dítej, samotnych dítej ostavlennych bez otcev, bez materej, bez chaty, be zkuska chlíba, štoby utoliti hryzusčij holod, bez odeždy, s kotru

by zakryli svoi ot zimy trjasusčisja slaby-molody tíla, bez posteli, hde by strach, holod, zimu, vypočiti, a na korotkij čas svoje nesčasťje zabyti mohli! A dolja strašna ich roditelej, ich srodstvennikov, ich nesčastlivych sester, v toj historii lem massovo, voobsče spomnetsja, pre neizčislennoje množestvo, čtoby potolkovali: jak mohlo to statisja, že toty díti ostali bez pokrovíteľstva, bez ochranenija, samy na sebe; samotny, ostavlenny na svití, jak polova, jak smiťje-smetki na rastoptannoj stodolí boisča!

— "A, teper' moliserdny ljudi, pani i panove, členy spomahateľnych obščestv, pri pomoči officerov i voinov našich, s místa na místo, iz sela na selo putešestvujut i iz meždu rozvalin, iz lísov, pesčer soberajut pohibajusči životy. A, sostavili inventar-spisok bídstvija, bez vsích trohateľnych opisanij, bez daľšich žalob, jaki do neba vopíjut o mesť, o vosplačenije! Do teper' spisali my inventar šesť tysjač dítej: sirot, žebrakov, ba storaz horšich, jak opuščennych žebracskich dítej. Ibo dítina žebraka, imíje roditelja, a choť lem dakoho díduš'ja, — a, ne vidílo tí neizrečenny, hnušny nasiľstvija, užasy, jaki pered ich očami otihralisja, s ich materjami, sestrami. Tí siroty soberajem teper'. Užas, jakij ty sobí predstaviti ne možeš', dorohoje serdce moje, jakij ja byl ne uvíril nikohda, jesli mi ich, hde-tam ostavšisja staruški s plačem i so strachom, sami ne byli rospovídali, jak očevidcy! — Ja prosilsja sam sebe .... teper'? To vse teper' mohlo statisja, v dvadcatom víku? — Oj, nevístko moja, po zaključenii pokoja, taki užasy

vyjdut na verch, o jakich v časach našestvija tatar, turkov svít ne slyšal. A to vse ne indijcy, ne nigry, tatary, kafery i proči zastupniki civilizacii i svobody, kotorych protiv nas, naši vrahi vprovadili v Europu, ne oni, no civilizovanny europejcy nadílali, s pozvolenijem a s časti i pri učastvii svoich officerov."

— "Poznakomílsja s odnym slavnym čelovíkom, s pisatelem i poetom švedskim Aage Madelungom*), kotoryj našu bor'bu v Karpatach, jak riporter, lično prožil, vidíl, až do samoho osvoboždenija Haličiny. Išol s vojskami našimi, iz sela na selo, po místam on vidíl sije strašnoje i nepotrebnoje razorenije; on slyšal, značil sobí, vsí skarhi, žaloby isči pozostavšichsja ljudej, o čem i pisati bude. On hovoril mi:

— "Ja ljublju Haličinu!" — I ja poljubil ju, jej tichij, skromnyj, nesčastlivyj narod. — Slyšal ponosy, žaloby ich, protiv samych soplennikov svoich, jak oni, hde odno, hde druhe pravlenije vojennoje, t. j. hde Austrijakov, hde Rossijanov, iz partijnoj nenavisti, poduščali protiv mužej druhoj političnoj partii; i sami otdali množestvo nevinnych, katam v ruki, na smerť! Neuvíriteľno! Zaprodavali jeden druhoho, iz partijnoj nenavisti, kohda i sama vojna, stoľ žalosti, stoľ nesčasťja nanesla na nich, na ich bidnyj kraj! Neuvíriteľno! — Ach, jaki vy sčastlivy, što Boh pomiloval vas, ot invazii izbaviteľnoj, po kotoroj tu ne ostalo nič,

*) Pereňal opisanije sije, iz reporta samaho pisatelja: Aage Madelung. K.

lem ruiny horodov, spalenny sela, a po berehach i dolinach hroby tysjačami. S níkotorych sel, isči i teper' kuritsja, a žaľ-plač halicskich osiročennych dítej, — kotorych mamy, sestry, pod rukami zvírskich soldatov propali, a ich oboronjajuči starikistaruški, pod kolbami soldatskimi pohinuli, — s tím dymom dvihajetsja vo vysotu! — My idem vpered pobíditeľno; no koli že okončitsja sija vojna? Ci sud'ba Boža isči ne ispolnilasja nad narodami? Kto by to znal? — Pocíluj ruki našim roditeljam, i našu sestričku Martusju, a buď spokojna, može čerez doľšij čas, ne polučiš' ot mene izvístije. Utrom idem daľše, kto znajet, koli prijdem, snova k otpočinku? — O Jurka ne slyšal nič, ni o Alexija, oni na druhom krylí, a daleko ot hlavnoho štabu, hde mene služba zaderžuje. Otdaj moj poklon otcu Stefanu i jeho paní; a ne zabuď na moi dítočki školny! — Teper' iz daleka často pamjataju na nich, ibo oni neizhlaholanno sčastlivy, stotysjači raza sčastlivši, jak ich maly brat'ja i sestry, v nesčastlivoj Haličiní i na Verchoviní. — Cíluju tvoi ručki, i serden'ko tvoje, — lem molis' za mene! Tvoj ljubjasčij Stefan." — Vsí sidjat tichon'ko i rozmyšljajut. Jest' o čím!

Pis'mo Javora pročitali i Bogdanovym, kotry prinjali zaprošenije Marka. Marko primítil:

— "Otče, vy v tom imíli pravdu! Ja ne viríl našim gazetam, ni ne uvíril byl nikomu, jesli to vse, ne "naš Stefan" piše! Molodyj, no serjoznyj čelovík, jakich malo. A jak ljubit díti, pokazuje jeho pis'mo. Na skoľko protivilsja jeho prinjati,

jak seľskoho učitelja, v moju prostu familiju, na stoľko teper' ja hordyj na neho!"

A Marko, kotoryj nikohda ne pil nijakij napoj, teper' sam pošol v pivnicu, vynes stare tokajske vino, kotore išči v pivnici svojeho pokojnoho testja, jak otkupil majetok, složil, i každyj s neho musil piti, až i samy dívčata. — A radostnyj, veselyj byl, jak dakoli v molodosti svojej, a jesli by ne Bertus' i ne žaľ za otcom, to može by s radosti i zaspíval sobí.

— "Uľčo, dítino, jesli Boh laskavo pozvolit mi dožitisja tvojeho vesílja, to pervyj tanec s toboj, vyprošu sobí ot mojeho majora!"

Na to uže, i Berta musila smíjatisja. Uľča s potíchoju priobícala pervyj tanec svojemu otcu, i oči jej zaplyli radostnymi slezami:

— "Lem by Hospoď Boh, zdorovoho priprovadil jeho nazad." — I pritulilasja, jak by o pomoč', k mamon'kí svojej.

— "Marku, a ja ne vyprošaju sobí tanec, ibo uže nohi ne poslužili by, no tí, naši holubčiki, musjat mi na vesílju zahrati tak, ... pamjateješ', jak tohda na svjatyj vecer'?! Ja tohda poljubila mojeho budusčaho zjatja; ibo kto znat tak čuvstviteľno ihrati, tot ne može podloho serdca čelovíkom byti!"

— "Oj, oj," — podskakuje Martusja i kljapkat v doloni, — "mi ne raz prisnijetsja tota muzyka. A ja jeho tohda pocílovala, a ni sama ne znaju, jak mohlo somnoju statisja? A, potom strašenno stydalasja sama sebe, až do toho časa, jak uže ja znala, što on moj šurin (švoger) bude." — A tak

smíšno spovídalasja, že vsí smíjalisja s nej. Otec Stefan pozríl na svoju Tan'ku, i žmurknul na nju, jak by jej hovoril:

— "Jesli by ona mohla byti Alexijeva?"

A, Tan'ka porozumíla muža, vstala i poljubila totu nevinnu veliku dítinu.

— "Otče!" — Hovorit veselo Marko, — "jak že to bude, što ja staryj vyslužennyj, penzionatnyj husar, ne lem zjatju svojemu, no isči i samomu synu saliturovati mušu?"

— "Tak to, brate Marku, na svítí teper'. Tak i so mnoju. Ja staršij seľskij svjasčennik, mušu svojemu molodomu episkopu povinovatisja. Svít dlja molodych, my v ich uspíchu, v ich sčasťju nachodim radosť!"

LXV.

TRI DNY| pered rozberan'jem suda otca Bogdana, jeho don'ka Berta, a na jej pros'bu, žeby sama, bez ženskaho suprovoda ne musila byti, otec Stefan i Marko, vzjali so soboju i Uľču:

— "I tak lem víčno doma sidiš', dítino, ne chodite nihde!" — Hovorit jej mati.

— "A škola?"

— "Zastupit vas, Uľčo, staryj učiteľ." — Otpovídat otec Stefan.

— "Ho-ho-ho!" — Strachatsja i smíjesja Uľča. — "Nevozmožno otče! Ta, vot on by ne znal, što s nimi začati. To mudry díti, oni by lem posmíški robili iz staroho čelovíka."

— "Ja tja, Uľčo, zastuplju!" — Obícuje Marta.

— "Dobrí, a jesli by tjažko išlo, tohda rospustite dítvoru, zaprete školu, na moju otvíčateľnosť." — Dispensuje Otec Stefan.

Pustilisja v dorohu. Odnakože to ne tak išlo, jak v pokojnom časí. Drahi, što meždu obyčajnymi obstojateľstvami, byli zrobili za šesť hodin, teper prišlo im putešestvovati, ba lízti, jeden cílyj den' i noč'. Tak, až druhe rano prijíchali v Pjať-kostely. I to lem episkopu i vicišpanu djakovati. Oni musili svoimi sudovymi pozyvami i pasportami usposobiti podorož' i místce vyhodnijše

pre vsích zapevniti; bez sudovoho pozyva, ni místce ne byli polučili v otdílach vojskom perepolnennych.

Želíznica, v služby vojennoj stoit; otpravlenije personal'nych pojízdov, zavísit ot toho, ci linija ne zanjata vojskovym transportom. Místcami pojízd stoit i po dvi-tri hodiny, a otpravlen ne može byti. Na každoj stancii žandarmerija perezerajet pasy putešestvujusčich, isči i samych vysokich oficerov. Vicišpanu dopilosja, i na jednoj stancii merzko hovorit žandarmu:

— "Sčastlivyj, kto ne musit putešestvovati!"

— "Vy myslite, pane podžupan, že pro nas to velika prijazn'? My lem prikazy verchnosti ispolnjajem!" — Otpovídajet žandarm.

Za pomoč' vicišpana i episkopa, Marko s otcom Stefanom, inym sposobom otvdjačilisja. Oni prinesli so soboju jídla: šunku, kurjatinu, kolači, chlíb, pro dívčata kavu, až i fljašku tokajskoho vina; čto vse na stancijach ne mož bylo polučiti. Takim sposobom podorož' ich, okončilasja ne shor'ša, ne terpíli nuždu.

Isči pered processom, s polučennym pozvolenijem, posítili otca Andreja v temnicí. Ot mísjacov, pervyj raz vidíl don'ku svoju; a ona byla jeho a ni ne poznala. Pod tími mísjacami, choť pravi nuždu v ničim ne terpíl, a stavu jeho sootvítno, s učtivosťju zaobchodilisja s nim, no duševno mnoho stradal; sostaríl, shorbilsja. Berta objala šeju jeho i hor'ko plakala:

— "Oj, što zrobili s toboj, taten'ku moj milyj?" Jedva mož bylo ditja uspokoiti.

Process okončilsja skoro. Na sudebnom proizvodství, pritomnyj byl i staryj notar "Janči bači", kotoryj s nimi na tom samom pojízdí putešestvoval. Jeho svidíteľstvo dramatičeskí okončilosja kohda meždu slezami otpuščenije prosil ot otca Andreja, za jeho nevinno preterpivší muki, v imeni cíloj stolici s hnušenijem, s merzosťju pokazal na pisarja, kotoryj s želízom na rukach, stojal meždu četyrmja voinami, jak na pričinu vseho. No sud Božij dostih jeho, za zlobu, za podlotu. — Jemu nikohda ne bylo prišlo na rozum, a ni najboľšoho svojeho vraha, nevinno obžalovati, ne to čestnoho otečevstvu svojemu vírnoho muža. Pri tom rospovíl i žaľ, istinnu ljubov vírnikov, jak Bogdana arestovali, i trohateľne ich prosčanije ot neho.

V pis'mach iz Rossii ne nachodilosja ni najmen'šoho podozrínija dostojnoje, vpročem uže barz davno byli pisanny, a cílkom ličnoho soderžanija byli.

Episkop svidíteľstvoval, že v staroslavjanskom jazyku, koroľ "carem" nazyvajetsja, a pri službach Božich, v služebnych knihach, na Uhorsčiní, tak spomínajetsja, tak samo i vo svjatom pis'mí.

Vicišpan svidíteľstvoval, že dlja informacij svoich podčinennych urjadnikov, otec Andrej Bogdan, vsehda lojaľnyj, čistoho charaktera, narod ljubjasčij horožan byl.

A, tak prišol rjad na samoho pisarja. Sokrušennym serdcem, vírno vse ispovíl pered sudom. S kačmarom židom seľskim, vydumali sije merzkoje dílo, ibo nadíjalisja, že z imínija otca Andreja za žalobu, nahraždenny budut. On napisal žalobu,

poddílal pis'mo s imenem notarja, i pribil činovstvennu jeho pečať, — on chotíl podpaliti parochiju, — on podal staťju do gazety "Verchovina," — on naustil narod, žeby vykrali parochiaľnyj dom, — on vysvobodil faľšovannymi svidíteľstvami nískoľko voinov iz pod služby, i za to vyder ot nich mnoho hrošej, — on s židom špionoval pro rossijske vojsko, no i tích oklamal, a im vydumanny informacii zasylal, čerez žida; žida dostihla ruka Boža, pijanny kozaki, dobili i vyhrabili dom jeho; a jak pisarja švindlerstvo, rossijskij komandant obačil, utek v lager madjarskoho vojska, hde jeho zaarrestovali. Až i k tomu priznalsja, že vojennych vdovic i sirot hroši pokral, zatail. A to vse podrobno ispovíl, ne vykrašivalsja, nič ne utaíl. Jeho priznanije veliku senzaciju vyzvalo v sudí tak, že polkovnik, jak predsídateľ suda, ne moh vozderžatisja izjavlenija:

— "Stoľ podloty, zloby, razvratnosti, u jednoho čelovíka, za čas mojej dolhoj služby, isči ne skusil, ne vidíl, no a ni ne slyšal!"

Isči stoľko čuvstva bylo u pisarja, že o Bertu ne spomínal ni slovom. Obernulsja k otcu Andreju i dvih k nemu okuty ruki svoi:

— "Ja znaju, že ja zaslužil smerť, i ot nej nikto ne možet spasti mene. Pro to, pro miloserdije Boha, molju vas, otče vsečestnyj, i panna Bogdan, jesli vozmožno, otpustiť mi vsju tuju horesť, krivdu, škodu, kotru ja s podlosti na vas nanes. Ne kleniť mene, za tí misjacy stradanija, pered oltarem, kotoromu služite. Zloje kamaratstvo molodosti mojej, priprovadilo mene do toho. Pozvoľte

mi pocílovati vašu nevinnu ruku, v znak vašeho svjasčenničeskaho otpuščenija. I vas, pane notar', molju, otpustiť mi!"

A slezy pokajanija istinnaho pokatilisja jeho blídymi licami. Otec Andrej podal jemu ruku, v znak otpuščenija.

Sud uvoľnil ot vsej žaloby, otca Andreja i za nevinnoho vyholosil, a s učtivostju pustil na svobodu. Predsídateľ suda vojennaho, a s nim i jeho dva sotovariši sudii, tak i prosekutor vojennyj, podali ruku Andreju Bogdan, s udostovírenijem svojej radosti, nad jeho nevinnosťju i polučennu svobodu. Berta s radosti nad osvoboždenijem svojeho otca, za cílyj čas, tichon'ko plakala. A tak ostavili sudovyj terem. Podžupan s episkopom pojíchali v Budapešť, Andrej s bratom, s Markom, s dívčatami vertalisja domoj, k nim priključilsja i Jančibači, kotoryj iz radosti nad vsím, dobrí iz skory ne vyskočil.

Premier-minister, graf Stefan Tisza, jak kaľvin, dobrodušno otnošalsja k cerkvi vostočnaho obrjada i Rusinam Podkarpaťja, prinjavše v audiencii podžupana i episkopa, strašenno nehodoval protiv podozrínij i prenaslídovan'ja Rusinov, v ostrych slovach. Podžupan predložil jemu, čtob činovstvennym izjavlenijem udovletvoril (zadosťučinil) oskorblennomu russkomu naseleniju i jeho plínennym, snevažennym voždjam. Premier, kotoroho: "želíznoj ruki ministrom" nazyvajut, otpovíl:

— "Pri takom oskorblenii, nijake pis'mennoje udovletvorenije ne vystarčit, osobenno teper', koli seho naroda lojaľnoho i samych klerikov, dobro-

voľno služaščich v špytaljach vojennych, na osnoví faľšivych donešenij, internovali! Nít, ja sam pojdu na vaši storony i pered urjadnikami vašich žup i zastupcami naroda, sdílaju udovletvorenije, i lično pereprošu sej dobryj narod, za oskorblenije! Peredajte, prošu Rusinam vsím moje pozdorovlenije. Vse vozmožnoje choču dlja nich sdílati!"*)

Andrej pojíchal do brata, zabyti i otpočiti. Zdorov'je jeho siľno poterpílo, vo vjaznicí. Eva, jak uvidíla svojeho gazdu, shorblennaho, blídoho, schvorovannoho, takoj na dvorí objala jeho kolína, a hor'ko plakala, že ne mož bylo ju uspokoiti:

— "Dobrí Evko, ditja moje, teper' uže ja doma!" — I pohlaskal jej holovu.

Druhij den' po sudí, tí samy gazety, kotory raspinali otca Andreja Bogdan, "moskovskimi rubljami podkuplennaho zradnika otečestva," — po cíloj krainí rospisalisja o sudí, i predstavili otca Andreja svítu, jak najlojalnijšoho, najvirnijšoho syna otečestva, a "mučenika podlosti čelovíčeskoj." Ostro protestovali, protiv takoj lehkovírnosti sudovoj, hde čelovík, o kotoroho nevinnosti, uže vpered cílyj svít: jeho znakomy, jeho praviteľstvo, jeho predstavlenny, tak svítski, jak i cerkovny, udostovírenny byli, tak dolho, čerez mísjací v tjurmí, bez vsjakoj pričiny, zaderžan i mučennyj byl. — Napadali ministeriju, sud vojennyj, pravlenije stolične, uhrožali s interpellacijami v parlamentí, — a nikto s nich ne moh ponjati, že jak to mohlo

*) To historičeskij fakt, dlja polučennych informacij. Sej minister, byvše kaľvinom, blahoželateľno otnosilsja k Rusinam. I ispolnil svoje obíscanije.

tak na dolho otvlečisja jeho osvoboždenije, v takich tjažkich časach, kohda na každoho člena narodnostej krainy, otečestvo veliku potrebu malo!

Putešestvujuci, na tom želíznom pojízdí, jak poznali Bogdana na trení, dlja jeho v gazetach pomíščennoj fotografii, ovacii robili jemu, každyj usilovalsja, choť lem ruku s nim stisnuti; a Bertu, jak don'ku martira za otečestvo, veličali.

Tak, že na poslídi, to baržej smerzílosja Bogdanovym, jak sama tjurma! — Publika, s osobennoju vnimateľnostiju divovalasja na staroho Marka, v jeho starodavnoj uniformí s otličijami, a jak doznalisja, što i vo gazetach opisanno bylo, že jeho zjať major, a syn lajtnant, pro chrabrosť dekorovanny, formaľnu ovaciju robili jemu. S kvitjem ich obložili, osypali; a žandarma, kotryj ich passporty požadoval, publika byla iz trenu vyšmarila.

Riportery, v každym místočku, prisídali do ich pojízda i vyprošali, intervovali ich. Im to vse, na veliku obtjažnosť bylo; no što robiti?

Falušija, sud vojennyj, osudil na smerť: motuzom, na šiben'. A po dvadcať četyrech hodin i vypolnili na nem sud.

Uľča, mamí i sestrí, cílu podorož' opisala, rospovíla, cílyj sud:

— "Vírujte, mamočko, škoda toho molodoho čelovíka. Siľnyj, krasnyj mužčina, schopnyj, talentlivyj. A, že tak nizko upal, takim isporčennym moh statisja, ja nijak ponjati ne možu!"

LXVI.

TYŽDEN' za tyždnem perechodil, minulsja. Andrej Bogdan išči vsehda u svojeho brata. On, kotoryj za žiťja svojeho, nikomu nikoli ne byl na obtjažnosť, teper' bezčinno sidit u brata. Što jeho hryzlo, nespokoilo. Takoj v pervych časach hovoril švegeriní svojej:

— "Tan'ko, švegerinko, jesli vy taki hostiny vyrabljati budete, to ja uteču ot vas!" — Žartovlivo hovoril ,smíjalsja, no pravdive čuvstvo, mysľ iz holosa jeho možno bylo vyčuvstvovati. On ne znal zakryvati mysli, čuvstva svoi, ne byl politikerom, ne znal pretvorjatisja.

— "Jaki že hostiny, švogre? To jíme, što i pered tím. Tota tarelka supy, kusočok mjasa, takoj iz svojeho dvora, a k tomu ložka horochu, kapusty, ili inoj pribočnoj stravy? My vsehda tak propitalisja, pro tebe nijaku premínu ne robime."

— "Andreju, brat moj! Ty sobí žiťje svoje sam robiš' tjažkim. Pro što že ne uspokoiš'sja s obstojateľstvami? Ja s tvojej bratskoj laski prišol k tomu chlíbu; tjažko prichodit tobí s neho jeden kusok prijati? Koli ty mi tot kusok desjať raz, jakim-takim sposobom, zaplatiš', vynahorodiš'; hde to, hde inše kupuješ', prinosiš' v dom."

— "Ale, bídna Tan'ka tvoja, trapitsja, sujetitsja s nami."

— "Ja, švogre? Otkoli vy tu, nič mi ne potrebno robiti. Pred tím, ja sama varila, prjatala. Teper tu robotu, Eva končit za mene, a Bertusja ne dast mi a ni sohnutisja; vse sama zaobstarajet. Ja, jak dajakij hosť, prechožusja, otpočivaju sobí."

Andrej, na čas snova uspokoilsja. Chodil do Marka, kotoroho poljubil, jak svojeho rodnoho brata; a jak ljubiteľ hospodarstva, uže na razsvítí po polju perechodilsja; radovalsja urožajam krasnym, a po stoľ mísjačnom zatvoreniju, polnymi hrudjami vdychal v sebe zdorovyj, čistyj vozduch. Pohljadal na polju Marka, rozhovorivali o minuvšich časach ich molodosti, o politikí. Marko rospovíl jemu cile žiťje svoje, a jesli dobroj djaki byl, episody iz svojej molodosti, svoju vojennu karieru. Takim smačnym, naturaľnym sposobom, že ne raz veselo, smíjalisja, cíly hodiny peresidíli v bujnoj traví, v cholodku derev.

— "Pro što, otče ne idete zahljanuti na vaše imínije? Ci to zasíjanno, ci ostali polja pustymi bez gazdy?" — Prositsja raz Marko.

— "Brate, Marku, ne možu otvažitisja. Žadosť za moimi poljami, za lísom, za polevačku, chvorym dílajet mene, no ne možu. Jak že mi vstrítitisja s moimi byvšimi vírnikami, kotorym ja stoľko dobraho robil, čerez cíle žiťje moje, a oni tak nizko, tak podlo, otplatilisja mi, v dni mojeho terpínija, — vyhrabili, snisčili mi vse!" — I stonal vozdychal ot horesti, ot žali nad neblahodarnosťju.

— "Tak, otče, naš narod svoim dobrodíteljam, za ich žiťja, ne znajet otvdjačitisja, blahodarnym byti. Učtit ich, i slavit, dorožajetsja s nimi . . . po smerti, koli iz davnoj minuvšosti, už lem jak legendy svítljat pered jeho pamjaťju . . . Odnakože, otče, i don'ka vaša želala by vidíti svoje rodne místce, a hrob materi svojej."

— "Daleko, Marku, a ni povozku ne mož pojídnati."

— "Povozku? Vot, tu moja; na druhij tyžden' obojdusja bez nej."

Hospodarstvo, pro ne dostatok čeljadi i robotnoj chudoby, sperva tjažko išlo Markovym. O žen'sku čeljaď ne bylo tjažko. Ne jedna ženščina, gazdynja, osobenno, kotoroj muž pohib na vojní, jesli dítej ne bylo, radníje išla služiti, jak mučitisja, holodovati doma. V Ameriku ne bylo vozmožno vyvandrovati.

A kotorom gazdovství boľše molodych chlopcev, neobvjazannych služiti pri vojsku, nachodilosja, tí očevidno bohatíli, hde rozvažna, energična mati gazdynila. Vse dorožalo, veliku cínu imílo. Maslo, syr, jajca, drobizg: kurjata, husi, tak sadovina, zelenina, dobryj otchod imíli v místí. Vse mož bylo prodati.

Hospodar', ne mat na što hroši vydavati, sam zaobstarat sobí vse. Hde invazija Rossijan ne znisčila sela, tam dobrobytije načalo. Nužda lem po místam velika, hde iz hotovych hrošej prichodit žiti činovnikam, remeseľnikam, kotorym ot najmen'šoho vse za hotovku potrebno sobí priobrísti.

A hrošej u nich, pro vojnu, pro nedostatok zarobka, malo; ne vystarčit na samyj chlíb.

Marko, vyprosil sobí ot pravlenija vojennoho, na vručenije stoličnoho urjada, na čas poľnoj roboty, šesť plínnikov, i polučil tri pary konej; ne bezošibny, no do pracy sposobny.

V samom selí, tridcať plínnikov bylo po hospodarstvach, pod komandoju odnoho unter-officera. Plínniki, nočami v baraku, na siju cíľ ustrojennom prebyvali, a dnem pracovali po hospodarstvach.

Tichi, porjadny mužčiny byli, poslušny, pracovity, proischodjasčii iz gubernii poltavskoj, vsí hospodarski syny. Pod korotkim časom dobrí porozumílisja s narodom, kotoryj ich poljubil, pro skromnosť i čestnoje spravovanije.

Pod-oficer ich strašenno ostryj čelovík byl, pod vojennym pravlenijem deržal ich, ibo on byl otvíčateľnyj za nich. Ne poterpíl ni najmen'šij neporjadok, osobenno p'janstvo meždu nimi. Dlja svojeho zvanija, mašinistom byl, a v poslídnich časach, pered vojnoju, nadzíratelem robotnikov, v jednoj moskovskoj fabrikí. Vpročem obrazovannyj čelovík.

Marko so svoimi "moskaljami," jak ich narod nazyval, po bratski zaobchodilsja, rad s nimi razhovorival. Znal každoho po imeni, jeho proischoždenije, familiarny obstojateľstva. Vsí ženaty i semejstva, díti imíli v otečeství svojem. Jesli níčto vraz robili, to bez spíva ne mohlo byti. Marko rad sluchal ich krasivy malorusski narodny písni.

— "Otče," — hovorit Andreju, koli raz tak

sluchali ich spív, — "mi viditsja, choťaj tí písni isči nikoli ne slyšal, što oni mi znakomy. Jak by zvuki ich rodny byli s moim čuvstvom, a holos tích písen', jak by spívali v mojej tekučoj krovi, v mojej duší."

Voiny-robotniki, vysoko považali Marka, i nijak ne mohli ponjati: že jak to vozmožno jednomu prostomu chlopovi-mužiku, v takom bohatství žiti, jak moh jeho sobí priobrísti? A pered panami taku česť, považan'je sobí vydobyti?! A, pri tom vsem, tak on, jak i jeho žena, odívajutsja skromno, jak druhi prosty seľski mužiki?!

V nedílju i v svjata vsí "moskali" maršírovali v cerkov', pod komandoju svojeho unter-officera, a po službí vernulisja v kasarnju svoju, iz kotoroj a ni jednomu ne bylo pozvolenno, v selo zajíchati. Marko svoich robotnikov v nedílju bral do sebe na obíd, razom s unter-oficerom, a s nimi i on sam obídal i veselo razhovorival.

Sovsím ljubilosja im na Uhorsčiní. No svoj rodimyj kraj, jeho plodorodnosť voschvaljali i krasotu svojej rodnoj zemli; no, ne voschvaljali zaostalosť ich hospodarstva, nedostatok škol.

Vyprosili pozvolenije otca Stefana, žeby nedíljami službu Božu oni mohli otspívati. Krasno, harmonično spívali. — Chor Javora rozsypalsja, propal.

* * *

Otec Andrej, ríšilsja isči raz pojti vo svoj prichod s don'koju, poprosčatisja s mohiloju svojej pokojnoj ženy. I predprinjal sobí, vyprositi u epi-

skopa druhu parochiju, abo s dakim promínitisja — počerjatisja, ibo bez díjstvija, prazdno daľše ne moh vyterpíti. Imínije svoje chotíl prodati, a místce svojej molodosti, na vsehda ostaviti.

Jak vychodila s nimi povozka iz dvora, Eva pribíhla k Bertusí, uterajet oči do fartucha i prosit:

— "Naj že mi tam pozdravjat moju panju!" — A dolho prizeralasja za otchodjasčimi.

Episkop laskavo prinjal Bogdana, i imenoval jeho v sovítnika eparchiaľnoho. Bogdan poblahdaril episkopu za vse, za otcevsku starostlivosť podčas jeho plínenija, no imenovanije ne prinjal. On choče, jak prostyj seľskij svjasčennik i na daľše služiti narodu. Polučil pozvolenije mínjatisja s dakím, ili novu parochiju sobí vyprositi.

Prišli v selo ich, zahnal na parochiju. Vse pootvorjanno, okna povybijanny. Spustošenno vse, jak by ktos', mesť svoju bezhraničnu, i na samych budinkach chotíl byl vypolniti.

Iz stodoly jedna storona vorot chibila, a druhu polovinu, vísjasču na jednoj zavísí, víter poduvoval: škripíla, jak by plačem. Do fary dožď pretíkal, dvor zaros burjanom. Vošli v komnatu. Jak Berta porozzeralasja, holosno zaplakala! — Otec pohlaskal don'ku:

— "Ne plač', ditja moje! Lípše pro nas, že "lem" tak stalosja jak jesť! Ja vysvobodilsja; a tebe, holubočku moj, Boh takim čudesnym sposobom ,takimi dorohami osvobodil ot nesčasťja, ot propasti! Teper' už razumíju, i blahodarju Boha. Tak dobrí, moje ditja!"

Što tam v izbach vidíli, nad tím mož bylo

zaplakati! Potrepanny mebli, pusty stíny, vybity oblaki (okna), vylamanny dveri, rjandy, sklo, boloto po kostki, i stíny sboločenny. Tatary ne mohly byli osnovnijše snisčiti. Dorohoho oríchovoho rostjahovačaho stola dví nohi vylamanny, svalennyj ležit sered izby; šafy, kasni porozbíjanny; iz velikoho zerkala, lem rama zaboločenna. A proče hde podílosja? Bílizna prekrasna, isči pokojnoj Bogdanovoj domašnjaja robota, zavísy, zaslony, stolove sklo, graty, ukrašenija, obrazy? Jednoho starostlivoho usilovnoho žiťja praca! — I to, što našli po izbach, lem žandare pozberali po selí!

Andrej vstupil do svojej komnaty, do kancelarii: bjurko potrepanne, posmotrit na stínu, hde jeho pokojnoj ženy obraz vísil. — místce porožne, a s ramy obraza, slomlenny kuski na podlozí. Jalsja za čelo i zastonal.

— "Vrahi čelovíka, domašni jeho!" — Hovorit sv. pismo. Otcu Andreju jeho vírniki!

— "Poď, dítino!"

Ohljanulsja po izbam isči raz; vzjal za ruku don'ku, a pošli na cmintar'; chotíli poslídnij raz, s mamku pobesídovati. Pomolilisja na kolínach, sjali na lavočku, pod traurnymi verbami, i otdalisja myslenkam svoim smutnym. Andrej v duší svojej hovoril žení:

— "Ne hnívajsja, že boľše ne prijdu k tobí, ženo moja. Ne možu tu daľše ostati. Ja lem hríšnyj i surovyj mužčina. Otpustil zradu vsím, no serdce moje ocholodlo k nim. Daremna byla naša rabota, daremno chodila ty po ich chatach, posí-

sčala chvorych, kormila ich; daremno chodila naša don'ka, pil'novala díti chvorych, odívala ich, spomahala bídnych. V čas nuždy, nesčast'ja, tak otvdjačilisja nam! Vse byl jem im prebačil, otpustil, no že i tvoj obraz zničtožili, to im zabyti ne možu, ne choču! . . . Poždi isči malo, i ja prijdu k tobí ne odolha; no otpočiti na vsehda, tu pri tvojem boku . . . . Ne zabuď dorohaja moja, na totu dítinu našu, a zachran' i syna tvojeho!"

Do toho časa smotríl na hrob. poka lem prosčateľny slezy ne zatmíli jeho oči. Ne spodívalsja, že tak tjažko prijdet jemu otberatisja, ot toho maloho hrunka, pod kotorym jeho žena, mať jeho milen'koj don'ki i syna otpočivajet, koli on bez vseho rozmyšljan'ja hotov byl ostaviti imínije svoje, pracu cíloho žiťja svojeho, ot hroba tjažko prišlo prosčatisja na vsehda.

Iz cmyntarja ticho, pomalu išli selom, do notarja.

— "Taton'ku, smoť len, seljane utíkajut v chaty, kryjutsja pered nami."

— "Dobryj znak, holubočku moj, stydajutsja nas. Isči jesť čuvtsvo v nich."

Notarij i žena jeho, vdjačno prijali ich, i zaderžali u sebe na noč'. Notarij porospovídal im o vsem. V ich selí, ne bylo boľšej bitki, lem men'ši perepalki forpostov, pod čas kotorych, vseho tri hospodarstva shoríli, meždu nimi i chata Šestački. Bomba udarila v nju i roznesla budovlju, s babiskoju vraz.

Kasateľno vyhrablenija fary, žandarmerija na ostryj prikaz, izslídovanije deržala. Jedno na druhe vyvolovali. Pospisovanno vse, do poslídnjaho

kuska, što i kto ukral. Pisar' im ne lem dozvolil zaberati vse, no isči nahovoril, sam provadil ich, 'bo inače moskali jednak spaljat parochiju. Bíliznu on porozdaval sam dívkam, nevístam. Vse ocínenno, i každyj dolžen zaplatiti to, što vzjal.

To samo bylo i po druhich parochijach, kotorych svjasčenniki, pered invaziju spasalisja bíhstvom na doľnyj kraj, ili v rezidenciju episkopa. Očen' s malym izjatijem jak vozvratilisja, nič' ne našli iz zarjaženij svoich. S materij mebeľ s obtjažok, dívki, ženščiny pošili sobi: lajbiki. Vyhrabili zarjaženija i tích dvuch druhich svajščennikov, kotory za zradu vlasti, takožde arrestovanny byli.

— "Pro to tak skryvalisja pered nami, jak my selom išli!"

— "Ne pro to ,ditja dorohoje," — otpovídat notarijuška Bertí, — "ne pro to, že škodu zaplatiti musjat, no stydajutsja strašenno: jak pozrjat oni v oči vaši, kohda vozvernetesja? — Klenut toho nesčastlivoho Falušija i žida."

— "A što ja prizabyl, obraz vašoj pokojnoj našol ja v jednom kutí," — hovorit notarijuš Bogdanu, — "rama rozlomlenna byla, no obrazu, čudesno, ne stalosja nič. Očistil, poobmyval polotno; teper lem v novu ramku zapraviti nado," — I pokazal čistyj, cílyj obraz.

— "Chvala Bohu!" — Vzdychnul Bogdan. — "Vse ja otpustil tomu neblahodarnomu narodu, lem snisčenije obraza, mojej pokojnoj, nít! Teper' i to pominulo! — Djakuju vam za lasku serdečno."

Razhovorivajut o vsích udalostjach poslídnjaho

''Ne daleko, takoj tu pered nami.'' ____ Str. 95.

časa, vstupil rychtar' selskij, k otcu Andreju. Plakal s radosti, jak privítalisja:

— "Pane prevelebnyj! Boh miloserdnyj i spravedlivyj! — V jamu, kotru podly ljude im hrebli, sami popadali. Oj, my dobrí zname, že tjažke serdce majut na nas! Ta jak by nít? Krivda prevelika, jaku im selo naše zrobilo! — My s moju staru, tak díti i vnuki naši, ne možeme Bohu predjakovati, že s mojeho obystja, nikto ne byl tohda na farí. Pisar' takij čas vybral na totu merzku vec, koli ja doma ne byl. Bo ja byl tam porubal dakoho!"

Do takoj zlosti vbesídovalsja, staryj rychtar', že až s pjastukom bilsja po hrudjach, a može byl i so zubami zakrežetal, jesli by byl boľše i siľníjši imíl!"

— "Pane prevelebnyj, ljude chotjat ko nim prijti, i ich pereprositi. Už byli tu byli, no bojatsja i strašenno han'bljatsja. Naj nam zrobjat lasku, naj otslužat na zavtra službu Božu, a tam nam povídjat svoj sud. Každyj zaplatit im do grajcara, jaku lem škodu zrobíl, lem naj nam otpustjat! To ja ich serdečno prošu na to!"

A jak vidíl rychtar', že otcu Andreju slezy pokuljalisja starymi licami, prikljaknul ko kreslu, na kotorom Bogdan sidíl, jak by k ispovídi, stiskal jeho ruku i hovoril:

— "Otče, taj oni znajut, jakij to naš narod! To vozrosly díti, na kotorych pozor treba davati, a ich na každym kročaju dozerati, žeby dajaku psotu ne narobili. Spustiť s nich oči, lem na chviľku malu, už dašto vystrojat. — Lem jeden

"havkač" naj sja meži nich zamišat, uže sja dajut zbalamutiti, perevesti. A potomu sami sja kajut nad glupostju svoju! Díti, otče, stary díti!"

— "Rychtarju, priď zavtra po obídí, povju ti, što i jak myslju zrobiti. Pered obídom mušu isči zajti do pana namístnika."

Po otchodí rychtarja, hovorit notarij, ibo i on byl pri razhovorí:

— "Vsečestnijšij otče, svjatu pravdu mat sej čelovík. Lípše ne mož charakterizovati sej narod, jak on jeho opisal: vozrosly díti, na kotorych každyj kročaj merkovati treba, i kotory jeden "havkač" zbalamutiti može."

Druhij den' Andrej pojíchal do dekana, kotoryj, jak najblizšij susíd vysluchoval parochiju jeho. Ot neho to same slyšal:

— "Ne ostaviť ich! Ostan'tesja i daľše pri nich. Vy jedinyj, kotoryj teper' potrafit ich na dobre poprovaditi."

— "Ja teper' isči tílesno, duševno slabym čuvstvujusja; do jakohos' časa nesposobnyj služiti."

— "Ja hotov zastupiti vas, do konečnaho vašeho ríšenija."

Vozvernulsja ot dekana otec Andrej, a prositsja Berty:

— "A ty, holubočku moj, jak mysliš'?"

— "Jak ty zrobiš', taton'ku moj! Mene lem mamon'ka bezpokoit; jak že ona ostanesja tu sama, bez vsjakoho prismotru?"

Otec Andrej ne otpovíl nič, zadumanno vyzerat oknom, k cintirju.

Večerom Bogdan s tím otpravil rychtarja, že

druhij den' otslužit službu. Bertusja proskury uže upekla k službí. Opredílili šestu hodinu na službu Božu, žeby isči imíl čas, nazad vernutisja, i narod ne chotíl v poľnoj robotí zaderžati.

Cíle selo shornulosja v Cerkov', ubraty v svjatočnu odeždu. Pered cerkovju nikto ne ožidal na otca Andreja, prichodjasčoho s don'koju, i s panju notarijušku, lem sam rychtar'. A v dorozí každyj tak merkoval, žeby dajak ne vstrítitsja so svjasčennikom. Až i notar' prišol s nimi, jak protestant; teper' pervyj raz perestupil, ot stoľku lít, poroh sej cerkvi.

Ljude stydalisja i ne znali, jakim sposobom pristupiti k nemu, pozdoroviti jeho.

Po sv. Evanhelii, otec Andrej koroten'ko prehovoril k nim, bez zlosti, bez hníva, bez skarhi; lem po holosí bylo merkovati, že serdce isči ne premohlo žaľ, oskorblenije.

— "Tjažko prichodilo mi snošati temnicu, kohda ja pered moju sovistju cílkom nevinnym čuvstvoval i znal sebe, jak o tom i vy udostovírenny. No terpínija prinjal bez roptan'ja, bez narikan'ja, jak zaslužennu pokutu, karu za moi vídomy i nevídomy hrichi. — No, kohda ja v najvekšoj nuždí mojej, v najboľšoj tjažesti žiťju mojeho, operalsja na vašu pomoč', na vaši molitvy .... vmísto toho doznalsja, što stalosja v domí mojem! .... Tohda prichodilo mi upasti vo otčajanije, pod žalost'ju. — To byla najtjazša hodina mojeho dolhaho žiťja ....!"

L'ude pospuščali holovy, uterali oči; nikto ne smíl pozríti na besídnika:

— "Ja ríšilsja boľše ne vernutisja meždu tí stíny, hde mene po dolhoj službí mojej, take snevaženije potkalo. A, že naprotiv toho, ja dnes' otslužil za vas službu Božu, tím chotíl vam zasvidíteľstvovati, što ja ne lem propovídal, no i sam deržu, na što nas Spasiteľ naučil:—'i ostavi nam dolhi naša, jakože i my ostavljajem dolžnikom našim'—no na svoju han'bu mušu priznatisja, že mi to ne tak lehko prichodilo! . . . . Što prinese budučnosť? Lem Boh milostivyj znajet! — Ja vam iz serdca otpustil, za oskorblenije i škodu . . ."

Ne jeden myslil sobí: lem by nas dobrí vykričal, i nam by lehkše bylo!

Po službí cílyj narod shornulsja pri cerkvi okolo otca svojeho. Choť lem dotknutisja jeho chotíl každyj. A osuždajut, izjavljajut sebe:

— "Otče, naj mi otpustjat, i ja byl tam . . . ."

— "Pane prevelebnyj, naj sja ne hnívajut, naj prebačat, i ja byla tam . . . ."

Natisk takij byl okolo Bogdana, že rychtar' musil zakročiti i prohanjati ich ot otca Andreja. A Bogdan myslit sobí:

— "Vozrosly, stary díti!"

LXVII.

T JURKA davno ne prišlo nijake pis'mo. Marko ne malo staralsja. Usilovno perezeral, spis' imen poranennych, ubitych i propavšich na polju bitvy, no imja svojeho syna, nihde ne našol. Što take, že choť kartočku ne zašle, korotko, po svojemu obyčaju:

— "Zdorov!"

Teplyj lítušnij den', k večeru sidit Marko v besídkí so svoimi don'kami, jak prinesli poštu. Kromí gazet, dva pis'ma prišli dlja nich, jedno ot Jurka, a druhe ot vicišpana.

Staryj nervozno rozderat kopertku Jurkovoho pis'ma ,hljadat okolo sebe okuljary; zabyl v komnatí:

— "Pročitaj Uľčo! Oči slaby, bez okuljarov uže ne vižu."

Uľča čitajet:

— "Dorohi moi roditeli i sestry! Davno ne pisal. Poslídnu kartku iz špytalja zaslal, jak poranennyj, žeby vy ne ustrašilisja, jesli imja moje najdete meždu ranennymi. Ne chotíl nespokoiti vas daremno. Teper' uže slava Bohu, vse ko lípšomu. Druhij den', po velikoj pobídí pri Gorlicach, jednu važnu, sil'no ukríplennu poziciju, ariergard rossijskich vojsk, otčajanno boronil, zasčisčajuči otstup holovnoj armii. Brigada, ko ko-

toroj i naš regement prinadležal, polučila prikaz, poziciju siju, stojasču nam v dorozí, na každyj slučaj zanjati. Kanony s obíich storon strašenno hremili, i pro mašinovy puški vraha, naši šturmkolony, povtoriteľno ostali snisčenny. Lem s jednoj storony byl pristup vozmožnyj, po-pod jeden lísikom pokrytyj berežok. No, v tom lísiku bylo ukryte vojsko, kotore nas flankirovalo, s boku bralo pod ohon'. Oberst naš vyzval volunterov, protiv seho nepristupnaho verška, ibo tí, kotory na dobytje sej opasnoj pozicii podnjalisja, svoje žiťje, očevidnoj smerti posvjatili. Jesli posčastitsja im, tohda zolotyj krest i vyšij čin vo vyhljadí, — vsí podminalisja. Oberst vybral mojeho lajtnanta Alexija Bogdan ,slídovateľno i ja išol s jeho otdílom, s vyberannymi našimi husarami. Zavidíli nam vsí! Nikto ne viríl, že pozicija tak siľno obsaženna.

— "Taton'ku, Mamočko, to čudo bylo! Ja opisati ne možu, ne znaju, — a ni uže ne pamjataju, jak my tím berežkom, v dožďju kuľ, mohli v horu dostatisja. Alexij s karabinom s odnoj storony otdíla, a ja s druhoj, vpered. Uže na pol drahi, Alexij polučil kulju v líve pleče, karabin vypal, on zachvijalsja i upal; no pozberal vsí sily, skočil na nohi, vytjah revolver, a dalej provadil nas šturmom; tretina uže s nas upala. Jak husary, iz daleka, vidíli, že Alexij upal na zemlju, daremnyj byl prikaz i signal polkovnika, vsí bíhom rušilisja za nami, hornista zatrubil šturm, a husary s krikom: — "hurra, vpered," — no i tak byli my vsí propali, jesli jeden komandant naš, ne ver-

žesja s boku na lísok, i ne vozme s flanku, pod ohon' neprijatelja, o mnoho siľnijšaho, jak my sobí predstavljali. Neprijateľske vojsko, meždu dvumja ohnjami v zamíšateľstvo prišlo, no odnak boronilisja herojsko.

— "Otče, mamko, poka žiju, ne zabudu ríznju! Chlop protiv chlopa, tí ne prosili, sii ne dali pardon. Tohda, na Alexija verhlisja dva voiny, jeden s bajonetom skolol jeho v bok, toho isči sam zastrílil, a druhij kolboju, može na pjať kroki pred moimi očami, udaril upadajusčaho Alexija .... poka ja tam pozríl, jeden officer dvih na mene revolver svoj, no, v tom okomhnutju, kolba našeho husarja rozbila jeho holovu, a tak kulja ne v moi hrudi, no vysše kolína potrafila mene jak ja upadal, isči stoľko uvidíl, že Alexija sluzasčij, kotoryj iz boku svojeho pana nikohda ne chotíl ustupiti, s rukoju zaderžal udar. — Ja utratil pamjať, i ne prišol ko sobí, až v špytalju. Tam mi rospovíli, daľše tečenije bitvy, jak uže prišol k pamjati. My šturmovali urkíplenne místce, kotore dva regimenty sibir'skich stril'cev, najlípše ich vojsko, boronilo. A jesli ne bavorska artillerija, kotora zavčasu obačila naše nebezpečenstvo, i s veliku silu, a s točnostiju načala paliti na prekopy neprijatelja, v samy ich rjady, to my byli do poslídnjaho čelovíka pobity ostali! Perša nímecka bomba, v najhustíjšij otdíl udarilo, a za neju cíly salvy posypalisja, što našim dodalo smílosti, vospalilo ich vsí sily. — No nakoli píchota prišla nam na pomoč' bor'ba uže majže okončenna byla, ... pjať sot plínnikov prinesli so soboj naši, a zemlja

pokryta byla mertvymi, míscami pobity kupami ležali, tak naši, jak i neprijateli. Jak hovoril mi štab-líkar', že take krovave sraženije v toj vojní ne vidíl. No što najvažnijše, našim vojskam doroha otvorilasja. Pobída naša, odnakože ostala doroho zaplačenna; našeho regimenta, tretja časť upala, ili tjažko ranenna ostala, men'ši ranenija, jak primírom moje, a ni ne rachujuči.

— "Polkovnik v raportí vychvalil regiment, a množestvo polučilo otličenija, meždu nimi i ja sam, jak iz Gorlic na kartočki pisal, i jak v korotkom časí uvidite. Služasčij Alexija, po imeni Joann, a jak on sam seba nazyvajet: Janko, kotoryj u otca Andreja doľšij čas služil pri konjach, ne otstupil a ni na prikaz líkarja, ot posteli svojeho, uže oberlajtnanta. Dal slomlennu ruku zavjazati, a ne leh v posteľ, jak druhij byl zrobil, no den' a noč' stereh svojeho pana.

— "Bídnoho Alexija rany tjažki byli, čerez tyždni bez pamjati ležal. Sam hlavnyj líkar' ne mnoho nadíi imíl, k jeho vyzdorovleniju. No siľnyj jeho tílesnyj sostav, i molodosť, a k tomu neocínennyj dozor i vysluha našich sester, ot červlenaho kresta, spasli jeho.

— "Oj, stoľko blaha, potíchi prinošajut, tí blahorodny duši, bídnym, tjažko ranennym, umirajuščim voinam? Iz pervych domov aristokracii proischodit ne jedna, a pod imenem odnozvučnym: sestra Anna, setra Helen, ili što jej krestnoje imja, grafinja, baronessa, bohatych ljudej, officerov vysokich ženy, don'ki ukryto vysluhujut, pod ostrym pravlenijem vojennym, bez vynahorody, bez za-

platy, iz ljubvi k Bohu, k bližnemu, k otečestvu, v špytaljach .... To čudesno! Ja i do teper' ne možu rozumíti, jak oni, priučenny k prijatnomu žiťju, k bohatstvu, k vyhodí, roskošu, jak lem možut siju tjažku službu, s taku otdannosťju vypolnjati?

— "Taton'ko, vy porozumíjete, že bitisja, borotisja, rany udíljati i prinimati v rvenii boja, hde čelovík i na smerť prizabude, ne tjažko, no, strašenny rany stonajusčich vymyvati, bezpamjatnych chvorych piľnovatí, umirajusčim oči zatvorjati, tjažka robota i pro surovoho chlopa!

— "Alexij, jak pervyj raz otvoril, pri pamjati oči, same perše uzríl pri sobí svojoho Janka, jak s radosti na cílu tvar' smíjalsja na neho choť slezy lem tak kuljalisja jeho licami,, — a takoj deržal pred Alexija vafen-rok, na kotoryj sam prišil starostlivo i druhu zvízdu oberlajtnanta, i zavísil zolotyj orden chrabrosti. — Alexij s porazumlenijem pozríl, usmíchnulsja i sejčas zaspal zdorovym snom. Štab-doktor veselo hovoril:

— "Teper' uže dobrí; ruču za jeho zdravja!"

— "Nyní isči jedna tjaželosť pered mnoju. Ja až teper' doznalsja što otca Andreja Bogdan, za zradu otečestva arrestovali. Ci okončilsja process jeho, i jak? Ne moh doznatisja. Sam oberlajtnant kotoryj jeho arrestoval, rospravljal mi vse. Jak že povídomiti jesče sovsím slaboho Alexija, o tom? Dnes' pervyj raz vyprovadili my jeho, s Jankom, v ohorod špytalja. Janko takožde polučil serebjannyj medal i jednu zvízdočku. Líkar' hovorit, že o

tri tyždni možno jeho bude otprovaditi v roditeľskij dom. Jak to vse sdílati, taton'ku?

— "Rozmysljal mnoho, i na tom ustanovilsja, že ne ostavlju jeho do toho časa, choť ja byl moh teper' pered dvumja tyždnjami, pojti domoj, a tak priprovažu Alexija do otca Stefana. Ja znaju, što on ljubit jeho. Tam doma, potom vse prineseme v porjadok.

— "Ja so svojej storony, jak líkar' hovoril, vírojatno na doľšij čas ostanu nesposobnym dlja vojennoj služby. Noha zahoilasja mi, no v kolíní išči ne možu ju zhinati. A choť by i tak ostala, za pluhom postarčit.

— "Hde podílsja moj "Alij," do dnes' ne moh doznatisja. Regimenta našeho koni vsí zabrali, ibo my, jak píchota, brali učasť v bitvach.

— "Mnoho pisal, ibo mnoho svobodnoho časa imíju, dlja rasporjaženija svojeho; teper' sam vysluhuju okolo ranennych. O Javora ne slyšal ničeho.

— "Cíluju vaši dobrotlivy ruki i moi sestrički. Do sčastlivoho svídanija. Vaš vírnyj i blahodarnyj syn: Jurko."

— "Osmoť lem, Uľčo, koli bylo pis'mo pisanno?"

— "Dnes' dva tyždni, taton'ku! Što že teper'?"

— "Idu do otca Stefana, s pis'mom, poradimesja. Pravdu imíje Jurko, najlípše, že Alexija priprovadit do otca Stefana; cíla familija bude vjedno .... A ty, popočko moja, što hoveriš' k tomu vsemu?"

Katuša pouterat oči:

— "Stože hovoriti? Choť by Jurko, už i doma byl! — Ne darmo mučili mene taki tjažki sny! No, ne dokučala vam, s moim nespokojstvijem."

Uľča rastvorila pis'mo vicišpana, v kotorom zaprošenno Marka, na slídujusčij tyžden', na sessiju stoličnu, v osobennosti že, ibo choče s nim jednu ličnu spravu obhovoriti.

Marko pojíchal do otca Stefana, pročitali pis'mo Jurka, i sejčas telegrafovali Jurkovi, žeby s Alexijem, jesli lem vozmožno, prišli do Stefana; no žeby vpered izvístil otca, koli ich majut ožidati?

Vozvernulsja iz podoroži i Andrej Bogdan s Bertoju neskoro večerom. Bogdanovy druhij den' pozvali Furmanovych na obíd. Bylo o čem besidovati. Same perše pročitali Andreju pis'mo Jurka.

— "Stefane, Tan'ko! Jakže my cíla familija, shornemesja vam na kark, a što boľše i s čeljadju? Alexij k tomu chvoryj, slabyj . . . ."

Na taku besídu už i staryj Marko pohnívalsja:

— "Prebačajte, otče Stefan i vy blahorodna pani naša, že ja prervu vam, i otpovju bratu vašemu . . . . Žeby vy, otče Andrej, ne musili byti na karku bratu vašemu, prijdete do mene za "išpana," i budete dozerati moich "moskaľov," Bertusju vozmu za sekretarku k sobí, ibo Uľča o korotkij čas, uže i tak začne svoju školu, — Eva i Janko prijdut do mene služiti, — Alexija, kotryj uže i tak ne malolítnyj, i ne stoit pod vašim rasporjaženijem, otec Stefan laskavo prijme v hosti.... Perebačajte, otče Andrej, jesli by mi moj brat osmílilsja što take skazati, jak vy, to vírujte, že ja

by strašenno pohnívalsja, i roskričalsja. Jesli brat brata ne spomože, tohda škoda na svítí žiti."

Andrej pri vsej psotí, smíjalsja.

— "No, brate Marku, svjatyj pokoj!" — Podal jemu ruku.

A tak porospravljal Markovi, što i jak našol doma!?

— "Ja tak myslju, otče Andrej, že teper' uže vaša dolžnosť, vosprijati vašu parochiju nazad, ne lem pro imínije vaše, no i pro samych vírnikov. Znate što, otče? Mi tak viditsja, že vaš syn Alexij, illuzii svoi o vojenskij stav, na pevno utratit... jak doznatsja o vašom processí. Meždu tími obstojateľstvami i to može statisja, že povernesja k svjasčenničeskomu zvaniju."

— "Ja jeho boľše silovati ne budu, ni slovom, ni nahovorjati."

— "A ni ne potrebno. Ja slyšal i čital množestvo slučajev, že oficery složili pyšnyj svoj mundir, a odíli ne sebe monašesku čuhu. Tut jesť primírom sam ľvovskij mitropolita. Na takij perevorot možno spodívatisja i u vašeho syna. A choť ne schoče byti svjasčennikom, odnakož pojde na druhe civiľne poprisče, — no voinom ne ostanesja. Pamjatajte na moi slova."

Alexija dlja porady vojennoho líkarja, jak Jurko povídomljaje, o tyždeň potrebno pereseliti v rodičeskij dom; pro to Marko i o. Andrej pojíchali v horod, obstarali vsí dlja neho potrebny ríči.

Poka Andrej skupoval po místí svoi potrebnosti dlja familii, i dary bratovym, — Marko zašol na stoličnoje zasídanije, a tu nečajanna

počesť i radosť ožidala jeho. Predsídateľ sessii, nadžupan, toržestvenno otdal jemu carskoje imenovanije, pro zasluhi okolo otečestva, zemledílija i stolicy, v korolevskoho sovítnika i vojennoje vozvyšenije na lajtnanta, vní služby. Marko poslídnemu imenovaniju radovalsja iskrenno:

— "Choť lem ne budu stydatisja pered synom i zjaťjem, jak prostyj voin."

— "Smíjuči rospovídal otcu Andreju, pri obídí.

LXVIII.

LÍDUJUSČIJ tyžden', polučil Marko ot syna telegrammu, že s Alexijem sčastlivo prijíchal v místo, a druhij den' prijdut, na vojennom automobilí, domoj. Marko sejčas perešol do Bogdana, povídomiti ich. Porychtovali izbu dlja Alexija, a neterpelivo ožidali svoich voinov, tak Bogdanovy, jak Furmanovy, uže ot poludnja.

K večeru prijíchali. Jurko skočil iz automobila, sprovadil s Jankom, Alexija, privitalisja, i otdali jeho rodiní.

Jurko osil'níl, zdorovyj, krasnyj chlopak. Malo chromíl, škintal, no jemu to jakos' pristalo ne shor'ša.

Ale, jak vyzeral bídnyj Alexij? Tonen'kij, vyschnutyj; oči v jamach, lica vpaly, uniforma lem tak visit na nem, — ledva moh postojati o svoich silach. Na serdečnoje privitstvovanije otca-sestry, chotíl usmíchnutisja, no ulybka jeho, podobnijša byla plaču. Eva s kuchni prizeralasja na Alexija, no ne smíla vyjti k nemu, i uterala oči v fartuch.

— "Slabyj . . . ičsi. . . . tatku . . . . oj, sestrčiko, jaka ty velika uže, jaka sil'na . . . teto . . . stryku! . . . Djakuju Vam . . . Pozvoľte, prošu, malo otpočinuti . . . Bože moj . . . . stružennyj . . .."

— "Lem, jesli ty uže tu, meždu nami, dítino! Teper' uže vse dobrí bude!"

Dva dni pereležal Alexij na pokoju, a tak ukríplennyj vstal. Poznakomilsja s familiju Marka. Vsí sdílali na neho dobre vraženije, osobenno že Marta.

Tí dví, veseloho ducha dívuški, dlja uveselenija chvoraho Alexija, vse vozmožno sdílali tak, že Alexij solodko musil smíjatisja s nich. To byl dlja neho najlípšij lík.

— "Znajete, Alexij, ja okončila kurs zaosmotrenija chvorych, a ispyt složila. Vzjali v špytaľ, i jak uvidíla pervoho ranennoho, kotoromu pol ucha ottjali, tak ustrašilasja, što zamlíla. Ne mohli očutiti. Sam ranennyj najboľše ispuhalsja, i priobícal mi, že choť i druhe ucho otrížut jemu, boľše ne prjide v lazaret, lem žeby stoľ neprijemnosti ne narobil diplomovannym sestram .... Vírujte, po dvoch tyždnjach musili mnja domoj zaslati .... Spustitesja na mene, ja vas budu dosmotrjati i vyzdorovítesja čím skoríje, lem čtoby ja sama snova ne zamlíla. No, vy ne imijete polucha ottjato!"

Jurko zanjalsja hospodarstvom, no jesli lem na paru minut moh otdalitisja, sejčas pobíh k Alexiju, kotoryj v korotkosti pomerkoval, že Jurko ne nastoľko iz popečenija i starostlivosti prichodit k nemu, jak pro svitly sini oči sestry Alexija; ibo barz zaljublenno vzeralsja na nju.

Alexij očevidno prichodil k sobí. Poljubil Jurka, toho dobroho čestnoho, chlopca, kamarata vírnoho cílym serdcem, i serdečno želal byl s nim, v blizšij

sojuz, v srodstvo vstupiti; a vdjačno byl svoju sestru spustil na tí čestny, vírny ruki.

Po dvuch sedmicach, Alexij, uže bez vsej pomoči, perechodil s Bertu, do Markovych. Ona ne mohla prochvaliti, jak starych, tak i don'ki, a osobenno Martu. Alexij usmíchalsja i rozhovorival jej o sčedroje, vírnoje družestvo, vyslužnosť Jurka, kotoryj, lem žeby jemu vyslužiti, jeho dozerati, ostal i sam v lazaretí, vmísto pospíšitisja domoj k svojej rodiní.

Po nískoľko tyždnjach Alexij cílkom vyzdorovílsja. Iduči s Bertoju do Markovych, on o Jurka, o jeho sposobnostjach, o vírnosti hovoril, a Berta snova lem Martu vychvaljala. Pozríli jedno na druhe, i oba začervenílisja. Berta pohrozila paľcem brata, sej vzjal ju za ruku i prositsja jej:

— "Bertus'! Jeslib tebe Jurko zaprosil, vyšla by ty za neho?"

— "Jurko ne zaprosil mene, pro to ne znaju . . . A ty by vzjal Martu, jesli by vyšla za tebe?"

— "Ci ja by ju vzjal? Sestro, s radosti, ja by na holoví staval."

Veselo prišli do Markovych. Jurko pri hospodarství, a dívčata pomahajut okolo mamy. Katuša stara, usilovna hospodinja, ne znala minutku prazdno posidíti, don'ki jej na silu vyberali robotu iz ruk.

— "Mamon'ko! Sjaďte že sobí. Kto vidíl, že by my prizeralisja na vas bezdílno, a vy nam vysluhovali?"

Alexij prosto v kuchnju vstupil s Bertoju. Privítstvovalisja. Uľča sejčas hovorit im radostno:

— "Moj Stefan pisal. Nože, Alexij pročitajte jeho pis'mo; vy jeho dobryj prijateľ. Zavtra, sam tatko idut po neho, na stanciju želízničnu. Bertus', poznakomiš'sja s moim zaručennym."

— "Doroha Julija!" — Čitat Alexij. — "Koroten'ko pišu, štoby boľše moh slovom tobí rospravljati. S važnymi aktami, k vojennoj ministerii zaslan, jak kurjer, v Budapešt . . . takoj i mísjačnyj urlaub polučil. — Doroha neviston'ko moja, radostno spíšusja k tobí. V četverj rano o osmoj budu na žleízničnoj stancii. Prošu tatka, žeby zaslali po mene. Pocíluj ruki roditeljam i Martusju, a otdaj moj poklon našoj počtennoj pani i otcu Stefanu. — No, o Jurka našoho, ni o Alexija Bogdan, ne slyšal teper' ničeho. — a što znaju iz davníjša, to vse lično rospovju. Cíluju tebe i tvoi ručen'ki. Tvoj sčastlivyj: Stefan!"

— "Panna, Julija ne moh by ja pojti, s otcem vašim v stríču Javora?"

— "No, nít! Vy, Alexij, isči dolžen šanovatisja."

— "Ta, vot ja uže sovsím zdorov. Kto by moh v takom milom kruzí chvorym byti?"

— "Pozvoľte tatkovi siju radosť. On choče jeho sam, v svojem novom dostoinstvi, prinjati. To jedinka slabosť otca mojeho!" — Izvinjat otca.

Martusja okolo kuchni vo fartusí, s červennyma licami, šikujesja, rabotat, no časami prizritsja bokom na Alexija; oči ich vstrítilisja, i Alexij myslit:

— Či budeš' ty, krasavice, moja?"

Prišol Marko s Javorom i s jeho služaščim, pravi na samyj obíd. Moloden'kij, a uže major, na hrudjach dekoracii! Staryj Marko v svojej uni-

formí lajtnantskoj, šikovno, jak dajakij molodyj lajtnant, skočit s karety, veselo salutiruje pereď Javorom, i s komičnu serjoznostju pokazuje na svoich, kotory ožidajut na stupenjach kaštilja, otdavajuči raport:

— "Marko, staryj lajtnant v rezervi, meľduju pokorno, panu majoru: moja stara žena, jedna zaručenna, druha ne zaručenna don'ka, a jeden syn lajtnant, ... vsí zdorovy i v porjadku!"

S radosťju privítstvujut Stefana, a rozumíteľno, jeho zaručenna. Rospravjan'ju, vyvídovan'ju ne jesť konca-kraju. Staryj tíšitsja, dívčata vesely, Katuša radostno rozzerat s jednoho na druhe, i myslit sobí:

— "Bože, jak Ti podjakovati, že ja taka sčastliva mati!"

Poslí obída vsí perešli na faru, a tam snova načalasja interessantna rosprava, rozhovor, osobenno že, iz vojenskoho žiťja. Rospravljali tak vesely, jak i strašny epizody, prikljúčenija, jakich oni očevidnymi svidíteljami byli.

A, tak otec Andrej rospovíl svoje plínenije, terpínije, osvoboždenije podrobno. Alexij, o tom teper' slyšal pervyjraz, i velike vraženije sdílalo na neho. Zadrožal, sblídnul:

— "Tatku moj dorohij, a ja o tom do teper' ni slova ne znal, ni ponjatija ne imíl!" — I pocíloval ruki otca svojeho.

— "Tak, dobrí, synu moj! Jesli byl ty pri vojsku doznalsja, Boh milostivyj znajet, hde bylo tja ohorčenije zahnalo, zaprovadilo? A do teper'

ty isči slabyj byl, ne chotíli my tobí horesť sdílati."

— "No, tak terpíti . . . .'??

— "Tvoje žiťje v boľšej opastnosti bylo, jak moje; a odnakože Boh osvobodil tja ot smerti."

— "Tak tatku, no ja vpered znal, že ne na zabavu, no v krovavu bor'bu idu. A ty tatku, nevinno terpíl."

— "A ci ty znaješ', ci ty možeš' ponjati, i predstaviti sobí, Alexij, drahi Božii? Ci Boh ne takim sposobom osvobodil mene i moich, ot boľšoho nesčasťja?" — I malo zadumalsja, a tak hovorit dal'še:

— "Ja znaju, i vižu teper'! No, mní viditsja, že plínenijem moim, poslužil i svojemu narodu! Vozval vnimateľnosť cíloho kraja, na jeho vírnosť, i na snevaženija, jakim vystavlen jesť bezboronno. My, dolžny prijati ot Boha vse."

— "Takim sposobom i moja kariera vojenna zakončilasja!"

— "A, jesli i to lem na tvoju poľzu?" — Prositsja otec.

Syn zatich a boľše nič ne hovoril, i ne zamíšalsja v ich razhovor. Vhlubilsja v myšli svoi; znal, čuvstvoval, že otec rozdumanno vyskazal svoi slova, svoje opasan'je. Što mohlo lem byti sije "boľše nesčasťje," ot kotoroho osvobodilisja? No, v tovarišeství čužich, ne smíl oprositisja.

Druhij den' obhovoril svoje položenije s Javorom. A sej ríšiteľno radil jemu, iz boľše pričin, vystupiti iz vojska, sejčas po okončeniju vojny, i hljadati sobí novoje poprisče.

— "Vidiš', Stefane! Moi pervy mysli byli, jak

ja pervyj raz iz chvoroty vstal, že vojenske remeslo ne pro mene, ne dlja mojeho serdca. V snach, čerez dolhij čas, isči i teper' ne raz, strašenny snovidínija imíju: krov' rany, stonan'je smerteľno skalíčennych, izhasajuči oči pomerajusčich, javljajutsja mi vo sní. Ne raz uže myslil sobí, ne lípše bylo by mi pojti ot vojska, i hljadati novyj stav?"

— "Prijdi sam so soboju v porjadok. Boh podast tobí mysli i takože stanovisče, na kotore tja pozval. Znaješ', brate pristupim ko svjatoj ispovídi i k tajnoj večerí. S čistym serdcem i mysljami, čelovík dobroj voli, inšak obsudit obstojateľstva i sam sebe. I ja sam, pred važnym ríšenijem stoju!

V nedílju vsí troje: Stefan, Alexij i Jurko, isči i ich vyslužny voiny, pristupili k stolu Hospoda našeho.

Na obídí byli vsí u Markovych, a snova perežili jeden čudesnyj, milyj muzykaľnyj den'. Pered večerju, Stefan vzjal violinčel v ruki; prohrali nískoľko kuski, v provodí Uľči s fortepianom, a tak Stefan sam ihral na violinčelí svoi dumki.

Sperva trudno prichodilo, po odnom hodí bezošibočno ihrati; no jak uže s dušeju otdalsja mysljam, čuvstvam svoim, lem časami popozríl na zvoju zaručennu s ulybkoju, i ihral čudesno. S pod jeho smyka, trohateľny, serdce-dušu pronikajuči holosy prolivalisja: jak hremot, šum armatzbruja; tresk pušek, stonanije ranennych, traurnyj marč nad hrobami herojev, vosklicanije, hurra! pobíditeľnych vojsk, ... plač vdovic, sirot, materej .... nadíja pokoja ... molitva za rodinu ... ljubov' k milym ....!

Poslídni akkordy davno izhasli, pronikli, a vsí isči tichon'ko sidjat. Katuša s udivlenijem smotrit na svojeho zjatja. Marta oblapila Bertusju i s blestjasčimi očami vzíralasja v jej oči, a tak ohljanulasja za Alexijem, kotoryj vstal iz kresla i pristupil k oknu, čerez slezy vidit na dvorí jednu horstku rossijskich voinov .... ach, tak, plínniki! Sam Stefan spustil smyk na zemlju, a tichon'ko sidíl, a ni ne rušilsja, mysli jeho daleko na polju vojny letali; Uľča na paľcach pristupila ko Stefanu i pocílovala v čelo, a lem stoľko prohovorila, jak pered poldruha lítami:

— "Djakuju!"

Stefan pritis jej ruku k serdcu, pocíloval i vzrílsja na nju.

Otcy, Andrej, Stefan, tichon'ko sidjat v mysljach. Bertusja vstala, pristupila k tetí, obnjala jej šeju, sija pozrit na nju, a v jej očach polno slez. Očarovanny byli vsí; čudesny holosy, prekrasnoj muzyki plínili ich serdca, čuvstva, dušu.

Marko hovorit k otcam:

— "Taka muzyka lem pro carej, ne pro mene prostoho mužika! To isči boľše stoit, jak vse moje lajtnanstvo!"

A tohda iz dvora zazvučalo siľnoje: — "Mnohaja líta," — v mužeskom chorí, pod dirigentoju unter-oficera, spívali plínniki; no tak muzykaľno, jak sčiro, vdjačno i oduševlenno.

—' 'Jesli pani i dívčata pozvoljat, tatku i vsečestny otcy, pojdem na dvor, k našim plínnikam — kamaratam."

Postavali i išli na dvor. Uľča po pod ruku s

Javorom vpered. Rossijane pravi okončili jednu narodnu malo-russku pisn'.

Pod-officer zakomandoval svoj otdíl, peredstupil pered majora, otdal jemu raport, i prosil pozvolen'je isči níčto zaspívati.

— "Jak že vam povoditsja?" — Prositsja jeho Javor.

— "Blagodarju vaše vysokoblagorodije, chorošo. Liš toska za rodinoj mučit."

— "Nastanet pokoj s pomoč'ju Božiju i vozvernetes' domoj!"

Tak isči zaspívali nískoľko narodnych písen', i okončili svoju serenadu s mnoholítstvijem. Marko podjakoval im, a spívakov bohato pohostil. Poka soldaty na dvorí zabavljalisja, unter-oficera vzjali so soboj k večerí, hde pokazalosja, što on sovsím obrazovannyj čelovík, muzykaľnyj, znakomyj s obstojateľstvami, ne lem svojeho otečestva, no i druhich krajev europejskich. Doľšij čas prežival v Švejcarii, v Nímeččiní, dobrí hovoril po nímecki, po francuzski. Za chlíbosoľstvo i prijatnosť očen' blahodaril. Ot toho dnja, na vsehda byl pozvan, k stolu Markovych. V Moskví imíl familiju, dvoje dítoček, o kotorych nič ne znajet i nemožet doznatisja.

Tak otkomandiroval svoich v barak, s pamjaťju jednoho prijatnoho, sčastlivoho dnja.

LXIX.

ARKO pravdu imíl. Alexij s dnja na den', lípše otčuždalsja ot vojennoho zvanija. A čas približalsja, že jak cílkom zdorovyj, dolžen vozvernutisja na front.

I Javoru urlaub schodil; vse ne imil už lem dvanadcjať dnej. Osennyj, no krasivyj čas. Listja na derevach, v raznych cvítach minjalosja po lísam. Po-pri temno zelenych jelic, korony bukov červeníli, a zolotožoltoje lisťja bílych berez, pod lučami solnca, jak zoloto blestílo.

— "Tatku, ja utratil djaku k vojsku. To ne pro mene." — Hovoril Alexij otcu. — "Jesli by ne otkazali mi Martusju Furmanovy, tohda ochotno dal by ja vysvjatitisja."

— "Pro Martu? Prevoschodna dívčina. Lípšu nevístu ne požadal by ja sobí . . . Synu moj, jesli ty zvanije ne imíješ', ne čuvstvuješ' na svjasčenstvo, a lem pro jej ruku chotíl by ty dati vysvjatitisja? Tvoje žiťje nesčastlive bude. Rozvaž' sobí dítino, žeby ona pri tobí, pozdnijše, ne musila oplakovatisja! — Jak svjasčenniku, mnoho prichodit čelovíku, ot našeho naroda pereterpíti! Ne zabuď. — A jesli ty na sije ne sposobnyj, pričuvstviteľnyj, to zadovolen nikohda ne budeš', i

propadeš' moral'no, duševno, a s toboju i sija prevoschodna dívčina."

— "Tatku, ja by i tvoju volju ispolnil."

— "Bože boroni! Ja tja siloval raz, a boľše nikohda ne budu! Ty ne pro mene staroho, no pro sebe imíješ žiti. Hde nibuď oberneš'sja, ja sovsím zadovolennyj budu. Žen'sja hde chočeš' iď kuda chočeš'. No rozvaž' sobí dobrí."

Alexij pošol k Javoru.

— "Što tak za včasu, Alexij?" — Dovídujesja Javor.

— "Ja počislilsja, Stefane, s moju budučnosťju. Voinom ne budu, na front ne vernusja boľše. Vozvernusja k bohosloviju."

— "Ta . . .ak? Ta, vot ty o popovství a ni znati ne chotíl! . . . . Jak že ty mysliš' na selí, na samotí, meždu prostym narodom, bez vseho tovarišestva proživati tvoju molodosť? — Koli tebe ne tjahne a ni hospodarstvo, a ni iny seľski zanjatija? Ne prijdet-li v korotkosti, čas nezadovolenija, a tak otčajanije?"

— "Nít, Stefane! Ja cílu noč' nad tím razmyšljal; teper' načinaju poljubiti zvanije svjasčenničeskoje. — Professorom ne budu; k tomu ne čuvstvoval djaku nikohda. Hryztisja s čužimi dít'mi? — Advokatom, sudijem? Nít: boroniti vinnych, a osuditi nevinnych? — Líkarem, tím men'še: operovati, rízati rany, ... nít, to ne pro mene! Ja znaju tích zvanij i dobry storony. — Vse rozmyslíl; na konec prišol k tomu ubiždeniju, že otec moj, lípše poznal mene i moi svojstva, jak ja sam; i pro to prisiloval mene na svjasčennika.

A može byti, ja lem pravi pro to protivilsja, ibo siľno natiskal na mene svoju volju .... Stefan, teper' lem o tom raschoditsja, ci prijde za mene Marta? A ci ju rodiči dajut za mene?"

— "Na sej vopros, tobí lem sama Marta i jej rodiči možut otpoviď dati, ... a ne ja."

— "Budeš' mi, Stefane, na pomoči?"

— "Ja? ... Hm! ... Nít! ... Ja za svoje sčasťje sam borolsja, i doborolsja. Najlučše bude, jesli i ty sam prijdeš' i s tím v porjadok. Vpročem, i ja sam pered važnym kročajem stoju. Ja by chotíl, jesli Uľča sohlasitsja .... No, tebe to ne obchodit! Isči jedno, Alexij. S taku pros'bu, ty dnes' u mene, ne pervyj. Moj šurin Jurko, takže byl tu, i prosil moju pomoč'."

— "Što ne hovoriš'?" — Divujesja Alexij.

— "A možeš sobí mysliti, že Jurko ne mene svatal, ale ... tvoju sestru, Bertu. Naj lučše bude, jesli vy dvoje zaključite meždu soboju, nastupiteľnyj i oboroniteľnyj sojuz-koaliciju, na smerť i na žiťje. Po vojennomu! On naj pomahajet tobí vo zavojevanii kríposti, a ty pomahaj jemu ....! Vydaritsja vam, v duetí zakričite: hurra! Ne vydaritsja, to vzaimno možete potíšatisja. Tjahar, žaľ snošati, lehkše prichodit, v tovarišeství."

Javor seriozno hovoril, choť by dajakij vojennyj sovít obhovorivali s nim. I oba zasmíjalisja.

— "Pravdu imíješ', Stefane!"

Stefan zaprosil svoju zaručennu na prohuľku. Rozhovorivajuči išli, a ni sami ne sbačili, koli našlisja pri rubaní, hde pered ne tak dolhim časom, jahody sberali.

— "Pamjataješ', sereden'ko moje, jak my tu vstríčalisja i sberali jahody?"

— "A ty vsehda znal pojavitisja, koli ja tu byla."

— "To ne bylo tak tjažko, jak ty može sobí predstavljaješ', Julije... Vidiš', tam na berehu, velikij buk?.... Ot neho vidno ne lem na cíle selo, no i na vaš kastel. Razumíješ' uže teper'? Ja pod tím bukom končil svoi botaničny upražnenija i soberal rídki rastliny, a hljadal motylej, t. j. peresidíl za bukom cíly hodiny.... a jak moj svítlyj motylek, iz kaštilja vyletíl, na svobodnyj vozduch, ja približalsja k místu mojej nadeždy, k rubaní, — ja dobryj stratega, — vojennyj duch uže tohda sidíl vo mní, no na moju žaľ, tatko naš, jeho tohda ne znal, i ne chotíl ocíniti, — so strategičnym prichodom približalsja ko krípkosti, a tak, s nespodívannym napadom, pobíždal....

Hovorit serjozno Stefan, a Uľča s jeho komičnoho predstavlenija, solodko smíjalasja.

— "A pamjataješ' daľše? Koli ja, jak mnimyj zavojevateľ, pri nohach kríposti, radostno steral pot iz čela mojeho, tohda javilasja sudľba, v osobí našeho tatka, pered vchodom raja... hoj, hoj!... vmísto ohnennaho meča, s kljubakoju v rukach... i pokazal mi prjamu dorohu v izhanije!.... Nikoli ne čuvstvovalsja v žiťju, takim nesčastlivym, jak tohda, koli tatko djakoval mi za kompaniju i otzyvalsja na moje utruždenije... hej, kotre ja sobí dones sidjači, a ožidajuči pod bukom na tebe.... Oj, ale bo i znal tatko prezriteľno i zimno pozerati na čelovíka!... huh!... prichodit mi ohljanutisja, ci i teper' ne ide za nami!"

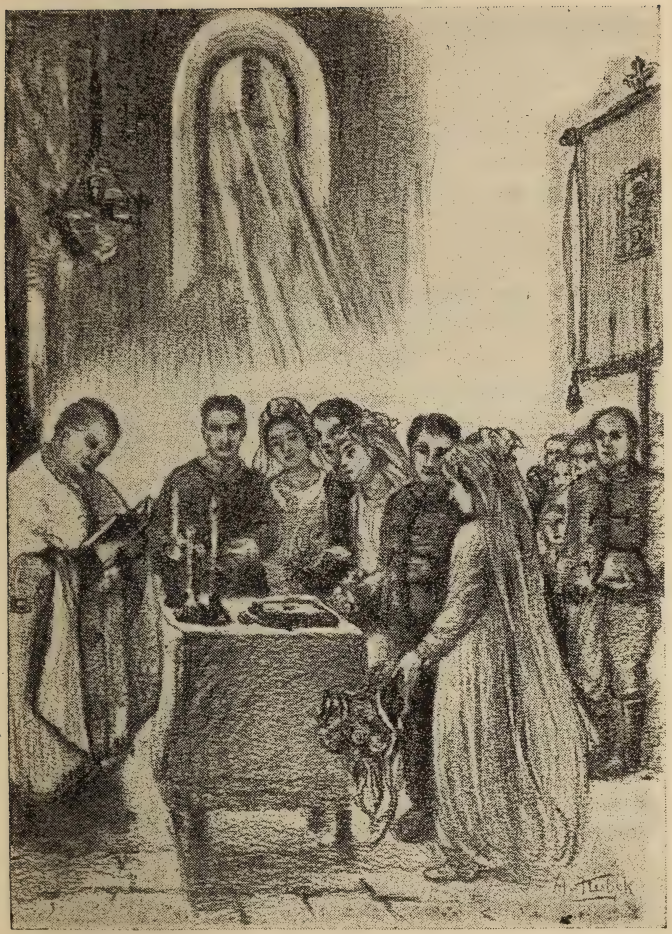

O. Stefan v tichosti pozdaval tri sčastlivy pary. --- Str. 177.

— "Ní . . . ní . . . teper' už nít. — Teper' uže tak teplo pozerat na tebe, že i ledova hora rostajala by sja, pod jeho zrínijem. Prjamo hrodyj na tebe!"

— "Holubočku! Moj urlaub uže koroten'kij; što skažeš' na to, jesli by my teper' pobralisja? — Ja by chotíl znati, že imíju pro koho žiti, pro koho borotisja!"

— "A ci vozmožno?"

— "Tak! Vojennym sposobom, pod tremja dnjami možeme svínčatisja! . . . ."

— "Jesli ty chočeš', Stefane?"

— "Oj, Bože moj! — Ci mohlo by pro mene boľše sčastja byti, jak tebe svojeju sovsím nazyvati?"

Pocílovalisja. Uľča zazríla na berežok, hde pered tím najboľše jahod zvyklo bylo byti, a vot, uvidit jednu červlenen'ku zrílu jahodu.

— "Ach, Stefane! Smoťže; teper' v pozdnoj oseni, zríla jahodka!"

— "Sčastlivyj znak, serden'ko moje!"

— "A tu druha, treťja!"

Hljadat i sberat s radosťju. — Dobryj znak. — Berežok cílyj den' solncu vystavlen, a derevami zachranen ot vítra. Jahody druhij raz dozríli na nem. Uľča svjazala ich v puček i vozvertalisja domoj.

— "Vidiš', serden'ko, jakij to čelovík samoljubivyj, egoista. — V sčasťju mojem, prizabyl ja na vsích pročich. Alexij byl dnes' u mene. Zaljubilsja do našoj Martus'i i prosil moju pomoč'. Ja otka-

zal jemu. — Naj probuje svoje sčasťja, sam sobí vydobyti . . . ."

A jak jemu Uľča na sije nič ne otpovíla, lem usmíchlasja, prodolžal daľše:

— "Jurko tak samo, on snova stratil svoje serdce u Berty . . . . i jeho jem otpravil. Naj svoje serdce sam hljadat tam, hde jeho stratil. — Što skažeš' ty na to vse, holubočku?"

— "Nič" — smíjesja Uľča. — "My to uže vsí davno znali."

— "Da-vno, zna-li? Ot koho?" — Zadivovanno prositsja.

— "Ot koho? Ta ot Alexija i Jurka!"

— "Jak že; spovílisja vam?"

— "Jakij že ty stratega, Stefane? Ci vojsko neprijateľske spovístsja vpered, hde choče napadati? A vy odnakož, vynajdete. — Jaka že by to ženščina byla, žeby ne poznala, ne počuvstvovala, že kto zaljubilsja do nej? Ty mi isči ni slova ne prehovoril, a ja uže znala, jak i što s toboju."

— "Pravda, a što že možut naši heroi ožidati?"

— "Kríposti peredajutsja na bezuslovnu kapitulaciju, bez vseho krovoprolítija."

— "Prekrasno!" — Pocíluje ju Stefan. — "Jesli by nam tak išlo i na frontí, to by voinom byti, radosť byla."

A, im v oči idut uže Alexij s Martoju. Za ruki provadjatsja.

— "Vidiš'," — smíjesja Uľča, — "kríposť peredalasja na milosť otvažnoho zavojevatelja. Cílyj garnizon popalsja v polon."

Marta pribíhne k sestrí, obojme ju i šepče jej v ucho:

— "Alexij prosil moju ruku."

— "A s ruku vírojatno, i tebe? My so Stefanom cílu drahu na tom zabavljalisja . . ."

— "Što ne hovoriš'? Jak že to vozmožno?"

Alexij s radosťju stisnul ruku Stefana:

— "Ty, Stefane, pravdu imíl. Prosta doroha najkorotša. I roditeli prizvolili."

— "No, a Jurko?"

— "Pošol na faru i isči ne vernulsja."

Na obíd prišol Jurko i s Bertoju k roditeljam. Rukoviny tichon'ko poderžali u Markovych. Druhij den' molodjata pojíchali do místa, k vojennomu načaľniku, hde polučili pozvolen'je na ženiťbu, jak oficery, i takoj vzjali šljub civiľnyj, pered samym podžupanom. Alexij sresignoval s oficerstva; što pri jeho obstojateľstvach, sejčas prinjali; episkop že prinjal jeho nazad v klir.

Vozvernuvšisja domoj, v tichosti pozdaval, Otec Stefan, tri sčastlivy pary.

— "Moskali" — (plínenny russkije voiny) — otberalisja v svoju zimušnju holovnu kvartiru, pravi druhij den' po šljubí imíli otpravitisja na želíznično stanciju. Narod poprosčalsja s nimi, jak so srodnymi. Ta, vot to taki tichi, robotny ljudi, choť by vlasny. Najmen'ša skarha ne byla ni na jednoho, čerez cíle líto. Obdaril ich každyj čím moh na zimu; osobenno že Marko svoich s bíliznu i s hrošami sčedro, bohato obdaroval. Svjasčennik v cerkvi podjakoval im za učasť, v Bohosluženijach, i za dobroje povedenije. Vyprosili sobí po-

zvolen'je u Javora, čtob i ich sv. službu Božu otspívati mohli, v znak blahodarnosti svojej.

Šljub trech oficerov tichij imíl byti, nijake pan'stvo ne pozvali, no vmísto toho narod shornulsja iz cíloho sela, osobenno škoľny díti v parach, pokazati svoje sočuvstvovanije v radosti svojeho: Šoltysa!

Alexij poslídnyj raz, pri šljubí, imíl na sobí vojennu uniformu.

Eva, v najboľšom zamíšateľství nachodilasja; teper' uže ne znala, hde podítisja, ci ostati pri svojej 'zlatoj drahotki" Bertus'í, ci mat vozvernutisja nazad, k svojej "mamočki", ko hrobu?

Otec Andrej pri obidí izjavil, što podjakuje za faru, a v pensiju vstupit jesli budusčij paroch Alexij, i jeho žena schotjat jeho staroho i kriklavoho otca, smerti dochovati!

Tak vstal Marko i prehovoril:

— "Počtenna svacho, vsečestny svaty i vy dorohi moi. Krasnyj vík perežil ja; Boh miloserdnyj, kotoroho ja nikohda ne opusčalsja, očevidno provadil mene, pomahal mní. I pri uspíchach, za kotory ja jemu djakoval, vsehda myslil, čto to moj najsčastlívšij den'! — No, odnakože najsčastlivíjšij den' dnes', na skloní žiťja mojeho, daroval mi moj Sotvoriteľ. Ja so Simeonom sčiro možu voskliknuti k Bohu: — 'Nyní otpuščaješi raba tvojeho, Vladyko .... so mirom; jako vidísta oči moi spasenije tvoje' .... Dnes' s moju tovarišku, my prinesli díti naši v porjadok; boľšej žadosti na tom svítí ne imíju, lem čtoby oni take sčastlive žiťja imíli, jak my stary rodiči. — No

jesče jednu žadosť imíju, choť jej ne nadíjusja dožiti, no dožijutsja díti naši: — 'spasenije . . . . . i slavu ljudej tvoich' . . . . vírnaho naroda mojeho, Ty Vladyko! . . . ."

Oči staroho Marka, zablestali bleskom molodosti i vozdvihnutym holosom prodolžal:

— "Ne znaju, ne ponimaju, jakim sposobom, no víruju tverdo, čto sej moj bídnyj narod vozžijet, vozdvihnetsja narodnym žiťjem k sčastlivšoj budučnosti! — Da usčastlivit vas, díti moi, Boh milostivyj, a dopomahajet narod naš k svítlíjšoj budučnosti."

(KONEC.)

"DEŇ"

Oficiaľnyj organ

KARPATO-RUSSKOJ KULTURNOJ LIGI V S. S. A.

DOROHI RUSSKII BRATJA!

Ne čekajte na agenta, no predplaťte sejčas počtoju na pervu russku každodennu gazetu. Proste tolkovanije o našem INSURANCE PLANÍ. — Gazeta na rok $6.00. Insurance 75c ekstra.

"DEŇ"

197 East 4th Street

NEW YORK, N. Y.

VO DRUKARNÍ

"SOBRANIJA GR. KATH. CERKOVNYCH BRATSTV"

MOŽETE DOSTATI SLÍDUJUSČIJA KNIHI:

"A Manuel of Prayer" vo pol. perepletí —	$ .85
Sbornik z russkimi bukvami, skurjanyj — —	1.50
Sbornik z russkimi bukvami, prostyj — — —	.85
Sbornik z slovenskimi bukvami, skurjanyj —	1.50
Sbornik z slovenskimi bukvami, prostyj — —	.85
Perša Russka čitanka vo Ameriki — — — —	.50
Perša Russka Grammatika vo Amerikí — — —	.40
Peršij russko-anglickij katichiz — — — — —	.50
Molitvennik Rozovoho Vínca — — — — — —	.25
Tainstvo Rozovoho Vínca — — — — — — —	.01
Vo Cerkvi Jerusalimskoj i Petrova Denna Platnja — — — — — — — — — —	.10
Paraklis ko Presv. Bohorodici — — — — —	.10
Viflejemskija Ihry — — — — — — — — —	.10
Sud Sv. O. Nikolaja — — — — — — — — —	.05
Jakij byl Krest Isusa Christa? — — — — —	.05

Predplata na gazetu "Prosvíta"
Na rok $3.00; na pol rok $1.50

"PROSVÍTA"

611 SINCLAIR ST. McKEESPORT, PA.

prinimajet ordery na vsjaki druki dlja DUCHOVENSTVA, FARNOSTEJ, SPOLKOV I ODINIC za najtun'ši ciny. — Ordery končime točno i skoro.

KNIŽNYJ SKLAD SOJEDINENIJA.

Psaltyr' po russki i po anglijski — — — —	$4.00
Novyj Bukvar' s russkimi, slovenskimi i anglijskimi bukvami — — — — — —	.75
Anhel Chraniteľ po russkí i po anglijski — —	.75
Anhel Chraniteľ, russkij tekst s latinkoju —	.75
Stichi, o. Brinsky, s latinkoju — — — — —	.35
Zahraj mení cigane staryj — — — — — —	.35
Brak i bezbračije — — — — — — — — —	.25

Cistyj dochod na Sirotinec v Elmhurst, Pa.

Pamjatajte na deviz:
"SVOJ DO SVOJEHO!"

Knižnyj Sklad Sojedinenija
c-o M. Michael Yuhasz,
P. O. Box 308 HOMESTEAD, PA.